

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FENER RUM PATRİKHANESİNİN SİYASİ FAALİYETLERİ
(BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARZU ERSÖZ TÜĞEN

ANABİLİM DALI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAMI : SİYASİ TARİH

TEZ DANIŞMANI : PROF.DR. ÖMÜR Ş. BABAOĞLU

KOCAELİ, 2003

T.C.

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FENER RUM PATRİKHANESİNİN SİYASİ FAALİYETLERİ
(BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan : ARZU ERSÖZ TÜĞEN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarih ve No : 16.04.2003, 2003/5

Prof. Dr. Ömür Babaoğlu Yrd. Doç. Dr. Bedri Gencer Yrd. Doç. Dr. Yaşar Bülbül

KOCAELİ, 2003

SUNUŞ

Osmanlı topraklarında neredeyse onun kadar eski bir kurum olarak yaşayan Fener Rum Patrikhanesi, uzun yıllar boyunca Osmanlı egemenliğindeki gayrimüslimlerin dini görevlerini yerine getirmelerindeki görevlerini gerçekleştirmiş ve sorunsuz olarak Osmanlı topraklarına yaşamıştır.

Dünyada yaşanan gelişmeler Osmanlı Devletini de etkilemiş özellikle Fransız İhtilalinin etkisi çok fazla görülmüştür. Dolayısıyla bundan Patrikhanede etkilenmiş ve Megola İdea olarak belirledikleri fikirleri uygulayabilmek için harekete geçmiştir. Fener Rum Patrikhanesi, hakkında şimdiye kadar çok fazla eser basılmıştır. Fakat buna rağmen güncelliğini halen daha muhafaza eden ve dünya gelişmelerinden etkilenen bir konudur. Bu özelliği sebebi ile konu hakkında yaşanan değişiklikleri de ekleyerek bir tez hazırlamayı uygun gördüm.

Konunun önemini anlatan ve beni bu konuda çalışmaya yönlendiren başta danışman hocam Prof. Dr. Ömür Ş. Babaoğlu'na, İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Ş. Nezihi Aykut'a, tezimin hazırlanma aşamasında bana destek veren eşim Aygün Tüğen'e ve konuyu hazırlamamda emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

İzmit, Ocak 2003

Arzu Ersöz Tüğen

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
SUNUŞ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
ÖZET (TÜRKÇE).....	IV
ÖZET (İNGİLİZCE).....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
	1
I. BÖLÜM	
A. HRİSTİYANLIK DİNİ VE MEZHEPLER.....	4
1. KATOLİKLER.....	5
2. PROTETANLAR.....	6
3. ORTODOKSLAR.....	7
a. Büyük Skizma ve Ortodoks Kiliselerinin Ortaya Çıkışı.....	8
b. Balkanlardaki Ortodoks Kiliseleri.....	9
I.1. Sırp Ortodoks Kilisesi.....	10
I.2. Romen Ortodoks Kilisesi.....	10
I.3. Bulgar Ortodoks Kilisesi.....	11
I.4. Yunan Ortodoks Kilisesi.....	12
I.5. Makedon Ortodoks Kilisesi.....	12
II. BÖLÜM	
A. FENER RUM PATRİKHANESİNİN KURULUŞU.....	13
1. PATRİKHANENİN TARİHİ GELİŞİMİ.....	13
a. Ortodoks Zaferi Dönemi (325-843).....	14
b. Karanlık Dönem (843-1261).....	14
c. Yeni Bizans Dönemi (1261-1453).....	15
d. Türkotratia Dönemi (1453-1821).....	15
e. Son Dönem (1833-1922).....	19
2. TÜRK YUNAN İLİŞKİLERİNDE PATRİKHANENİN YERİ.....	19
III. BÖLÜM	
A. 19. VE 20.YÜZYILIN BAŞLARINDA PATRİKHANE.....	27
1. TANZİMAT FERMANINDA AZINLIKLAR VE PATRİKHANE.....	27
2. ISLAHAT FERMANINDA PATRİKHANE.....	29

B. OSMANLIDA ANAYASAL DÖNEME GEÇİŞ VE PATRİKHANE.....	34
1. 1876 KANUN-İ ESASININ İLAN EDİLMESİ.....	34
2. II. MEŞRUTİYETİNİN PATRİKHANEYE KAZANDIRDIKLARI.....	34
IV. BÖLÜM	
A. PATRİKHANENİN SİYASİ FAALİYETLERİ.....	36
1. MEGOLA İDEA.....	36
2. YUNANİSTAN'IN KURULUŞU.....	37
3. BALKAN SAVAŞLARINDA PATRİKHANENİN ROLÜ VE YUNANİSTAN.....	45
4. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE PATRİKHANE.....	47
a. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi.....	47
b. I. Dünya Savaşında Patrikhanenin Faaliyetleri.....	52
c. İzmir'in İşgali Döneminde Patrikhanenin Faaliyetleri.....	54
5. KURTULUŞ SAVAŞINDA PATRİKHANENİN FAALİYETLERİ.....	55
a. Anadolu Rum Çetelerinin Yaptığı Zulümler.....	55
b. İstiklal Harbi Yıllarında Türk Ortodoksların Fener Rum Patrikhanesine Karşı Yürüttükleri Propaganda Faaliyetleri.....	56
6. PONTUS DEVLETİNİ KURMA ÇABALARI VE PATRİKHANE.....	59
7. LOZAN GÖRÜŞMELERİNDE PATRİKHANE.....	61
8. HEYBELİADA RUHBAN OKULU VE PATRİKHANE AÇISINDAN	
	64
a. Bugünkü Hukuki Durumu.....	68
b. Okulu Tekrar Faaliyete Geçirme Çalışmaları.....	69
V. BÖLÜM	
A. CUMHURİYET DÖNEMİNDE PATRİKHANE.....	73
1. PATRİKHANENİN II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI FAALİYETLERİ.....	74
2. PATRİKHANE VE KIBRIS MESELESİ.....	75
a. Kıbrıs Sorununun Ortaya Çıkışı.....	75
b. Kıbrıs'ta Kilise Faaliyetleri.....	82
3. PATRİKHANİN BUGÜNKÜ SİYASİ FAALİYETLERİ.....	87
SONUÇ.....	89
YARARLANILAN YAYINLAR.....	91
ÖZGEÇMİŞ	

ÖZET

Hıristiyanlık, uzun yıllar herhangi bir bölünmeye maruz kalmadan devam etmiş, fakat daha sonradan yaşanan olaylar nedeniyle üç büyük kola ayrılmıştır. Bu kollar arasında yer alan Ortodokslar kendilerine merkez olarak İstanbul'u seçmişler ve burada faaliyetlerine devam etmişlerdir.

İlerleyen süreçlerde Ortodoks Kilisesi bünyesine bağlı çeşitli patrikhaneler ve yerel patrikhanelere bağlı milli, bağımsız ve özerk kiliseler ortaya çıktı. Tarihi patrikhaneler olarak Fener, İskenderiye, Antakya ve Kudüs patrikhaneleri sayılabilir. Milli patriklikler ise Moskova, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan Patriklikleridir. Bağımsız kiliseler arasında ise Arnavutluk, Yunanistan, Kıbrıs, Polonya, Gürcistan kiliseleri bulunmaktadır. Özerk kilise ise Finlandiya Kilisesidir. Ortodoks Kiliseleri arasında Pimus İnter Pares (Eşitler arasında birinci) olarak kabul edilen Patrikhane, Bizans kurumlarının en güçlüsü ve en çarpıcı örneğini oluşturmaktadır. Bizans Osmanlı - Türk devleti, Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte 1700 yıldır yaşama kabiliyetini gösterebilmiş köklü bir kurumdur.

Ortodoks kilisesinin Bizans İmparatorluğu zamanındaki bütün hakları tanınmak suretiyle Rumlar, hiç bir zaman benimsemedikleri, Katolik Garp Kilisesi'nin nüfuz ve hâkimiyeti altına düşmekten kurtarılmış, böylelikle kiliselerin bağımsızlığı emniyet altına alınmıştır. Fatih Sultan Mehmet, Gennadios'u Patrik olarak tayin etmiş, aynı zamanda İstanbul'da oturan Katolik Cenevizliler ve Galata ahâlisine de bir fermanla kilise ve inançlarının teminat altında olduğunu bildirmiştir. Aynı imtiyazlar Ermeni ve Yahudi cemaatlerine de tanınmıştır.

Fener Patrikhanesi, sahip olduğu geleneksel yetki ve imtiyazları, zaman zaman keyfiliğe ve Rum olmayan unsurları sindirmeye kadar götürmüştür. Rumlar, patrikhane içindeki nüfuzları sayesinde Bulgaristan'daki bütün dinî makamları ele geçirdikleri gibi, o bölgenin ticaretinde de önemli bir hâkimiyet kurmuşlardı. Bütün amaçları Bulgaristan'ı Rumlaştırmaktı. İstanbul patriği, 1800 tarihlerinde

metropolitlere gönderdiği bir tamimle Bulgar kilise mekteplerinin kapatılmasını, kiliselerde yalnız Yunanca yazılmış din kitaplarının okunmasını, mekteplerde Yunanca kitapların kullanılmasını emretmiştir. Patrikhane, Kurtuluş Savaşını fırsat bilmiş, Türkler aleyhine içten ve dıştan faaliyet göstermeye devam etmiştir. Lozan'da varılan sözlü anlaşmanın ardından Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Patrik seçimini denetlemeye başlamıştır. İstanbul Valiliği 6 Aralık 1923 günü Patrikhane'ye gönderdiği yazıda, Patrik adayının Türkiye vatandaşı olması ve seçim sırasında Türkiye'de görevli bulunması gerektiğini bildirmiştir.

Patrikhane, tarihte olduğu gibi bugün de Türkiye'nin aleyhinde pek çok çalışma yürütmektedir. Ruhban Okulu'nu yeniden açma girişimleri, "Ekümenik (Evrensel) Patriklik" iddiaları ve faaliyetleri, Patrikhane'nin günümüzdeki istek ve çalışmalarının başlıcalarını oluşturmaktadır. Patrikhane'nin günümüzdeki çalışmaları ile Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik yeni stratejileri arasında tam bir paralellik vardır. Patrikhane, Hıristiyanlık alemi için son derece önemli olan bir konuyu uluslararası platforma taşıyarak Türkiye'nin dış baskı görmesine neden olmuştur.

ABSTRACT

Christianity had continued without any interruption for long years, but it had been separated into three big parts because of the events occurred. Orthodox, which was one of these parts, had chosen İstanbul as a center for themselves and they had continued their activities here.

It had been appeared different patriarchies related to Orthodox Church and national, independent and autonomous churches related to local patriarchies in the following processes. It can be accepted Fener, İskenderiye, Antakya and Kudus patriarchies as historical patriarchies. Otherwise; Moscow, Romania and Bulgaria are national patriarchies. The Greece, Cyprus, Poland, Georgia are the ones among independent churches. Autonomous church is also Finland Church.

Patriarchate which has been accepted as Pimus İnter Pares (first among equals) among Orthodox Churches, is the most strong and most impressive instance of the Bizans Associations. Bizans is a fundamental association that had been able to live capability 1,700 years together with Ottoman – Turk State and Turkish Republic. Greeks had been saved from the sovereignty of Catholic West Church which they had never adopted, as accepting all the rights of Orthodox Church during the Empire of Bizans, nevertheless the independence of the churches had been secured. Fatih Sultan Mehmet, had appointed Gennadios as Patriarch, at the same time he had declared that their church and beliefs are in safe and under guarantee of Catholics (CENEVİZLİLER) living in İstanbul and Galata citizen. The same special privileges had been given to Armenian and Jewish communities.

Fener Patriarchate occasionally brought its authority and special privileges owned to arbitrary and to digest the components, which are not Greek. Greeks had gotten all religious positions in Bulgaria, by mean of influences inside of the patriarchate, but also they had set up a sovereignty in the trade of that region. Their whole aim was to transform Bulgaria to Greek. İstanbul Patriarch had ordered to be

closed the Bulgarian Church Schools, read only Greek religious books in churches and used Greek books in all the schools via a circular sent to metropolitans.

Patriarchate had found the Liberation War as an opportunity; it had continued activities from inside and outside in opposition of Turks.

Government of Turkish Republic had begun to check election of Patriarch after oral agreement in Lozan. Istanbul Governorship had declared that; candidate of patriarch must be a citizen of Turkey and also official in Turkey during the election by the formal letter sent to Patriarchate on 6th December 1923.

Patriarchate, has been working in opposition of Turkey today as happened in history. Reopenning efforts of Patriarchate's Clergy School, claims and activities of "Universal Patriarchate" are the main wants and works of Patriarchate recently. There is a strict parallelism between Patriarchate's works at today and new strategies of Greek against Turkey.

Patriarchate had reasoned to be exposed to an external expression of Turkey by carrying the subject, which is actually important for the Christians into the international platform.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
a.g.e	: Adı geen eser
a.g.m.	: Adı geen makale
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
DH.EU.M.AYŞ.	: Dahili Emniyet Umum Asayiş
HR.MKT	: Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
Y.A.Hus.	: Yıldız Arşivleri Hususi
Y.y.	: Yüzyıl
YK	: Yüksek đrenim Kurumu

GİRİŞ

Türkler, Orta Asya'dan gelerek Anadolu'nun merkezine yerleşmişler ve daha önceden burada bulunan halklarla beraber yaşamışlardır. Her dini cemaat bağımsız bir millet olarak kabul edilmiş, kendilerine ait kuralların konulması ve işletilmesi hususunda ise serbest bırakılmışlardır.¹ Osmanlı topraklarında yaşayan en kalabalık topluluklardan biri Müslümanlardan sonra Ortodokslar olmuştur.

Hıristiyanlık, uzun yıllar herhangi bir bölünmeye maruz kalmadan devam etmiş fakat daha sonradan yaşanan olaylar nedeniyle üç büyük kola ayrılmıştır. Bu kollar arasında yer alan Ortodokslar kendilerine merkez olarak İstanbul'u seçmişler ve burada faaliyetlerine devam etmişlerdir.

Osmanlının Bizans'a son vermesiyle Fatih Sultan Mehmet tarafından Patrikhaneye dokunulmamış hatta her türlü yardım sağlanmıştır. Fatih zamanında bütün Hıristiyan tebaaya verilen imtiyazların geçerli olduğu ve buna müdahale edenlerin cezalandırılacağı söylenmiştir.² Fakat Patrikhane önceleri sadece din işlerinden sorumlu olan bir kurumken daha sonradan dünyada yaşanan gelişmelerden etkilenmiş ve Megola İdea fikrini benimseyerek Osmanlı topraklarını paylaşma konusunda dış güçlerle işbirliği yapmaya başlamıştır. Fener Rum Patrikhanesi yaklaşık olarak 1700 yıldır Osmanlı kurumlarında yaşayan bir kurumdur. Bu kurumun Türkiye üzerindeki yıkıcı faaliyetleri son 70 yıldır yaşanmaktadır.

Patrikhane çalışmalarında son derece planlı hareket etmiştir. Amacına ulaşabilmek için dernekler kurmuş ve bu derneklerle işbirliği içine girerek faaliyetlerine devam etmiştir.³ Patrikhanenin yıkıcı bu faaliyetleri Osmanlı Devletini parçalamak isteyen devletler tarafından sürekli desteklenmiş ve buraya büyük miktarlarda paralar akıtılmıştır.⁴

¹ Richard Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, İstanbul, 1997, s.20.

² BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri), HR.MKT. (Hariciye Mektubi Kalem), No. 74

³ Osman Ergin, **Türk Tarihinde Evkaf, Belediyeler ve Patrikhaneler**, İstanbul, Siyasi İlimler Mecmuası Yayınları, 1937, s.70-71

⁴ Richard Johson, **İstanbul 1920**, (Çev. Sönmez Taner), İstanbul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995 s.115

Osmanlı'nın son dönemleri ve yeni kurulan Türkiye'nin ilk dönemlerinde oldukça etkin çalışmaları görülmüştür. Özellikle burada çalışan din adamlarının işgal kuvvetleri ile hareket etmesi, Yunanlıları Türklere karşı kıskırtmaları sonucu pek çok Türk hayatını kaybetmiştir. Türk devleti kurulduktan sonra ise yabancı devletler Patrikhanenin Türkiye'de kalmasında çok fazla ısrar etmişler ve bu kurumun Türkiye dışına çıkarılmasının Türkiye içinde yaşayan Ortodokslar için çok kötü olacağından bahsetmişlerdir. Lozan Barış Konferansına katılan İsmet İnönü, Patrikhanenin çıkarılması konusunda çok fazla çaba sarfetmiş, bu yüzden görüşmeler sürekli olarak uzamıştır. En sonunda Fransa'dan gelen uzlaşmacı tutum sayesinde bir takım şartlara bağlı olarak patrikhanenin Türkiye'de kalmasına izin verilmiştir. Atatürk Patrikhanenin olumsuz tavırları yüzünden çıkarılmasını istemiş ve bu konuda şu sözleri söylemiştir:

“Bir fesat ve hıyanet ocağı olan ve memleketimize nifak tohumları eken, uyuşmazlıklar oluşturan, Hıristiyan hemşehrilerimizin huzur ve refah için de uğursuzluğa ve felakete sebep olan Rum Patrikhanesini artık topraklarımız üzerinde bırakmayız. Bu tehlikeli teşkilatı memleketimizde muhafazaya bizi mecbur bırakmaya ne gibi sebepler gösterilebilir. Türkiye'nin Rum Patrikhanesi için arazisi üzerinde bir sığınacak yer göstermeye ne mecburiyeti var? Bu fesat ocağının hakiki yeri Yunanistan değil midir? Büyük Millet Meclisince idare edilmekte olan yeni Türkiye Bâb-ı Âli'nin taht-ı idaresindeki eski Osmanlı İmparatorluğu değildir.”⁵

Osmanlıdan günümüze doğru Patrikhanenin güncelliği hiçbir zaman kaybolmamış hatta günümüze kadar artarak devam etmektedir. Fener Rum Patrikhanesinin başında bulunan Patriğin Ekümeniklik iddiası halen devam etmektedir.

Ekümenik" (Gr.Oecumenicus); kelime anlamıyla "ekümene"den türetilmiştir. 20. yüzyılda ise Protestan ve Doğu Ortodoks Kiliselerinin kurdukları mezhepler arası farklılıkları ayrı tutarak Hıristiyanlığı yaymak amacına yönelik olan Kiliseler arası birliği ifade eder. Bu ekümenik hareketin merkezi İsviçre'nin Cenevre şehrinde yer almaktadır.

Cenevre'de egemen olan Protestan etiğinin Calvinist Kilisesi ile bağlantılıdır. Almanya'da ise yine Protestan kiliselerinden olan Lutheran Kiliseleriyle bağlantılıdır. Fener Rum Patrikhanesi de bu hareketin öncülerindedir.⁶

Ekümenik, bu kilise hareketi içinde "strateji" anlamında kullanılır. Kilise sayesinde çok önemli bir rol oynayan strateji kavramı ilahiyata değil, dünyevi yönetim literatürüne aittir. Dolayısı ile kilise siyasetinde "strateji", siyaset aracılığı ile Hıristiyan misyonerliğini özellikle gençler arasında yaygınlaştırmaktır. Bu hareketin içinde fiilen yer alan ve bu stratejiyi icra eden şahıslara "ekümenist" denilir. Bu ekümenik ideolojiye de "Ekümenekolizm" denilmektedir. Fener Patrikhanesi, bu ideolojinin yeryüzündeki Ortodoks temsilcisidir. Bu nedenledir ki, günümüzde Fener Rum Patrikhanesi, bir dinin olmaktan çok bir ideolojinin siyasi strateji üretim merkezi durumundadır.

Fener Rum Patrikhanesi'nin ruhani lideri I. Bartholomeos kendisinin "Ekümenik Patrik" sıfatı ile kabul edilmesini istemekte ve bu alanda yoğun çalışmalar yapmaktadır. 19 Nisan 1994'te AB Parlamentosu'nda bu sıfatla bir konuşma yapmıştır.

⁵ Celal Bayar, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş*, İstanbul, Sabah Yayınları, 1997, s.25

⁶ M.Ali Gökaçtı, *Yeniden Keşfedilen Yunanistan*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.489

I.BÖLÜM

A-HRİSTİYANLIK DİNİ VE MEZHEPLER

Kelime anlamı olarak bakıldığında Hıristiyanlık “Mesih’in takipçileri, tarafları” anlamına gelmektedir. Hıristiyan adı ilk defa miladi kırklı yıllarda Antakya’da kullanılmıştır. Bu isim zamanla yaygınlaşmış ve bir süre sonra İsa’nın Mesihliğine kurtarıcılığına inananlar tarafından da benimsenmiştir. Bağlı oldukları dini de diğer dinlerden ayırmak için Hıristiyanlık adı verilmiştir.⁷ Hıristiyanlık dini, dünyada yaklaşık olarak iki milyara varan nüfuslarıyla en büyük dinlerden biridir. Kendi arasında Katolik, Protestan, Ortodoks olmak üzere üç ana mezhep ve çeşitli tarikatlerden meydana gelmiştir.

Hıristiyanlık, temelde İsa Mesih anlayışı üzerine kurulmuştur. İsa Mesih ilahi planı yürürlüğe koyacak şekilde insanlığı kurtarışının sembolü olarak önce çarmıha gerilmiş arkasından ise ölümlerden kıyam ederek Babanın yanındaki yerini almıştır. İnanışa göre, Baba, Allah onun oğlu ise Hz. İsa’dır. Hz. İsa ve onun getirdiğine inanılan mesaj, bütün Hıristiyanları birbirine bağlayan ortak bir bağ olarak varlığını sürdürmektedir.⁸

Hıristiyanlık tarihi Hz. İsa ile başlar. İsa, günümüzden yaklaşık olarak 2000 yıl önce Filistin’de dünyaya gelen bir Yahudi idi. Allah onu Yahudileri uyarmak için görevlendirdi. Fakat Yahudiler ona karşı çıktılar ve onun Romalılar tarafından öldürülmesine sebep oldular. Bununla birlikte onun başlattığı hareket durmadı. Ona inananların sayısı bütün baskılara rağmen artmaya devam etti. Hıristiyanlık IV. yy’ a kadar Roma Devleti’nin şiddetli baskılarına maruz kaldı. Bu nedenle, Hıristiyanlığın kutsal kitap, inanç ve ibadetle ilgili hususları belirlenemedi. Hıristiyanlık, IV.yy’ da Roma’nın resmi dini olarak kabul edilmesinden sonra özgürleşti. Bu andan itibaren

⁷Baki Adam , Karşılaştırmalı Dinler Tarihi , Ankara , Diyanet İşleri Yayınları, 2002, s.45

⁸ İslam Ansiklopedisi , Cilt 17 , İstanbul, 1995, s. 152

Hıristiyanlık dünyasındaki farklı inanç ve ibadetle ilgili düşünceleri ortadan kaldırmak için peş peşe konsüller düzenlendi. Fakat düzenlenen bu konsüllerde Hz. İsa'nın beşeri ve ilahi tabiatı ile ilgili bazı konularda fikir birliğine varılamadığı için Hıristiyanlıktaki ilk bölünmeler başlamış oldu. Hıristiyanlık dünyasındaki ilk ciddi bölünmelerden sonra bugünkü Katolik ve Ortodoks mezhepleri doğdu. Hıristiyanlık dini XVI. yy' da bir kez daha bölündü. Bu bölünme Katolik Kilisesinin içinde meydana geldi. Katolik Kilisesinin uygulamalarından rahatsız olan Martin Luther gibi reformcu din adamları Kiliseye baş kaldırdı. Bu yeni hareketin sonunda ise Protestan denilen yeni kiliseler ortaya çıktı. Katolik Kilisesi, reform yanlılarına karşı önlem almak için karşı reform sürecini başlattı. Bu amaçla konsüller toplandı. Bunların sonuncusu 1962-1965 yılları arasında yapılan II. Vatikan Konsülü'dür. Bu toplantılarda Katolik Kilisesi kendisini modern çağın şartlarına göre yeniden yapılandırdı.⁹

Hıristiyanlık dininde patrikhanelerin bazıları Roma'ya bağlanmış bazıları ise bağlanmamışlardır.

Roma'ya bağlı olan Patrikhaneler;

- Latin Patrikhanesi
- Ermeni Patrikhanesi
- Süryani Patrikhanesi

Roma'ya Bağlı Olmayan Patrikhaneler;

- Sırp Patrikhanesi
- Bulgar Patrikhanesi
- Rum Patrikhanesi

1-KATOLİKLER

Hız. İsa'nın Hıristiyanlık Dinini tebliğinden itibaren başlayan süreç uzun yıllar homojen olarak devam etmiştir. Önceleri ne dini anlayış ne de idari yönden hiçbir bölünme olmadan ama beş ayrı kilise tarafından (Antakya, Kudüs, İskenderiye, Roma, ve Konstantinapol) yönetilen Hıristiyanlık, daha sonra mezheplere ve

⁹ Dinler Tarihi Ansiklopedisi , Cilt 17, İstanbul, 1978, s. 516

tarikatlara ayrılmıştır. Bu mezhep ve tarikatlar, daha sonraları Roma ve Konstantinapol' den ayrılarak yeni bağımsız kiliseler kurmuşlardır. Böylece Roma'ya inanç ve idare yönünden bağlı kalan Hıristiyanlar, "Katolik" olarak adlandırılmışlardır. Kuruluşu Havari Petrus' a dayandırılan bu mezhep, diğer mezheplere karşı üstünlük iddiasında bulunmuştur. Hıristiyanlık dünyasında en fazla mensubu olan mezheptir. Merkezîyetçi bir yapısı olan mezhebin başında Papa bulunur. Papa Petrus' tan dolayı Hz. İsa'nın vekili konumundadır. O aynı zamanda Vatikan Devleti'nin lideri olarak kabul edilir. Katolik Mezhebinin başlıca özellikleri şunlardır:

- Mezhebin lideri Papa'dır. Katolıklara göre Papa hiç yanılmaz.
- Roma, evrensel anlamdaki Katolikliğin merkezidir ve diğer kiliselerden manevi bakımdan daha üstündür.
- Evrensel kurtuluş sadece Katolik mezhebinin öğretilerine bağlanmakla mümkündür. Çünkü Katolik mezhebi, Kutsal Ruh' un yönetimi altındadır.
- Katolik mezhebi kutsal kitabın yanında kilise geleneğine büyük önem verir.
- Kutsal Ruh' un Babadan ve Oğuldan birlikte çıktığına inanılır.
- Hz. İsa'nın annesi Meryem ile azizlere değer verilir. Ve onların Tanrı katında şefaatçi olduklarına inanılır.
- Rahipler evlenmezler. Rahiplerin dışında kalanların zina sebepleri hariç, boşanmalarına izin verilmez.
- Haç işareti soldan sağa doğru yapılır.

2-PROTESTANLIK

Protestan kelimesi, baş kaldıran, itiraz eden anlamına gelir. XVI. yy' da Katolik Kilisesine baş kaldıran reformcu hareketlere Protestan adı verilir. Alman Rahip Martin Luther' in (1489-1546) başlattığı Protestan hareket, Avrupa'nın her yerine yayılmıştır. Özellikle Kuzey ve Orta Avrupa ülkelerine hızla yayıldı. Katolik kilisesi, Protestanlığın bütün Avrupa'yı sarmasından endişelenerek kilise içersinde islahat hareketi yapmaya girişti. Fakat Katolik papanın bütün Hıristiyan dünyasının

lideri olduğu fikrinden vazgeçemediler. Sonuç olarak karşı reform hareketi Protestanlığı asimile etme hususunda başarısız kaldı ve her iki mezhebin birbirinden çok ayrılmasına neden oldu. Fakat bütün bu gelişmeler bazı teşkilatların da güçlenmesine neden olarak Katolik Hıristiyanlığın Asya ve Amerika'da güçlenmesine de etki yaptığı söylenebilir. Katolik mezhebinin dejenere olmuş inanç ve uygulamalarına karşı çıkan Protestanlık, misyonerlik çalışmalarıyla meşhurdur. Günümüzde farklı gruplara ayrılan Protestanlığın temel özellikleri şunlardır:¹⁰

- Papanın yanılmazlığı ve otoritesi kabul edilmez.
- Kilise geleneği reddedilir ve sadece kutsal kitap otoritesi kabul edilir.
- Amelden çok imana önem verilir.
- Din hizmetleri sınıfı bulunmakla beraber ruhbanlık yoktur.
- Azizlere ve Meryem'e önem verilmez.
- Kiliselerde resim ve heykel bulundurulmaz.
- Günah çıkarma kabul edilmez.
- Rahipler evlenebilirler.

3- ORTODOKSLAR

Kelimenin kökü yunanca Orthos; doğru, doksa ise kanaat demektir. Ortodoks doğru inanca doğru doktrine sahip olma anlamına gelmektedir. XI. yy' daki bölünme sonrasında Roma'daki kilisenin evrensellik iddiasında bulunarak Katolik adını almasından sonra, İstanbul'daki Bizans Kilisesi de doğru inanç ve yaşayış üzere olduğunu ifade etmek için Ortodoks adını almıştır. Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonra İstanbul Kilisesi de, Roma Kilisesinden ayrılmış ve aşağı yukarı Bizans imparatorluğu topraklarında yaşayan bütün Hıristiyanlar, İstanbul Ortodoks kilisesine bağlanmışlardır. Balkanların özellikle Yunanistan ve Bulgaristan kısımları ile, Anadolu'nun Ege ve Doğu Karadeniz kıyıları Ortodoksların en kalabalık olduğu yerlerdi. Ortodoks içinde aynı mezhepten olmakla beraber, ayrı grupları oluşturan Pavlakiler önceleri Anadolu Toros dağları üzerinde ve Ermenistan'da yaşıyorlardı. Bunların çoğu daha sonra Trakya'ya yerleşti. Türklerin Anadolu'yu fethinden sonra ,

¹⁰ Adam, a.g.e.,s. 48

özellikle Rum nüfus, Balkanlar'a doğru yavaş yavaş çekilmeye başladı. Osmanlı hakimiyeti kurulduğu zaman Rumlar çoktan azınlık durumuna düşmüşlerdi. Çukurova Ermeni Devleti yıkıldıktan sonra Ermenilerin ilk ruhani merkezi Kütahya olmuştur. Bursa'nın Osmanlı merkezi olması ve Hıristiyanların gayrimüslimlere çok iyi davranması nedeniyle merkezlerini daha sonradan Bursa'ya almışlar Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra ise merkezlerin İstanbul'a nakletmişlerdir. Fatih, ilk Ermeni patriğini atamış ve böylece Ermenilerin Ruhani merkezleri İstanbul olmuştur.¹¹

Ortodoksluğu Katolik mezhebinden ayıran başlıca özellikler şunlardır:

- Ortodoksluğun ruhani lideri Patriktir. Patrik, Papa gibi tek otorite değildir.
- Ortodokslar Kutsal Ruhun sadece Babadan çıktığına inanırlar.
- Papanın yanılmazlığını kabul etmezler.
- Sadece ilk yedi konsülün kararını kabul ederler.
- Hz. İsa'nın, Meryem'in ve Hıristiyan azizlerinin resim ve heykellerinden oluşan ikonalara önem verirler.
- Rahipler istedikleri takdirde evlenebilirler.
- Hıristiyanlığın sembolü olan haçın yatay ve dikey kolları birbirine eşittir.

a- Büyük Skizma Ve Ortodoks Kiliselerinin Ortaya Çıkışı

4. ve 6-8 yy' da devam eden kilise içi ayrılıklar 11. asırda doruk noktasına çıkmıştır. 1054 yılında Hıristiyanlık tarihinde "Büyük Skizma" olarak bilinen ayrılık hareketiyle Hıristiyanlığın ana gövdesi bu defa Katoliklik ve Ortodoksluk şeklinde ikiye ayrılmıştır. Bu ayrılma basit bir ayrılma şeklinde olmayıp kiliselerin birbirlerini afroz ettikleri bir karşıtlık meydana getirmiştir. 16. yy' da ortaya çıkan Protestan hareketi kiliseler arasında ortaya çıkan ayrılıkların bir son olmadıklarını göstermektedir.¹²

¹¹ Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, İstanbul, Ötügen Yayınları, 1996, s.38.

¹² Gökaçtı, a.g.e., s.28

Hıristiyanlık ana gövdesinin İstanbul ve Roma diye ikiye ayrılmasının esas sebebini Roma İmparatorluğunda yaşanan siyasi çekişmelerin oluşturduğu söylenebilir. Batı Roma İmparatorluğunun 476 yılında ayrılmasından sonra Batıda hızla artan bir güç haline gelen Roma kilisesi kendi lehine yorumladığı çeşitli üstün olma gerekçelerini kullanarak, Bizans İmparatorluğu bünyesindeki Hıristiyan halklar üzerinde etkili olamaya çalışması, Bizans'ın merkezi olan, İstanbul'daki kiliseyi harekete geçirdi. Böylelikle Roma Kilisesi ile İstanbul Kilisesi arasında ciddi bir siyasal çekişme baş gösterdi.

Roma Kilisesinin üstünlüğünü kabul etmeyip Papanın otoritesine karşı çıkan Ortodoks kilisesi, ayrıca Roma'nın Kutsal Ruh ile ilgili düşüncesini de reddederek Kutsal Ruhun hem babadan hem de Oğuldan çıktığını kabul etmedi. Bütün bu ayrılıklar 1054 yılında gerçekleşen karşılıklı aforoz neticesinde Roma Kilisesi "evrensel birlik" taraftarı olduğu gerekçesi ile kendisini Katolik diye adlandırırken, İstanbul kilisesi "Asli Öğretilenlere Bağlı Kalanlar" oldukları iddiasıyla Ortodoks adını aldı.¹³

Ayrılıklardan sonra Batı Kilisesi'nin merkezi Roma, Doğu Kilisesi'nin merkezi ise İstanbul olarak belirlendi. İlerleyen süreçlerde Ortodoks Kilisesi bünyesine bağlı çeşitli patrikhaneler ve yerel patrikhanelere bağlı milli, bağımsız ve özerk kiliseler ortaya çıktı. Tarihi patrikhaneler olarak Fener, İskenderiye, Antakya ve Kudüs patrikhaneleri sayılabilir. Milli patriklikler ise Moskova, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan Patriklikleridir. Bağımsız kiliseler arsında ise Arnavutluk, Yunanistan, Kıbrıs, Polonya, Gürcistan kiliseleri bulunmaktadır. Finlandiya Kilisesi ise özerk bir kilisedir.

b- Balkanlardaki Ortodoks Kiliseleri

Balkanlar'da Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine tabii olarak gelişen kiliseler arasında Arnavutluk Ortodoks Kilisesi, Sırp Ortodoks Kilisesi, Romen Ortodoks

¹³ Mahmut Aydın, *Kilise Hukukunun Doğuşu ve Gelişimi*, Samsun, Su Yayınları, 1993, s.56

Kilisesi Bulgar Ortodoks Kilisesi, Yunan Ortodoks Kilisesi ve Makedon Ortodoks Kilisesi sayılabilir.

I.1. Sırp Ortodoks Kilisesi

Balkanlara 4. ve 6. yy' da yerleşen Slavlar Hıristiyanlıkla 9 yy' da karşılaşmışlar. Slavlara dahil olan Sırlar, Selanikli Kiril ve Metodi' nin çabaları sonucunda Hıristiyanlıkla karşılaştıkları ifade edilir. Sırp Kilisesi'nin Kiril ve Metodi tarafından 867 - 886 yılları arasında kurulmuş olduğu ileri sürülür. 14-18 yy'da Sırp kilisesi çeşitli piskoposluklara bağlı olarak faaliyetini sürdürmüştür. Başpiskoposlukları Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra kapatılmış daha sonradan tekrar faaliyete geçmişlerdir. 1557 yılında İpek patrikliği, Sokollu Mehmet Paşa tarafından kurulmuş ve patrik olarak da kardeşi Makarios atanmıştır. 1766'da ise Sultan III. Mustafa'nın çıkardığı bir fermanla İpek patrikliği kapatılıp Sırp Kilisesi bu defa İstanbul Patrikhanesi'ne bağlanmıştır. Hemen ertesi yıl 1767 Ohrid patrikliği de kapatılmıştır.

Sırp Kilisesi, 30 Ağustos 1920'de Sremski Karlovci'de Sırp kralı I. Aleksandar' nın da katıldığı bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıda Sırp Ortodoks Kilisesi Kutsal Sinodu, Sırp patrikliğini kabul edildiğine dair karar almıştır. 30 Ekim'de ise patrik olarak Sırp Metropoliti olan Dimitriye seçilmiştir. Dolayısıyla 24 Kasım 1931'de Sırp Ortodoks Kilisesi'nin anayasası da kurulmuştur.

I.2. Romen Ortodoks Kilisesi

Bugünkü Romanya topraklarında yaşayan en eski kutsal olarak bilinen kişiler Got asıllı olup Buzanlı olan Aziz Sava (ö.372), işkence çektirilmiş Niculicelalı olan dört kişi (ö. 372), 4.yy' da yaşayan Got piskoposları Teofil ve Ulfila, bunun dışında Dobrudze'den Aziz Jovan Kasijan (Yovan Kasiyan) ve Dionisiye Mali'yi (Dionisiya Mali) de söylenebilir. Hıristiyanlık Romanya'ya (4. yy.' da) Yunanlı misyonerler tarafından doğu taraftan gelmiştir. İlerleyen dönemde ibadetlerde Romence'nin

dışında eski Slav dilini kullanan Sırp papazların önderliğinde bu bölgede birçok manastır kurulmuştur.

1453 sonrasındaki dönemde ise Osmanlı egemenliğindeki bu kilise yeniden Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlanmıştır. Fener patrikhanesi diye bilinen 1711-1821 tarihleri arasında Romanya Kilisesinde bulunan papazların çoğunun Yunanlı olması dikkat çekicidir. Romanya Kilisesi 1865 yılında özerk, 1885 yılında ise otosefal olarak kabul edilmiştir. 1925 yılında Romanya Kilisesi Fener Patrikhanesi tarafından patrikliğe yükseltilmiş ve ilk patrik Miron Kristea olmuştur.

I.3 Bulgar Ortodoks Kilisesi

Bulgarların 6 ve 7. yy' da Hıristiyanlık ile tanıştıkları söylene de bazı yazarlar Bulgarların Hıristiyanlıkla 9 yy'ın ilk yarısında Patrik Foti zamanında tanıştıklarını ifade eder.¹⁴ 864 yılında Bulgar Kralı Boris vaftiz edilmiş ve Bizans Kralı Mihail' in adı kendine lakap olarak verilerek Boris Mihailo ismini almıştır. Boris, Bulgar Kilisesi'ni bağımsızlığına kavuşturmak için Bizans'tan destek alamayınca Roma'ya bağlanmaya karar vermiştir. Bu yüzden kilisede bulunan Bizans'a bağlı bütün Yunanlı papazların hepsini kovmuştur.

Daha sonradan Katolik Kilisesinin yürüttüğü Latinleştirme politikasından Bulgarların etkilenmeye başladıklarını görmüş ve yeniden İstanbul Kilisesine bağlanmaya karar vermiştir. Bu dönemde de Bulgaristan'da yaşayan Roma'ya bağlı Latin papazlar kovulmuştur. Bağımsızlık sonrası Bulgar Kilisesi kültürel açıdan büyük bir ilerleme yaşamış ve Hıristiyan literatürü Slavca olarak oldukça zenginleştirilmiştir. 1254 yılında İstanbul Patrikhanesine bağlanmıştır. 1870 yılında Rusya'nın da araya girmesiyle eksarhlık* verilmiş , 1961 yılında ise patrik unvanı almıştır.

¹⁴ Aydın, a.g.e. ,16

* Önder lider anlamındadır. Ortodoks hiyerarşisinde Patriğin altında Metropolitin üstünde yer alan ünvanıdır.

I.4. Yunan Ortodoks Kilisesi

Konstantin döneminde Hıristiyanlık resmi din olarak kabul edildiğinde Yunan Kiliseleri İstanbul Patrikhanesine bağlanmışlardır. 1453 yılında İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethedilmesiyle Balkanlardaki diğer Ortodoks kiliseler gibi Yunan kiliseleri de 18. yy' a kadar Osmanlı hakimiyetinde kalmışlardır. Yunan kilisesi ancak 1833 yılında bağımsızlığını ilan edip 1850'de İstanbul patrikhanesi tarafından otosefal olarak kabul edilmiştir. Yunan Kilisesi Atina ve bütün Yunanistan'ın başpiskoposu unvanıyla bilinen bir başpiskopos tarafından idare edilmektedir.

1959 yılına kadar Yunan Kilisesinin iç hiyerarşisi devletten bağımsız bir yapı oluşturmuştur. Ancak bu dönemde yaşanan bazı hiyerarşik sorunlar nedeniyle kiliseye devlet müdahalesi gündeme gelmiştir. Bugün devlete bağlı tek Ortodoks kilisesi Yunanistan Ortodoks kilisesidir.

I.5. Makedon Ortodoks Kilisesi

Makedonya'da Hıristiyanlığın 9.yy'dan beri var olduğu bilinmektedir. Makedon Ortodoks Kilisesi kendi tarihini 9. yy' dan başlatmış bazen Bulgar bazen de Sırp kilisesi olarak ifade edilmesini yanlış bulmuştur. Makedon Kilisesinin bu durumu ikinci dünya savaşına kadar devam etmiş Mart 1945 yılında Üsküp' de 300 delegenin katıldığı ilk Makedon Milli Kilisesi'nin toplantısı yapılmıştır.

Bundan sonra Makedon Ortodoks Kilisesi, Sırp Ortodoks Kilisesinden bağımsızlığını talep etmiş fakat olumsuz cevap almıştır.1958 yılında Sırp Ortodoks Kilisesi tarafından Makedonya sınırlarında bulunan Ohrid şehrinde Makedon Milli Kilisesi Kurulu toplantıya çağrılmış ve bu toplantıda Dositey'in başkan seçildiği Makedon Kilisesi kurulmuştur. Bundan sonra Sırp Ortodoks Kilisesi tarafından, Makedon Ortodoks Kilisesi başkanı Sırp Ortodoks Kilisesi 'nin başpiskoposunun olması şartı koşulmuştur. Başkanlık hakkı dışında, diğer haklar hususunda her iki kilisenin de eşit şartlara sahip olması kararı alınmıştır. Sırp Ortodoks Kilisesinin de Mayıs – Haziran 1959 yılında yaptığı toplantıda, Makedon Ortodoks Kilisesi ile ilgili

kararları kabul etmiştir. Ancak Makedon Ortodoks Kilisesi, 17 Haziran 1967 'de kendisini bağımsız bir kilise olarak ilan etmiştir. Sırp ve Ortodoks kilisesi arasında olumsuzluklar ve anlaşmazlıklar devam etmektedir.

II. BÖLÜM

A-FENER RUM PATRİKHANESİ' NİN KURULUŞU

Ortodoks Kiliseleri arasında Pimus İnter Pares* olarak kabul edilen Patrikhane, Bizans kurumlarının en güçlüsü ve en çarpıcı örneğini oluşturmaktadır. Bizans Osmanlı – Türk devleti, Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte 1700 yıldır yaşama kabiliyetini gösterebilmiş köklü bir kurumdur.

Doğu Ortodoks kilisesi olarak, Germen ailesine din değiştirtmiş Batı - Asya Kuzey Afrika halklarını ve Doğu Avrupa Slav halkını kitlesel olarak Hıristiyanlaştırmış Bizans uygarlığının tüm yönlerini bu coğrafyaya hakim kılmış Bizans İmparatoru'nu ile Konstantinopol' ü defalarca Pers, Arap, Norman ve Selçuklu Türklerinin kuşatmalarına karşı korumuş olan Patrikhanenin adının Fener Rum Patrikhanesi olması İstanbul'da konuşlandığı semtin adından kaynaklanmaktadır. Fener Rum Patrikhanesi aynı zamanda Ortodoks Kilisesi veya Doğu Ortodoks Kilisesi olarak da bilinir. Kiliseler genel olarak ulusal isimleri ile de anılabilirler. Rus kilisesi, Sırp Ortodoks Kilisesi gibi.

1- PATRİKHANENİN TARİHİ GELİŞİMİ

Fener Rum patrikhanesinin tarihi beş bölümde inceleyebiliriz.¹⁵

1-Ortodoks Zaferi Dönemi (325-843)

2-Karanlık Dönem (843-1261)

* Eşitler Arasında Birinci

¹⁵ Şahin, a.g.e., s.55

3-Yeni Bizans Dönemi (1261-1453)

4-Türkokratia Dönemi (1453-1821)

5-Son Dönem (1821-1996)

a- Ortodoks Zaferi Dönemi (325-843)

Bu dönemde dini inanç, kilise yönetimi veya dinsel uygulama konularında artan oranda uyuşmazlık vardır. Aynı zamanda bu uyuşmazlıkları ortadan kaldırmak için çabalarda görülmektedir. Bu çabalar ünlü yedi evrensel konsül'ün toplanmasını sağlamıştır. İlki 325'de Nicaea (İzmit)'de, ikincisi 381'de Konstantinopol' de üçüncüsü 431'de Efes' de, dördüncüsü 451 'de Chalcedon (Kadıköy)'de, beşincisi 553'de yine Konstantinopol' de ve sonuncusu 787 'de Nicaea (İzmit)'de toplanmıştır.¹⁶ Bu yedi evrensel konsül toplantısında Konstantinopol Piskoposluğu* Roma'ya göre önceliğe sahiptir. Ortodoks Zaferi denilen bu dönemde, Ortodoksluk doktriner olarak kendini bulmuş ve Konstantinopol' deki yerini almıştır.

b- Karanlık Dönem (843-1261)

4.Haçlı seferinden Konstantinopol'ün Latinlerce işgaline kadar geçen süredir. Papalıkta köprülerin tamamen atıldığı ve 1054 yılında Ortodoks Kilisesinin Roma'dan tamamen ayrıldığı dönemdir. 330 yılından beri imparatorluğun başkenti, Konstantinopol'dü. Aynı zamanda bu kent Greko-Romen dünyasının da merkezi olmuştur. IX. yy' da Kutsal Roma İmparatorluğunun ortaya çıkması ve Roma'nın öncelik iddiası asıl hizipleşmenin nedenini oluşturmuştur. 1054 yılındaki yazışmadan sonra ipler tamamen kopmuş 1204 yılındaki haçlı seferi neticesinde Konstantinopol düşmüştü. Böylelikle Rum Patrikhanesinin en karanlık dönemi başlamıştı. Latinler hem Konstantinopol'ü yakmış hem de Ortodokslara büyük eziyet etmişlerdi. Rumlara göre bu dönem karanlık bir dönemdi.

¹⁶ Şahin, a.g.e., s. 58

c- Yeni Bizans Dönemi(1261-1453)

Bu dönem Konstantinopol'ün 1261 yılında tekrar Bizans İmparatoru Michael Palagolosus tarafından, yeniden Latinlerden alınmasıyla başlamış, 1453 yılına kadar da devam etmiştir.

d- Türkokratia Dönemi (1453-1821)

İstanbul'un fethiyle başlayan bu dönem 1821 yıllarına kadar devam eden bir dönemdir. Bu dönemin daha iyi anlaşılabilmesi için Osmanlı döneminin millet sistemi hakkında da kısa bir bilgi vermek gerekmektedir. Osmanlılar Müslümanları tek millet, gayri Müslimleri de inandıkları din ve mezheplere göre ayrı ayrı milletlere ayırmışlardır. Siyasi, idari organizasyonları da ayırdıkları bu sistemin temeline göre oturtmuşlardır. Her dini topluluk yarı özerk siyasi ve sosyal ayrı bir birim oluşturmakta ve birimlerin meydana getirdiği sisteme ise millet sistemi adı verilmektedir.¹⁷

Osmanlı kanunlarına göre iki türlü gayrimüslim vardı. Bunlardan birincisi Dâr-ül Harb' de yaşayanlar Harbile' dir. Bunlar ele geçirildikleri zaman öldürülebilir, esir veya köle olarak alıkoyabilirlerdi. Ancak bunlara bir Müslüman yardımcı olabilirdi. İkinci türe, İslâm ülkesinde yaşayanlar dahildi. Müslümanlar bir ülkeyi işgal ettikleri zaman onlara üç kere İslamiyet'i tebliğ ederler, kabul ettikleri takdirde bir Müslüman'ın sahip olduğu bütün haklardan yararlanırlardı. Kabul etmedikleri takdirde ise kendilerine Müslüman hakimiyetine geçtiklerini gösteren bir anlaşma teklif edilirdi. Gayri Müslimler bu anlaşmayı kabul ederler ve ayrı bir hukuka tabii olurlardı. Ödeyecekleri cizye ve haraç vergileri çok ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Kendi aralarında özel hukuklarına tabidirler. Örgütlenme, hastane açma, vakıf kurma, yetimhane açma gibi hakları vardır. Gayrimüslimlere özerklik tanınmıştır. Osmanlı'nın uyguladığı bu millet sistemi öncelikle güçlü bir merkezi

¹⁷ Mümtazer Türköne, *Osmanlı Modernleşmesinin Kökleri*, Ankara , Yay Yayınları, 1995, s.42

devlet şartına bağlıdır. Farklı kültürlerin bir baskıya maruz kalmadan yaşamasına ve gelişmesine zemin sağlamıştır.

19.yy' da millet sisteminin yürütme şartları yavaş yavaş ortadan kalkmış ve Osmanlı sınırları içinde artan milli şuurun devleti bölüp parçalamaması için millet sistemi yürürlükten kalkmış gayrimüslim azınlıkların Müslüman vatandaşlarla eşit haklara sağlama çabası görülmüştür. 1453 yılında Fatih Bizans ahâlisinin kendi adetleri içersinde yaşayabileceklerini ilan etmiştir.

İstanbul'un fethi tamamlandıktan sonra Ayasofya' ya giren Fatih Sultan Mehmet, Patrik ve papazlar da dahil olduğu halde, kadın ve çocuk bütün halk kesiminden insanları burada toplanmış ve ağlar halde gördü. İçeride sükûnet sağlandıktan sonra Fatih, Patriğe korkmamasını ve ayağa kalkmasını emrederek şöyle dedi: "Ben Sultan Mehmet; sana ve arkadaşlarına ve bütün halka söylüyorum ki bugünden itibaren artık ne hayatınız ne de hürriyetiniz hususunda benim gazabımdan korkmayınız". Daha sonra kumandanlarına dönerek;

"Askerlerin halka hiç bir fenalık yapmamalarını emretmelerini ve herhangi birisi bu emre itaat etmezse ölümle cezalandırılacağını" bildirmiştir. Diğer bir fermanla da savaş sebebi ile İstanbul'dan kaçmış olanların geri dönerek iş ve güçleriyle meşgul olmalarını ve bunların haklarının garanti altında tutulduğunu beyan etmiştir.¹⁸ İstanbul'un fethinin ilk gününde, fethi gerçekleştiren büyük padişâh tarafından sergilenen bu hoşgörülü tutum daha sonraki dönemlerde de aynen devam etmiş, Ortodoks kilisesinin Bizans İmparatorluğu zamanındaki bütün hakları tanınmak suretiyle Rumlar, hiç bir zaman benimsemedikleri, Katolik Garp Kilisesi'nin nüfuz ve hâkimiyeti altına düşmekten kurtarılmış, böylelikle kiliselerin bağımsızlığı emniyet altına alınmıştır. Fatih Sultan Mehmet, Gennadios' u Patrik olarak tayin etmiş, aynı zamanda İstanbul'da oturan Katolik Cenevizliler ve Galata ahâlisine de bir fermanla kilise ve inançlarının teminat altında olduğunu bildirmiştir¹⁹. Aynı imtiyazlar Ermeni ve Yahudi cemaatlerine de tanınmıştır.²⁰

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 4 , Ankara,1988, s. 98.

¹⁹ Gülnihâl Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara,Toplumsal Tarih Yayınları, 1989, s.10.

Ortodokslara verilen dinî imtiyazlar şöyle sıralanabilir:

- 1- Ortodoksları kimse rahatsız etmeyecektir.
- 2- Gennadios ve ona bağlı piskoposlar her türlü vergi ve resimden muaf olarak yaşayacaklardır.
- 3- Kiliseler cami olmayacaktır.
- 4- Evlenme, boşanma ve her türlü dinî ibadetler serbestçe yerine getirilecektir.
- 5- Paskalya yortusu tam bir özgürlük içinde kutlanacak ve üç bayram gecesi Fener' in kapıları açık kalacaktır.
- 6- Piskopos ve metropolitler yargı ayrıcalıklarına sahip olacaklardır.

Bütün bunlara karşılık Gennadios da yeni hükümdarı tanıdığını ve ona uyruk olduğunu ilan etmiştir. O zamana kadar sadece ruhânî lider olan patrik, şimdi padişâhın koruyuculuğunda, kendi dinî topluluğunun birçok dünyevî işlerinin de tartışılmaz yöneticisi olmuştu. Ortodoksların evlenme, boşanma, miras gibi özel hukuk meseleleri ve Ortodokslar arasındaki her türlü anlaşmazlıklar da ya patrik veya yetki verdiği papazlar tarafından çözümlenecekti.²¹

Rum Ortodoks patriği, dinî yetkilerine, yargı ve eğitim ile alâkalı yetkileri katmış olmakla kalmıyor, aynı zamanda Osmanlı Devleti içindeki Rumlardan hariç, çok daha geniş bir kitle üzerinde otorite sahibi kılıyordu. Çünkü Osmanlı Devleti içindeki Ortodokslar sadece Rumlardan ibaret değildi; Sırlar, Romenler, Bulgarlar, bazı Arnavut ve Araplar da Ortodoks mezhebine dahildiler. Bu durum XVIII. yüzyıl sonlarına kadar sürmüştür. Fransız ihtilalini takip eden dönemde Avrupa'nın her tarafına yayılan "Milliyetçilik" fikri Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan toplumları da etkilemiştir. Bu akımın bir neticesi olarak Rum kontrolünde bulunan Ortodoks kilisesinin statüsüne, Rumlar dışındaki Ortodoks unsurlar tarafından itiraz edilmeye başlanmıştır.*

Fener Patrikhanesi, sahip olduğu geleneksel yetki ve imtiyazları, zaman zaman keyfiliğe ve Rum olmayan unsurları sindirmeye kadar götürmüştür. Rumlar, patrikhane içindeki nüfuzları sayesinde Bulgaristan'daki bütün dinî makamları ele

²⁰ Bozkurt, a.g.e., s. 10

²¹ Coşkun Üçok, "Osmanlı İmparatorluğu ve Rum-Ortodoks Kilisesi", Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri, Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Ankara, 1986, s.191.

* Patriklik XVIII.yy'da yaklaşık 13 milyon hristiyan nüfusunda yetki sahibiydi.

geçirdikleri gibi, o bölgenin ticaretinde de önemli bir hâkimiyet kurmuşlardı. Bütün amaçları Bulgaristan'ı Rumlaştırmaktı.²² İstanbul patriği, 1800 tarihlerinde metropolitlere gönderdiği bir tamimle Bulgar kilise mekteplerinin kapatılmasını, kiliselerde yalnız Yunanca yazılmış din kitaplarının okunmasını, mekteplerde Yunanca kitapların kullanılmasını emretmiştir. Nitekim Rum Papazı Hilaryan, Tırnova Katedrali'nin mihrabı arkasında bulduğu eski Bulgar patriklerine ait kütüphaneyi merasimle yaktırmıştır.²³ Patrikhanenin Bulgarlar üzerindeki baskısı, Sultan Abdülaziz'in Bulgarların 1870'de ayrı bir kilise kurmalarına müsaade etmesine kadar devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin azınlıklara tanıdığı serbestlik çerçevesinde onlara kendi dillerinde eğitim yapma hakkının verilmesinden yararlanan Rumlar da kendi kiliselerini kurmuşlar ve kendi eğitim-öğretim kurumlarını açmışlardır. Bu kurumlar dinî niteliği ağır basan bir eğitim düzenini benimsemişler, dolayısıyla da kiliselere bağlı kurumlar halinde teşkilatlanmışlardır²⁴, zamanla da örgün eğitim-öğretim kurumu haline getirilmişlerdir. Bir süre bu şekilde devam ettikten sonra Osmanlı Devleti'nin parçalanması yönünde planlar tatbik eden batılı devletlerin güdümüne girmeye başlayan bu "eğitim" kurumları buna bağlı olarak da ilgili devletlerin siyasi amaçları doğrultusunda Osmanlı Devleti aleyhine olan her türlü faaliyette yerlerini almışlardır.²⁵ İstanbul'dan başka İzmir, Bükreş, Sakız, Ayvalık gibi yerlerde Rum tüccarları tarafından açılan okullarda, dinî konulardan çok Yunan klasikleri, matematik ve doğa bilimleri okutulmaya başlanmıştı. Çoğu batı üniversitelerinde eğitim görmüş öğretmenlerin görev aldığı bu okulların mezunlarına, Rum tüccarların sağladıkları burslarla batı üniversitelerinin kapıları da açılıyordu. Fatih' den sonra da Yavuz Sultan Selim ve hemen arkasından Kanuni Sultan Süleyman'da tüm azınlıklara aynı haklardan verdiler.

²² Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayr-i Müslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul, Risale Yayınları, 1990, s.52.

²³ Halil İncılık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, İstanbul, 1992, s.19.

²⁴ İlknur Polat, "Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Rum Eğitim-Öğretim Kurumlarının Yeri ve Önemi", *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri, Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Ankara, 1986, s.440.

²⁵ Polat, a.g.m., s.443.

Osmanlı'nın verdiği bu imtiyazlar Duraklama devrinde de devam etti. Tanzimat fermanı Islahat fermanı gibi fermanlardan tüm azınlıklar ve tabii ki Rum Patrikhanesi de payını aldılar.

Bu konulara daha sonraki bölümlerde değinilecektir.

e- Son Dönem(1833-922)

Bu dönemde meydana gelecek gelişmelere Lozan anlaşması ve sonrasında anlatılmaya çalışılacaktır.

2- TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNDE PATRIKHANENİN YERİ

Mondros Mütarekesi'nden sonra özel olarak İstanbul, genel olarak Türkiye'deki Rum-Yunan faaliyetleri İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi'nden yönetilmiştir. Patrikhane, başta siyasi faaliyetler olmak üzere, terör örgütlerinin teşkilatlandırılması, çetelerin desteklenmesi, gösterilerin düzenlenmesi, kültürel çalışmaların yürütülmesi, propagandanın yaygınlaştırılması gibi işleri yapan bir kuruluş durumundaydı.

1918'li yıllarda Patrikhanenin böyle bir merkez durumuna gelmesinde, burasının Yunanistan'ın Türkiye üzerindeki emellerinin gerçekleştirilmesi yolunda çok uygun bir kuruluş olması başlıca rolü oynamıştır. Çünkü, Rum Ortodoks Kilisesi, Yunan tarihinde önemli bir fonksiyona sahipti.

İstiklalini kazanan ve bir hayli de genişleyen Yunanistan, hedefine ulaşabilmek için doğudaki büyük Türk potansiyelini yalnız Yunan Kilisesi ile etki altına almayacağını biliyordu. O nedenle, Yunan tarihinde önemli bir fonksiyonu bulunan Rum Ortodoks Kilisesi'ni Türkler'e karşı tahrik ve baltalama aracı olarak kullanma kararı almıştır. 1908'de II. Meşrutiyetin ilanı üzerine faaliyetlerini artıran Patrikhane, Venizelos' un siyasi programının birinci maddesi olmuştur. Bizans'ı ihya etmek, bu hülyayı milli bir siyaset haline getirmek için Fener Patrikhanesi'nin faaliyet ve tahriklerine ihtiyaç vardı. Patrikhanenin daha önceki büyük hizmetleri bilinmekteydi. Venizelos bu konudaki düşüncelerini; "Patrikhane, Yunanistan'ın

emrine girmelidir; bu suretle birleşmiş bir Patrikhanenin ilerideki milli davalarda rolü pek büyük olacaktır" şeklinde ifade etmiştir.²⁶

Girit'teki başarılarından cesaret alan Venizelos, Yunan Başbakanlığı'na geçmek üzere Girit'ten ayrıldığı tarihte papaz kıyafetiyle gizlice İstanbul'a gelmiştir. Bir hafta süreyle İstanbul'da kalan Venizelos, Başbakanlığı döneminde uygulayacağı programa uygun bazı emirler vermiştir. Bu tarihten sonra Patrikhane, Venizelos' un ve Yunanistan'ın Türkiye'deki uygulama aracı haline gelmiştir. Toprak isteklerinin diğer Hristiyan ülkelerce desteklenmesi için dini her zaman politik bir silah olarak kullanan Yunanistan, Fener Rum Patrikhanesi'nin desteğini de kazanmıştı.²⁷

Patrikhanenin Yunanistan emellerine hizmet eden bir kuruluş durumuna gelmesi, daha 1910 yıllarında gerçekleşmiş bulunuyordu.²⁸ Yunan Millet Meclisi'nde 5 Mart 1921'de yapılan bir tartışmada Dışişleri Bakanı Baltacis' in sözlerinden Patrikhanenin Yunanistan'a nasıl hizmet ettiği çok iyi anlaşılmaktadır. Baltacis, Patrikhaneye hücumlarda bulunan Milletvekili Kampanis' e şu cevabı vermiştir:

"Yunan milleti bugün Fener Patrikhanesi'ne şükran borçludur. Onun geçmişteki mücadeleleri, Yunan milletini bu fütuhata nail ettirdi. Sözlerinizi geri alınız!"²⁹ Patrikhane, Mondros Mütarekesini takip eden günlerde artık "Sen Sinod" Meclisi Mukaddes Nizamnamesi'ni ikinci plana bırakarak doğrudan doğruya Yunan Başbakanı Venizelos' un temsilcisi sıfatıyla siyaset sahasına atılmıştı. Fakat Venizelos, Patrikhaneyi bu hali ile Anadolu'da başarmak istediği büyük işler için yeterli görmüyordu. O nedenle Patrikhanenin yeniden düzenlenerek aktif bir duruma gelmesi sağlandı.

Siyasi Temsilci Kanelopulos, Patrikhane ile diğer Rum kuruluşlarını kısa bir süre içinde birleştirmeyi başardı. Kanelopulos, Venizelos' tan aldığı emre göre, Patrikhaneyi hazır duruma getirdi, basın organlarını idare etti ve örgütleri faal bir duruma getirdi. Patrikhanedeki çalışmalar için hiç bir yardımdan kaçınmayan

²⁶ Mehmet Çelik, "Fener Rum Patrikhanesinin Batı Destekli Ekümeniklik Davası ve Siyasi Açıdan Doğurduğu Tehlikeler", *Harp Akademileri Dergisi*, Haziran 2002, s.35

²⁷ Şahin, a.g.e., s. 162.

²⁸ Şahin, a.g.e., s. 174.

Venizelos, Yunan İstihbarat Servisi ödeneğinden bir kaç milyon Drahmi ile Amerika'da oturan İstanbullu Nicepulos' un bağışladığı 4 milyon Drahmi' yi ve Yunanistan İçişleri Bakanlığı'nın Anadolu ve Rumeli göçmenlerinin yerleştirilmesi için ayırdığı 500 bin Drahmiyi Patrikhanenin emrine verdi³⁰. Parasal alt yapı oluşturulduktan sonra Patrikhanenin yönetim bakımından düzenlenmesi gerçekleştirildi. Bu amaçla, ilk iş olarak Karamanlı olan Patrik uzaklaştırıldı ve yerine 1919 Kasım'ında Doroteos getirildi. Böylece Patrikhane, Osmanlı Hükümeti'nden bağlantısını kesmeye başladı.

Ocak 1919'da İstanbul ve çevresindeki kiliselere bir emir gönderen Patrikhane, Osmanlı devletinin kanunlarına göre yapılan "İhtiyar Heyeti" seçimi yöntemini kaldırarak, Rumların kendi cemaatlarına özel olarak "muhtar" ve "ihtiyar" meclisi seçimleri yöntemini getirmiştir. Ayrıca, Patrikhanenin cismani ve ruhani kadrosunun da takviye edilmesi gerekiyordu. Bu amaçla, Drama, Amasya, Ankara, İnoz (Enez), Vize, Çanakkale, Trabzon ve Kayseri Metropolitleri İstanbul'a getirilerek Ruhani Meclis' e geçici üye sıfatıyla kaydedildi. Patrikhane bu uygulamasında Osmanlı Hükümeti'ne karşı hiçbir bağlılık kaydı göstermeyerek bağımsız hareket ediyor; bazı konularda Venizelos' un fikir ve emirlerini almakta yetiniyordu. Buna bir örnek olmak üzere, 1918 sonları ile 1919 başlarındaki "Patrik Seçimi" ile ilgili gelişmeleri hatırlatmak yararlı olacaktır. Bu dönemde Osmanlı Hükümeti Adliye ve Mezhepler Bakanlığı'nın tüm uyarılarına rağmen Patrik seçiminin bir türlü yapılmadığı ve bu seçime Yunanistan'la Osmanlı toprakları dışındaki bazı metropolitlerin de katılması için uğraşıldığı görülmektedir. Hükümetin uyarılarına karşılık Patrikhane, Aralık 1918' de konunun Wilson Prensipleri'ne bağlı olduğunu ve bu nedenle de Patrik seçiminin bir süre ertelendiğini bildirerek cevap vermiştir.³¹

Rum Patrikhanesi Nizamnamesi'ne göre eski patriğin ölümü ve Patrik vekilinin tayininden kırk gün sonra yeni Patriğin seçilmesi gerekirken, Rum Patrikhanesi buna yanaşmamaktadır. Hükümet, 12 Aralık 1918'de Patrikhane' ye bir yazı daha göndererek yeni Patriğin niçin seçilmediğini tekrar sormuş. Patrikhane,

²⁹ Şahin, a.g.e. , s. 163.

³⁰ M. Ali Ayni, *Milliyetçilik*, İstanbul, Adalet Yayınları, 1998, s. 311.

buna "Milletin geçirmekte olduğu olağanüstü durum dolayısıyla patrik seçiminin ertelenmesinin zorunlu olduğu" cevabını vermiştir.³² Yürürlükteki kanun ve düzenlemelere uymayan Patrikhane, sudan bahanelerle Patrik seçimini geciktiriyor ve Osmanlı Hükümetine karşı herhangi bir sorumluluk duymuyordu. Dini kisvesinden sıyrılan Patrikhane, Yunanistan'ın Türkiye'deki bir otoritesi haline gelmiş bulunuyordu.

Yunan Ordusunun Edirne'yi alıp, Çatalca'ya doğru ilerlemesi üzerine Rum Patrikhanesi, o bölgede bulunan Rum Metropolit ve papazlarına Yunan askerleri geldikçe karargahlarına gidip kendilerini takdis etmelerini emretmişti. Edirne Metropoliti Polikaryos, Trakya'da bulunan pek çok papazı da yanına alarak Atina'ya kadar gitmiş ve orada Edirne'yi kurtardığından dolayı Venizelos' a teşekkür etmiş ve ona uzun ömürler dilemiştir.³³

Doktor, öğretmen, eczacı, müfettiş, yazar, tercüman, mühendis gibi aydınlardan oluşan büyük bir kuruluşla faaliyet gösteren ve bini aşkın merkez hizmetlisi olan Patrikhane, 1919 yılı ortalarına gelindiğinde bağımsızlığını ilan etmişti. Temmuz 1919'da kapısının üzerine çifte kartallı "Bizans Bayrağı" nı asan Patrikhane, bütün işlerini, birinci derecede İstanbul Yunan Siyasi Temsilciliği, ikinci derecede ise müttefik temsilcileri ile görmeye başlamıştı.³⁴

Patrikhanenin bu dönemde gösterdiği her türlü faaliyette başlıca rolü, Patrik V. Germanos' un yerine "Locum Tenens (Patrik Vekili)" olarak tayin edilen Bursa Metropoliti Doroteos Mamelis oynuyordu. Doroteos'un Patrik Vekilliğine seçilmesi İngiltere tarafından da desteklenmişti. Lord Granville onun hakkında 23 Kasım 1918'de Balfour'a gönderdiği raporda; "Bursa Metropoliti Locum Tenens Doroteos, gözüpek, azimli ve zeki bir papazdır. Patrikhane'nin imtiyazlarının Jön Türkler tarafından feshedilmesini her şeyden önce Bab-ı Ali nezdinde protesto etmiş, Bab-ı Ali ile Patrikhane arasında imza edilmiş olan 1897 anlaşması ile kurulan hukuki durumun iadesi için de ısrarda bulunmuştur" demektedir. Lord Granville, aynı

³¹ Şahin, a.g.e. , s. 177

³² Ercan Yavuz, *Osmanlı İmparatorluğunda Bazı Sorunlar ve Günümüze Yansımaları*, Ankara, MEB Yayınları, 2000, s.28

³³ Niyasi Berkes, *Patrikhane ve Ekümeniklik*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2002, s.26

raporunda; Doroteos'un "daha sonra da Türkiye Ortodoks Rumları'nın dava ve haklarının tanınmasını Patrikhane adına savunma göreviyle Avrupa'ya gitmek üzere başpapazlarla papazlardan kurulu muhtelif murahhaslar heyeti tayin ettiğini" eklemektedir³⁵. Rum çetelerinin faaliyetlerinde önemli paya sahip olan Doroteos' un asıl önemi, politik alanda oynadığı roldü. Çünkü O, 9 Mart 1919 da "Patrikhane ile Osmanlı Hükümeti arasındaki münasebetleri kesen ve Rumları tebaa görevlerinden affeden" bildiriği yayınlayan kişiydi. Doroteos aynı zamanda, Ermeni Patriği ile birlikte, Türkiye'deki asayişsizlikten, Türklerin "milli savunma bahanesiyle Hıristiyanlara saldıracaklarından, Anadolu'da teşkilatlanmakta olan millicileri hükümetin desteklediğinden" bahseden bir dilekçeyi 3 Temmuz 1919'da İngiliz Yüksek Komiserliği'ne vererek önlem alınmasını istemişti.³⁶

Mavri Mira Örgütünün başkanlığını yapan Ermeni Patriği Zaven Efendi ile birlikte 17 Ekim 1919'da bütün Türkiye'nin işgal edilmesini isteyen, 14 Şubat 1920 günü "Lloyd George'a İstanbul için Yunan mandasını teklif eden de Doroteos Mamelis'ti. Bir ara Rumların çıkarlarını savunmak için Paris'e giden Patrik Vekili Doroteos, oradan dönüşünde Atina'ya uğramış ve Pire'den İstanbul'a Yunan kruvazörleri ile gelmişti. Doroteos' un Paris'ten dönerken Atina'da kendisini karşılayanlara yaptığı konuşma, hem kendi zihniyetini, hem de Patrikhanenin gerçek durumunu aydınlatması bakımından önemlidir. Patrik Vekili, bu konuşmasında şunları söylemiştir:

"Patrikhane yalnız emellerini korumakla yetinmedi, fakat milletle birleşerek bu hedefe varılması için el altından tahrik etti ve her zaman Türk'ten ilk darbeyi o yedi. Kuduran Türkler ilk darbelerini hep Patrikhaneye indirdiler. Rum Milletinin bağırsaklarını söktüler. Cellatların darbeleri altında can vermiş din adamlarımızı şehit olarak gösteriyorum. Fakat, şimdi muzaffer İtilaf orduları ile Yunanlılar bu eski dünyayı yıkıyorlar³⁷."

³⁴ Berkes, a.g.e., s. 30

³⁵ Berkes, a.g.e., s.32.

³⁶ Ercan Yavuz, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, İstanbul, 2000, s.56

³⁷ Şahin, a.g.e., s. 165.

Doroteos zamanında propagandaya da önem veren Patrikhane, Yunanca ve Fransızca olarak yayınlanan "Kara Kitap"ta Türkler' in zalim idarelerine dair belgeler yayınlamıştır. Türkiye'deki Rum okullarında Türkçe'nin yasaklanması da onun zamanında gerçekleşmiştir.

Paris Barış Konferansı'na sunulmak üzere hazırlanan ve 500 yıldan beri esir bulunan Türkiye Rumları'na bağımsızlık verilmesini öngören kararlar da Doroteos' un zamanında alınmıştır. Bütün bunlar, onun propagandaya ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Patrikhane Anadolu'dan "baba mirası" diye bahsetmeye başlamıştır. Patrikhanenin haftalık resmi dergisi Eklisiyastiki Alitya'da 2 Kasım 1918'de yayınlanan bir yazıda şöyle denilmektedir:

"Rum milletinin, eşitlik vaatleri ile avutulduğu günler geçti. Artık, Patrikhane imtiyazlarının devamına ait vaatlerle ilgilenecek kimse kalmadı. Bu nazariyeler devresi kapanmıştır. Büyük hastalıklara tesirli ilaçlar lazımdır. Bu devlet (Osmanlı İmparatorluğu) yıkılıyor, adi ve köhne vaatler tutmayacaktır. Milletimiz birçok yerlerde azınlık halinde bulunsa bile baba mirası üzerindeki sosyal ve tarihe haklarını kaybedemez. Biz dedelerimizin topraklarında ev sahibi oluyoruz ve kalacağız."³⁸

Türkiye'deki bütün Rum faaliyetlerinin merkezi olarak çalışan Patrikhane'nin yaptığı önemli işlerden birisi de, "İtilaf filolarının İstanbul limanına gelişini kutlamak için Rum okulları müdürlerine okullarını üç gün tatil etmelerini emretmesi" olmuştur. Doroteos' un Patrik Vekilliği zamanında gerçekleştirdiği en önemli faaliyetlerden biri de, Rum okullarında devletin resmi dili olan Türkçe'nin okutulmasını yasaklamasıdır. Mütareke' den yaklaşık üç ay kadar sonra ruhani ve cismani meclislere aldırılan bu kararla Patrikhane, önce Rum okullarındaki Türkçe levhaları kaldırtmış, sonra da o zamana kadar yapılan çalışmaların doğal bir sonucu olarak, okullarda Türkçe eğitim yasaklanmıştır.³⁹

³⁸ H.Fikret Alasya, **Osmanlı Hükümeti Tarafından Ortodoks Kilisesine Verilen İmtiyazlar**, Ankara, İmtiyaz Yayınları, 1971,s.135

³⁹ Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, İstanbul, Bilgi Yayınları, 1975, s.28

Fener Rum Patrikhanesi artık kendisini bağımsız saymakta, tamamen Türklük aleyhine çalışmakta ve Yunanistan'ın çıkarlarına hizmet etmektedir. Nitekim, 9 Mart 1919'te resmi bir bildiri yayınlayan Patrik Vekili Doroteos, Patrikhanenin Osmanlı Hükümeti ile ilişkisini kesmiş ve Rumları tebaa görevlerinden affetmiştir. Bu arada Patrikhane, İstanbul'da tutuklu olan Rumların serbest bırakılması için girişimlerde bulunuyordu. Buna uygun olarak İstanbul'daki papazlara bir emir gönderilerek, kendi bölgelerinde meydana gelen cinayetleri bir deftere yazmaları istenmiş, bunun hemen ardından da hapiste tutuklu bulunan bazı Rumların serbest bırakılmaları için hükümete başvurulmuştur.

Hükümet bu istekleri kabul etmeyince, Patrikhanenin İngiliz Komiserliği'ne müracaat ettiği anlaşılmaktadır. Bir gün İstanbul hapisanelerini teftişe çıkan İngiliz genel karargahının en güçlü şahıslarından birisi olan Kolenel (Albay) Heatchate Smythe, o gün azınlıklardan olan bütün mahpusları serbest bıraktırmıştır. Bunların arasında kendi ailesinden iki kişiyi öldüren bir Ermeni olduğu gibi, Tokatlıyan'ın önünde Hayri Paşanın oğlunu tabancayla sinsice vuran bir Rum da bulunmaktadır. Patrikhanenin Rum tutuklularının serbest bırakılması için uğraşması, çete faaliyetleri ile de yakından ilgilidir. Çünkü bu insanlar, serbest bırakıldıktan sonra çeşitli bölgelerdeki Rum çeteleri ile Anadolu'yu işgale başlayan Yunan ordusuna alınıyorlardı.

Patrik Vekili Doroteos, İzmir'in işgali üzerine "Yunan ordularının Hıristiyanlık adına mukaddes cihat yaptıkları ve Türkiye'deki Rumların Yunan ordusuna katılması için" resmi bildiri yayınlamıştır. 1 Eylül 1919'da yayınladığı bir başka bildiri de Yunan ordusunun Türklere karşı başarılarını överek, yerli Rumların Yunan ordusuna katılmaları emrini tekrarlamıştır. Patrikhanenin emriyle sadece İzmir ve çevresinden değil, İstanbul Rumlarından birçoğu da İzmir'e giderek gönüllü olarak Yunan ordusuna yazılmışlardır. İstanbul'da çeşitli bahanelerle pek çok Rum gösterisi yapılmıştır. Bölge kaymakamı her ne kadar taşkınlıkların ayak takımı Rumlar tarafından yapıldığını söylese de, gösterilerde Patrikhane büyük rol oynamıştır.⁴⁰

⁴⁰ Cem Başar, *Yunan Oyunu*, İstanbul, Sembol Yayınları, 1988, s.63

Patrikhane pek çok siyasi organizasyonlarda da bulunmuştur. Bu bakımdan dikkat çeken en önemli faaliyet, özellikle 1919 yılı ortalarından itibaren Osmanlı Hükümeti ile ilişkisini kesen Patrikhanenin gerçekleştirmek istediği işlerde İstanbul'daki İtilaf Devletleri ve Yunan Temsilcilikleri'ne başvurmasıdır. Patrikhane ile İtilaf Devletlerinin Temsilcilikleri arasındaki ziyaretler, ilişkileri iyice geliştirmiştir. 27 Aralık 1919'da Fransız temsilcisi Amiral Amet, Fener Rum Patrikhanesi'ne gelerek, Patrik Vekili'ne "iade-i ziyaret" yapmış ve Patrikhanenin çeşitli dairelerini gezmiştir.

Bu dönemde Patrikhanenin yaptığı en önemli siyasi faaliyet, çeşitli heyetler kurarak Paris Barış Konferansı'nda Anadolu'nun Yunanlılara verilmesi için girişimlerde bulunan Venizelos' u desteklemek olmuştur. Patrik Vekili Doroteos zamanında, "Rum Milletvekilleri" adı verilen 40 kişilik bir heyet 1919 Ekim'inde Fransa (Paris), İngiltere, İsviçre ve Yunanistan'a gitmiş, buralarda İstanbul'un Rumlara katılmasını istemişlerdir. Heyetin faaliyetlerinin verimli olduğu, Venizelos'un Patrikhaneye bir müjde telgrafi çekmesinden anlaşılmaktadır.

Paris Barış Konferansı'nda "Onlar Heyeti"nin 30 Mart 1919 da İzmir'i Yunanistan'a verme kararı almasında da Patrikhane'nin bu tür çalışmalarının rolü vardır. Bu kararın alınmasında, üç büyüklerin (Wilson, Lloyd George ve Celemenceau) 6 Mayıs kararında da olduğu gibi Rum Patrikhanesi'nin tahrif edilmiş nüfus istatistikleri etkili olmuştur.⁴¹ Her türlü fırsatı değerlendiren Patrikhane, ileriye dönük yatırımlar yapmıştır. ABD Başkanı Wilson' un Avrupa'ya gelmesi üzerine Aralık 1918'de bir telgraf çeken Patrikhane, ona "karşılama iltifatı"da bulunmuştur. Mütarekeden sonraki günlerde, Patrikhanenin önemli siyasi çalışmalarından birisi de, diğer azınlıklarla işbirliğinin kurulmasına çalışmak olmuştur. Rum Patrikhanesi, bu ilişkileri sağlamak için yaptığı Türk aleyhtarı toplantılara Ermenileri ve Ermeni Patriği Zaven Efendi'yi de sık sık çağırmıştır.

⁴¹Eryılmaz, a.g.e., s.56

III.BÖLÜM

A- 19. ve 20.YÜZYILIN BAŞLARINDA PATRİKHANE

1- TANZİMAT FERMANINDA AZINLIKLAR VE PATRİKHANE

Klasik dönemde kurumsal yapısında herhangi bir bozulma olmadan işleyen Osmanlı İmparatorluğu bir süre sonra Batının ilerlemesi karşısında geri kalmıştı. İçeride ve dışarıda itibarı kalmamıştı. Tanzimat fermanı geride kalan Osmanlı'nın bir an önce çağını yakalaması amacıyla oluşturulmuştur. Fikrin öncülüğünü M. Reşit Paşa yapmıştır.⁴²

Tanzimat kopma noktasına gelen bağları daha çok kuvvetlendirmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Fakat Tanzimat Fermanının ilk batılılaşma hareketi olmadığı Abdülmecit'ten önceki padişahlar zamanında yapılan ıslahat hareketleri ile hazırlandığı bir gerçektir.⁴³ O zamana kadar farklı din, dil ve ırka sahip toplulukların aynı bayrak altında yaşadığı bilinmektedir. Bu anlamda ilan edilen Tanzimat fermanının esasları bu birliğe sağlamaktan çok uzak olmuş, daha çok batılı devletlerin Osmanlı Devleti'ne müdahale eder bir hale gelmesine sebep olmuştur. O dönemde özellikle Rusya Osmanlı toprakları üstünde yaşayan Ortodoksların himayesini üstlenmeyi hedeflemiştir.

Rusya, Tanzimat Fermanı'nı bahane ederek, gayrimüslim tebaanın siyasi, idari hakları olmadığını, onlara Türkler tarafından zulmedildiğini iddia ediyordu. Gayri Müslim tebaamızı dini, ırki cereyanlarla teşvik ederek isyana kaldırıyor, arkadan kendisi ordularla Balkanlara girerek, devletin aleyhine, kendi lehine ağır anlaşmalar imzalıyordu. Balkanları, Boğazları ele geçirerek, Akdeniz'e, Basra'ya inmek istiyordu. Rus tahriklerine meydan vermemek için gayrimüslim tebaaya geniş miktarda siyasi, idari, adli ve mali haklar vermek gerekiyordu. Bunlar verilirse Rus tahriklerinin önüne geçileceği umuluyordu.

⁴² Clogg, a.g.e., s.20

⁴³ Enver Ziya Karal, "Tanzimat'tan Önce Garplasma Hareketleri" Tanzimat, İstanbul, 1940, s.14

Mustafa Reşit Paşa, bunları Abdülmecit'e anlatarak onu ikna etti. Gece gündüz çalışarak kendi kalemile bir ferman sureti hazırlayarak bunu padişaha okudu. Fermanı beğenen padişah Hatt-ı Hümayun olarak imzalayarak paşayı görevlendirdi. 3 Kasım 1839 Pazar günü ferman okundu.⁴⁴

Ferman okunurken Padişah, saray erkani, uléma, ruhani sınıfın öbür üyeleri, şeyhler, memur ve subaylar, Rum ve Ermeni patrikleri, Hahambaşı ve yabancı devletlerin temsilcileri hazır bulunmuştu. Bu fermanla devletin son 150 yılda şer'î kanunlara riayetsizlik sonucunda zayıfladığı, bu nedenle yeni kanunlara ihtiyaç olduğu ve yeni kanunlarla Müslüman olan ve olmayanların can, mal, ırz ve konut dokunulmazlıklarının sağlanacağı belirtiliyordu. Böylece Osmanlı Devleti'nde din-farkı gözetilmeksizin kişi hakları ceza ve vergi hukuku alanında aynı hak ve güvencelerden yararlanacağı ilk kez pozitif hukuk kuralları olarak saptanıyordu. Ferman Müslim ve gayrimüslim tebaanın ırz, namus, can ve mal güvenliğini sağlamak, vergileri düzenlemek, askere alma usullerini tespit etmek gibi kanunlar içeriyordu. Fermanla getirilen bütün güvenceler tüm tebaaya yayılıyordu. Bu statülerden Müslümanlar mü tesir, gayrimüslimler memnun olmuşlardır. Hattı şerif okunup kırmızı atlastan yapılmış kesesine konulduğunda "İnşallah bir daha bu keseden dışarı çıkmaz" sözleri memnuniyetsizliği ifade etmektedir.⁴⁵

Fener Rum Patrikhanesi, Osmanlı Avrupa'sında yaşayan halkın büyük çoğunluğu üzerindeki ruhani, mali, hukuki egemenliğinin sonuna geldiğini görmüştü ve yanılmamıştı. Fener Patrikhanesi bu dönemde eski gücünü yitirip otoritesini diğer kiliselerle paylaşmak zorunda kaldı. Bu dönemde bir tercüme odası kuruldu. Tanzimat'tan hemen sonra Bulgarlar için bir "Bulgar Daire-i Ruhaniyesi" kurulmuş, bu ofis Patrikhaneden ayrı bir Bulgar Kilisesi'nin kurulması anlamına gelmiyordu fakat kilise vakıflarının yönetimi, cemaatin mali, idari sorunları konusunda özerklik değilse bile resmen söz hakkı elde edeceklerini gösteriyordu.⁴⁶ Kısa bir süre sonra Bulgar ulusal kilisesinin kurulması için faaliyetler yoğunlaşmıştır.

⁴⁴ Robert Mantran, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul, San Yayınları, 1995, s. 414

⁴⁵ Tahsin Ünal, *Siyasi Tarihi(1700-1958)*, Cilt I, Ankara, 1958, s.512

⁴⁶ Cevdet Küçük, "Patrikhane'nin Dünü Bugünü", *Bir Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.1, İstanbul, 1994, s.1006

Tanzimat Fermanından önce gayrimüslim tebaa, bazı istisnalar dışında devlet hizmetlerinde resmen görev alamamaktaydı. Bu durumu ferman nispeten kaldırmıştır. Özellikle Fenerli Rumlar, XVIII. ve XIX. ilk yarısında devlet idaresinde kilit mevkilere getirilmişlerdir.⁴⁷

Diplomasi alanında, Rum Patriğine bağlı ve yarı dini hizmet sahibi Fenerliler Osmanlı Devleti'nin dahili, harici işlerinde Divan-ı Hümayun' da görev almışlardır. Divan-ı Hümayun tercümanlığı dışında, ayrıca tersane tercümanı ile Adalar İdaresi' de Rumlara verilmişti. Bundan başka Eflak ve Boğdan' ı da Fenerli Rum Beyler idare ediyordu. Fermanın okunmasından hemen sonra fermanın tatbik edilmemesi konusunda çıkan sesler Osmanlı Devletini rahatsız etmişti. Bu durum yabancı devletlerin Osmanlı himayesinde bulunan azınlıkları himayesine ve müdahale etmesine yol açtı. İngiltere, Protestanların, Fransa Katoliklerin hamiliğine soyunmuştur. Osmanlı Eyaletlerinde Yunanistan'ın kiliseyi kullanarak, Osmanlı Rum tebaasına propaganda yapmıştır.

2- ISLAHAT FERMANI'NDA PATRIKHANE

19 yy' ın ortalarında Osmanlı Devleti Avrupa'nın diplomatik ve ekonomik baskısıyla her zamankinden fazla karşı karşıya gelmişti. Tanzimat'tan beri çeşitli kanunlar yapılmış fakat yapılan bu kanunları gayrimüslimler hiçbir zaman yeterli bulmamışlardı. 18 Şubat 1856 yılında Islahat Fermanı olarak adlandırılan bir ferman yayınlandı. Bu fermanla Osmanlı Devleti her din ve mezhepten olan tebaaya Tanzimat Fermanı ile vaat edilmiş olan garantileri teyit etmiştir.⁴⁸ Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı' dan daha geniş yetkisi olan ve gayrimüslimler için daha fazla reformlar ihtiva eden bir belge niteliğindedir. Bu fermanla beraber gayrimüslim tebaaya tavizler artırılmış, patriklerin ömür boyu hizmet etme şartı getirilmiştir. Kilise, hastane, okul tamiratına engel olunmaması şartı getirilmiştir. Yeniliklerin yapılabilmesi taahhüt edilmiş, gayrimüslimlerin hepsine devlet ve askerlik hizmetlerinin açık olduğu vurgulanarak, her dini cemaatin okul açabileceği idari

⁴⁷ Eryılmaz, a.g.e., s.101-102

⁴⁸ Bozkurt, a.g.e., s.103

birimlerde, meclis üyeliklerine seçilmeleri ve askerlikten bedel usulü ile muaf olabilecekleri ifade edilmiştir.⁴⁹

Tanzimat döneminde, genel doğrultuları gösteren Gülhane Hattı Hümayunun uygulanması için çıkarılan reform programlarından en önemlisi 1856 tarihli Islahat Fermanıdır. Tanzimat'ın ikinci safhası sayılabilecek olan bu devre 1856 Islahat Fermanı ile başlar. Ancak bu yeni atılımın doğrudan batılı devletlerin baskısı altında ve onların baskısıyla ile yapıldığını belirtmek gerekir.

Rusya ile yapılan Kırım savaşında İngiltere, Fransa Osmanlı Devletinin yanında yer almıştır. Osmanlı Devleti Rusya'ya karşı savaşı kazanmıştır. Kırım savaşına varan buhranı doğuran olaylar, Osmanlı imparatorluğu içindeki Hıristiyan uyrukların imtiyazları meselesinden çıktığına göre, barışı düzenleyen Paris Kongresinde de bu meselenin ele alınması tabii idi. Bunu içindir ki Islahat Fermanı Paris antlaşmasında da yer almıştır. Osmanlı imparatorluğundaki Hıristiyanların durumu meselesi ve bunun barış antlaşmasında yer alması meselesi daha 1855 yılında İngiltere, Fransa ve Avusturya arasında tartışma konusu olmuş ve sonra da Paris kongresine getirilmiştir. Bunun sonucu olarak devletler arasında yapılan tartışmalarda, bu konuda birbirinden farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bunlardan en aşırı görüş Rusya'ya ait bulunmaktadır. Rusya'ya göre Osmanlı imparatorluğu içindeki Hıristiyanların imtiyazları, devletlerin ortak garantisi altına koyulmalı ve Paris antlaşmasına geçirilmelidir. Böylece Rusya Osmanlı Devletinin iç işlerine müdahale imkanı kazanmak istenilmiştir. Osmanlı Devletinin görüşü ise; Hıristiyan uyrukların hak ve imtiyazlarını yeniden teyit etmek suretiyle işi daha fazla büyütmek istenilmemiştir. Diğer Devletler ne Osmanlı'nın ne de Rusya'nın görüşünü kabul ettiler ve en sonunda Fransa'nın ortaya attığı orta yoldaki görüş kabul edilmiştir. Buna göre, Müslüman ve Hıristiyan uyruklar arasındaki farklar padişahın bir Fermanı ile ortadan kaldırılacak ve bu durumda barış antlaşmasında tespit edilecektir. Nitekim öyle de yapılmıştır. 1839'da tanınan hakları yetersiz, verilen sözleri de tutulmamış sayan Batılı devletler 1856 Paris konferansı öncesinde, Osmanlı imparatorluğu Rusya'nın müdahalelerine karşı korumanın bedeli, Avrupa Devletleri ailesine kabul edilmenin de şartı olarak, yeni bir takım istekleri ileri

⁴⁹ İber Ortaylı, *Tanzimat'tan Günümüze Yönetim Gerçeği*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1985, s.19

sürmüşlerdir. Rusya'ya karşı savaşta Osmanlı imparatorluğunu desteklemiş olmaları, onları bir kez daha söz sahibi kılmıştır. Yabancı isteklerin düğüm noktası, gene Hıristiyan azınlıklara tanınacak haklardı. Ancak bu yeniliklerin dış baskı sonucu gerçekleştirilmediğini "kanıtlama" olanağı da padişaha tanımak istediklerinden, bu hususların uluslar arası bir anlaşmada yer almasında diretmekten vazgeçip iç hukuk belgesi şeklinde sağlanmasını kabul ettiler ve bunu Bâb-ı Âli'ye bildirdiler. Böylece, 1856 Islahat Fermanının esasları Ali Paşa ile İstanbul'daki İngiliz ve Fransız elçiler arasında karşılaştırıldı. Görülüyor ki Ferman dış baskı ürünüdür. Padişah Abdülmecit, 28 Şubat 1856 da, yani Paris Kongresinin toplantı halinde bulunduğu sırada, Islahat Fermanını ilan etti.

1856 Fermanı ile ilgili esaslar şöyle özetlenebilir ;⁵⁰

Belgede birkaç madde hariç tamamı Gayrimüslim tebaa ile ilgilidir. Tüm Osmanlı tebaasını kapsayacak düzenlemeler sadece işkence yasağı, ceza soruşturma ve yargılamalarının açık olması, yargılama yapılmadan hiç kimseye ceza verilememesi ve vergilerin adil bir biçimde toplanacağı ile ilgili maddelerdir. 1839 Gülhane Hattı Hümayunu tanınan can, mal, namus, şeref dokunulmazlıklarının ve Müslüman olmayan cemaatlerin öteden beri sahip oldukları ruhani ayrıcalıkların bir kez daha güvence altına alınması bu yolda somut önlemlere başvurma sözünün verilmesi, kiliselerin topladığı vergilerin kalkması, Rum patriğinin ömür boyu seçilmesi, dinsel toplulukların kendilerini yönetmeleri için cemaat meclislerini oluşturabilmeleri, ibadet yeri ve okul açabilmeleri, din, vicdan ve ibadet özgürlüklerinin kesin olarak korunması, din ve mezhebi yüzünden aşağılanmama, din değiştirmeye zorlanmama, İslam'dan çıkmanın idamla cezalandırılmaması kabul edilmiştir. Din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin herkes için ibadet hürriyetinin kabul edilmesini tam ve gerçek manada bir inanç hürriyeti olarak kabul etmemekte ve gözetilen hedefin sadece Hıristiyan tebaaya dini ayin ve ibadet serbestliği hususunda güvence tanımak olduğunu belirtmektedir. Bundan başka Hıristiyanların da eyalet meclislerine, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye' ye bütün okullara, hatta askeri hizmete girebilmeleri, mahkemede tanıklıklarının eş değerde sayılması, Müslüman ve Müslüman olmayan kişiler arasındaki davalara karma mahkemelerde bakılması, yargılamaların açık olması, yeni ceza yasaları yapılması, işkencelerin kaldırılması,

ceza uygulamalarının insancıllaştırılması, maliyede yeniliklere gidilmesi, vergide eşitlik, iltizamın kaldırılması, yabancı uyruklara “tasarruf-u emlak” izni verilmesi, banka, ticaret ve tarım sermayesine olanak sağlanması, “sermaye-i Avrupa’dan istifadeye bırakılması. Osmanlılık kavramı da ilk kez burada beliriyordu. Fermanın başında tebaadan vatandaş terimiyle söz edilmektedir. Bu belgede kavramlar açısından Liberalizm akımının etkilerini hissedilmektedir. Islahat Fermanının ana hedefi, Müslüman olmayan uyruklara Müslümanlarla her yönden eşitlik sağlamaktır. Gülhane Hattına nazaran açık ve net olarak eşitlik fikrinin vurgulandığını hissedilmektedir. Eşitlik fikri sağlam zemine oturtulmaktadır. İslam olmayanlara, bütün devlet memurluklarına atanabilmek, eyalet meclislerine girebilmek ve Meclis-i Vâlâ’da temsil edilmek gibi haklar da tanınmaktadır. Bir başka önemli yön, yabancılara tanınan ekonomik hak ve kolaylıklardır. Bu konuda 1856 Arazi kanunnamesi ile daha güvenceli bir sistem oluşturulacak, 1867’de de yabancılara kentlerde ve kentler dışında taşınmaz mal edinme hakkı tanınacaktır.

Görülüyor ki, 1856 Islahat Fermanı 1839 Gülhane Hattına nazaran daha geniştir. Batılılaşma yolunda daha somut bir adımdır. Fakat burada gene de soyut ve genel bir hürriyet prensibine, bir hürriyet ideolojisine rastlanılmamaktadır. Islahat Fermanı siyasal sonuçları bakımından da etkili olmuştur. Varlığını dış baskıya borçlu olan, bizzat metninde bu devletlerin iyiliksever yardımlarından söz eden, daha sonra da Paris antlaşmasının 9. Maddesinde anılan Ferman, batılı Devletlerin ve Rusya’nın ardı arkası kesilmeyen müdahalelerine dayanak oluşturmuştur. Islahat Fermanı iç siyaset açısından da önemli sonuçlar doğurdu.⁵¹ 1839 Gülhane Hattı Hümayunu Türk-Müslüman halka bir anayasa vermediği, onun siyasal yaşantısında büyük bir sıçramaya yol açmadığı halde, 1856 Islahat Fermanı genel olarak Hıristiyan milletlerin anayasal gelişmelerinin başlangıcı olacaktır. Bu belge onların ulusal bağımsızlıklarının bir bildirisi sayılabilir; ama kendilerinin ilan etmedikleri bir bağımsızlık bildirisi. Islahat fermanı ile Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında bir eşitlik düzeni kurulmaya çalışılmaktadır. Bu açıdan bakılınca Tanzimat fermanı ile farkı yoktur. Fakat bu ikisi arasında diğer bazı bakımlardan farklılık vardır. Bir defa fark edildiği gibi, Islahat Fermanı kaynağını ve ortaya çıkış sebebini yabancı

⁵⁰ Şahin, a.g.e., s.132

⁵¹ Ortaylı, a.g.e., s.56

devletlerden almaktadır. Onlar istediği için yayınlanmıştır. Tanzimat Fermanında bu etkiyi tam açık olarak bulmak mümkün değildir. İkinci olarak konu olarak farklı diyebiliriz. Islahat Fermanı konu olarak ele alınan şahıslar birkaç nokta hariç Hıristiyanlardır. Tanzimat Fermanı ise Müslüman ve Hıristiyan ayrımı yapmadan bütün Osmanlı uyruklarını göz önüne aldığı için adeta bir insan hakları demeci şeklinde ortaya çıkmıştır. Islahat Fermanı bir takım tepkilerle karşılaşmıştır; 1856 bildirisini Müslüman tebaayı memnu etmediği gibi kilise ruhanilerini de sevindirmemiştir. Çünkü bunların “Millet” denen cemaatler üzerindeki yetkileri ve çıkarları kısıtlanmıştır. Hıristiyan halkın bir kısmı sağlanan haklardan memnun olmakla birlikte, beğenilmeyen yanı askerlik hizmeti ödevi ya da bedel ödenmesidir. Bunu kaldırılan cizyenin arka kapıdan sokulması olarak anıyorlardı 1856 bildirisinin hazırlanışında rol alan Avrupa Devletlerinin temsilcilerini de tam tatmin etmiş değildir. Bu belgeyi istediği biçime sokmak için adeta savaş açan Britanya elçisi, verilen imtiyazları yeterli bulmamış, din özgürlüğünün sağlanmadığına inanmıştır. Türklerin Müslüman olarak asla Avrupalı olamayacağına inanan bu elçinin anladığı din özgürlüğü, Protestan misyonerlerine tam bir serbestlik içinde Ortodoks ve Katolik Hıristiyanlarla Müslümanlardan mümin çalmak özgürlüğü idi. Onun rakibi olan Fransız elçisi ise Müslüman Türklerin “Osmanlı” olarak Avrupalılaşması için Fransız medeni Kanununun alınmasının, Fransız eğitim sisteminin ve dilinin Osmanlılık birliğinin sağlanmasının yeteri kadar garanti edilmediğine inanmışlardır. O zaman hükümette olmayan Reşit Paşanın eleştirisi Padişaha sunduğu bir muhtıradan bildirilmektedir. Mustafa Reşit Paşa bu belgenin Yüksek Şurada ya da özel bir Meşveret Meclisinde tartışılmadan Avrupa elçileri ile iki hükümet adamının kapalı bir komisyonda hazırlandığını, Tanzimat bildirisini gerekli her şeyi kapsadığı halde bu ikinci belge ile gereksiz, aşırı egemenliğe aykırı imtiyazlar verildiğini; başkentten uzak bölgelerde Hıristiyan halk ile Müslüman halk arasında çatışmalara yol açacağını, bu belgenin Paris barış antlaşması metninde anılması yüzünden de reformların uluslar arası bir sorun olmasına yol açabileceğini belirtmişlerdir. Reşit Paşa’ya göre bu olup bitti karşısında yapılacak şey vadedilen reformları hemen gerçekleştirerek antlaşmadaki maddeyi hükümsüz hale getirmektir. Islahat fermanının uygulanma şansı olmamıştır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Tanzimat devri, Meşrutiyet kurulabilmesini

sağlayan şartları, zümreyi ve havayı yaratmıştır. Patrikhane bu dönemde artık politika ile iç içe yaşamaktadır. Patrikhanenin Yunanlaştırma siyasetine karşılık Bulgarlar 1870’de Sırlar da 1885 yılında kendi kiliselerini kurarak Patrikhaneden ayrılmışlardır.⁵²

B- OSMANLI’DA ANAYASAL DÖNEME GEÇİŞ VE PATRİKHANE

1-1876 KANUN-İ ESASİ’NİN İLANI

1876 yılında yayınlanan Kanun-i Esasi’ de uyruklara tanınan hak ve özgürlükler Tebaa Devlet-i Osmaniye’nin Hukuk-ı Umumiyesi başlığı altında toplanmıştır. Kanun-i Esasi’nin kişi hak ve özgürlükleri ile ilgili bazı hükümleri şöyledir;⁵³

1876 Anayasasının 8.maddesi vatandaşlık ile ilgili hükümleri kapsar.Buna göre Osmanlı tabiiyetinde bulunan herkes hangi din ve mezhepten olursa olsun “Osmanlı” sayılır. Bunlar yasa önünde eşittir.(madde 17) Osmanlılar kişi özgürlüğüne ve lişi dokunulmazlığına sahip olup, yasanın gösterdiği yollar dışında cezalandırılmaz. (madde 10) Devletin dini İslam olmakla beraber, diğer cemaatlere de serbestlik tanınmıştır.

2- II. MEŞRUTİYETİN PATRİKHANEYE KAZANDIRDIKLARI

II. Meşrutiyetin ilan ettirilmesinde Patrikhane iyice siyasetin içine girmişti. Seçimlere karşıyor kendi başına boykot kararı bile alıyordu. Patrikhanenin siyasi

⁵² Selahattin Salısk, *Türk-Yunan İlişkileri ve Etniki Eterya*, İstanbul, Işık Yayınlar, 1968, s.32

⁵³ Bülent Tanör, *Osmanlı –Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, İstanbul, İlim Yayınları, 1998, s. 145

işlere karışmasını istemeyen hükümete karşı ise gazetelerde demeçler veriyordu. Demeçlerde patrikhanenin haklarını ölünceye kadar muhafaza edeceklerinden bahsediyorlardı. Hükümet ise Patrikhanenin sadece dini işlerle yetkili olacağını, kendilerinin siyasi hayatla ilgileneceklerini, Patrikhanenin millet adına şikayetlerde bulunmamasını söylüyordu.⁵⁴ 1917 yılına gelindiğinde Hahambaşılık, Rum ve Ermeni Patrikliğini Belediye idare meclislerinde bulunmaları konusunda bir anlaşma imzalanmış, bundan sonra ise bu üç din adamı toplantılara katılmaya başlamışlardı.

⁵⁴ Şahin, a.g.e., s.160

IV.BÖLÜM

A-PATRİKHANE'NİN SİYASİ FAALİYETLERİ

1- MEGOLA İDEA

Kelime olarak "Büyük Fikir(Ülkü)" anlamına gelen Megalo İdea, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u alarak, Bizans İmparatorluğuna son verdiği günden beri yürürlükte olan bir ülküdür. Bizans İmparatorluğunu bir Helen İmparatorluğu olarak kabul eden Yunan milliyetçileri, "Megalo İdea" adını verdikleri büyük ülkeleri ile eskiden Bizans'a ait olan tüm toprakları yeniden elde ederek, "Konstantinopolis" diye adlandırdıkları İstanbul başkent olmak üzere, büyük Helen İmparatorluğunu yeniden kurmaya hayal etmektedirler.

Bu ülkü çerçevesinde; önce Yunanistan'ın bağımsızlığı elde edilecek, ardından Ege adaları, Batı Anadolu, Karadeniz bölgesi, Rodos, Girit, Bozcaada, Kıbrıs, Epir, Makedonya, Batı ve Doğu Trakya ele geçirilecek ve nihayet İstanbul, Helen İmparatorluğunun başkenti olacaktır.⁵⁵ Megalo İdea ülküsünü besleyen, yayan esas örgütlü güç, Osmanlı Devleti içinde çok geniş imtiyazlar elde eden Ortodoks kilisesiydi.

Kilisenin kuşaktan kuşağa aktardığı bu ülkü ile yoğrulan Yunan aydınları, Osmanlı imparatorluğunu parçalamak isteyen İngiltere, Rusya ve Fransa tarafından verilen destekle, zaman içinde etkili bir hareket yaratmayı başarmışlardır. Örneğin, 1714 doğumlu Yunan şairi Kosmos O Etolios, bütün adaları dolaşarak en etkili Megalo İdea'cı örgüt olan Filiki Etery'a'dan 100 yıl önce Megalo İdea fikirlerini yaymış ve geniş destek bulmuştu.

⁵⁵ Ömer Kalpakçıoğlu, Yunanistandan Dost Olmaz, İstanbul, Arkadaş Yayınları, 1993,s.78

Bu ülkü doğrultusunda en fazla çalışan ve ilk Megalo İdea haritasını yayınlayan kişi, Yunan tarihinin ünlü şairi ve ulusal kahramanı Rigas Ferreros'tur (1757-1798). Ferreros, 1791 yılında Bükreş'te bulunduğu sırada ilk haritayı çizmiş ve daha sonra 1796 yılında bu haritayı Viyana'da bastırarak Yunanca konuşulan tüm topraklarda dağıttırıştır.

Bu haritada; Balkanların büyük bölümü, Anadolu'nun yarısından fazlası, Ege adaları ile Girit, Rodos, Kıbrıs, Trakya ve İstanbul Yunan toprakları olarak gösterilmiştir. Ferreros, bu haritadaki hedeflere ulaşmak için bir ihtilal programı ve bir de anayasa hazırlamış ve bunları da 1797 yılında yayınlamıştır. Buna göre; Osmanlı topraklarını ve eskiden Yunanca konuşulan tüm yerleri kapsayacak olan bu devletin adı "Helen Cumhuriyeti" olacaktı. Anayasasınının 53. Maddesine göre de; resmi dili yine Yunanca olacaktır. Oysa Ferreros'un hayalindeki cumhuriyete 1798'lerde yaşayan Yunanlı ancak 150 bin kadardı. Ve sadece İstanbul'da yaşayan Türk nüfusundan azdı. Yine sadece, Balkanlarda yaşayan Türk nüfusu 5 milyondan fazlaydı. Ne var ki, Osmanlı İmparatorluğu aleyhine genişleme emelleri besleyen İngiltere, Rusya ve Fransa, Yunan milliyetçiliğine yoğun destek veriyorlardı. Yunan milliyetçilerinin Megalo İdea ülküsü ile, bu fikri destekleyen İngiltere, Rusya ve Fransa'nın Balkanlar, Ege, Akdeniz ve Anadolu'daki yayılma hedefi çakışıyordu. Bu nedenle Megalo İdea'ı desteklemek, kendi yayılmacı emelleri açısından çıkarlarına geliyordu. Bu destek hem imparatorluğu yıpratıyor, hem de Osmanlı devleti üzerinde bir baskı oluşturuyordu. Bundan da öte, kendi denetimlerinde olacak yayılmacı bir Yunanistan'ı kendi sömürgeci emelleri için kullanabileceklerdi.

2- YUNANİSTAN'IN KURULUŞU

Ortaya çıkan "Rönesans ve Hümanizm" hareketleriyle Avrupalı aydınlar Yunan kültürü hakkında araştırmalar yapmak için birimler oluşturarak düşünce alanında Yunan sempatanlığı başlatmışlardır. Edebiyat alanında eski Yunan klasikleri tekrar tercüme edilerek yazılmış; bu gelişmeler Osmanlı Devleti vatandaşı olan Rumlar arasında da geçmişlerine karşı özlem ve hayranlık uyandırmıştır. Osmanlı Devleti'ni içerden parçalayıp çökertmek için planlar hazırlayan Avrupalı

devletler "Yunancılık" fikrinin uyandırılması ile istismar edilebilecek, kendi menfaatleri doğrultusunda kullanılacak bir unsuru yakalamış bulunuyorlardı.⁵⁶ Bunun için de Yunanlılar arasında milliyetçilik ile bağımsızlık düşüncesini yaymaya gayret sarf etmişlerdir.

Osmanlı-Rus savaşı sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'na göre Ruslar, Osmanlı şehir ve kasabalarında münasip görecekları yerlerde konsolosluklar açabilecekler, Galata'da bir kilise inşa edecekler ve Ortodoks halka mahsus olacak olan bu kilise Rus elçilerinin himayesinde bulunacaktı Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya, Ortodoks tebaaayı himaye bahanesiyle, Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmak imkânını elde etmiştir.

Bu arada Çariçe Katerina ise "Grek Projesi"ni ortaya atmıştır. Çariçe'nin bu projesine göre, Slavlar ve Rumlar Osmanlı yönetiminden kurtarılacaklar ve Bizans diriltılarak Katerina'nın oğlu Konstantin tarafından yönetilecekti. Ancak, Rum Ortodoks dünyasında yankı ve kök bulan asıl düşünce, Fransız ihtilaliyle birlikte Avrupa'ya sarılan milliyetçilik düşüncesidir. Fransız İhtilalinin ortaya çıkardığı "İnsan Hakları Beyannâmesi" ile Napolyon'un Yedi Ada'ya yerleştikten sonra burada yaşayan Rumlar arasında yaptığı milliyetçilik telkinleri Rumların Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaları için çok büyük tesir yapmıştır. 1805'ten sonra bu bölgede Fransızların yerini alan Rusların çalışmaları ile Rum ayrılıkçılığı fikri iyice yayılmıştır.

Bu arada İstanbul'da yaşayan Fenerli Rumlar da Montesquieu, Racine, Voltaire gibi Fransız yazar ve düşünürlerinden tercümeler yapmakta, gençlerini Avrupa üniversitelerine göndermekte, oralardaki fikir hareketleri ve bilim adamlarıyla temas halinde bulunmaktaydılar. Yunanistan ve Avrupa'daki Rumlar arasında da yeni akımlardan esinlenecek eserler veren Kazmas, Rigas, Korais gibi yazar, şair ve fikir adamları ortaya çıkmıştır. Gelişen bu ortamda, Rum Ortodoks dünyası kökenlerini Klasik Yunan'da arıyordu. Rumlar, şimdi köklerini Bizans'tan ve

⁵⁶ Galip Alçitepe, Yunanistan Kıbrıs Rum Kesimi PKK Üçgeni, Konya, Esra Yayınları, 2000, s.45

Roma'dan daha gerilere, Helenistik dönemlere uzatarak kendilerine güven duygusu kazanıyorlardı.

Rumlar arasında, isyan ve ihtilal için gerekli zeminin oluşturulmasında, bu maksatla kurulan cemiyetlerin faaliyetleri büyük bir önem teşkil etmektedir. İhtilalci, gizli cemiyetler arasında en etkilisi olan "Filiki Eterya" 1814 yılının sonlarında Odessa 'da kuruldu. "Dostlar Cemiyeti" anlamına gelen Filiki Eterya, batı Avrupa'daki gizli mason cemiyetlerinin kuruluş ve işleyiş usullerini benimsemişti. Filiki Eterya, kurulurken bir önder arayışı içindeydi. Örgüt tarafından ilk düşünülen kişi, 1815'den beri Nesselrode ile birlikte Rus Dışişleri Bakanlığı'nı yürüten "Kapodistrias" idi. Ancak Kapodistrias bu görevi kabul etmeyince, örgütün liderliğine, "Aleksandr İpsilanti" getirildi. İpsilanti, çok eski Fenerli bir ailenin mensubuydu.⁵⁷

Filiki Eterya'nın ilk amacı, Rumları Osmanlı yönetimine karşı ayaklandırmak, bu arada mümkün olursa diğer Balkanlı Hıristiyan topluluklarını da bu isyana karıştırmaktı. Örgüt, malî problemlerini çözümlemek amacıyla bünyesine öncelikle büyük tüccar ve armatörleri kaydetmiş, ayrıca halk üzerinde daha etkili propaganda yapabilmek için papazları kullanmıştır. Bu örgüt zamanla güçlendikçe gayesini daha belirgin ve açık bir şekilde propaganda etmeye başladı. Filiki Eterya, ilk aşamada Mora' da bir Yunan devleti kurmayı, sonra da Orta Yunanistan, Batı Trakya, Selanik, Ege adaları, On İki Ada, Kıbrıs ve Batı Anadolu'yu Yunanistan'a katmayı, nihayet İstanbul'u ele geçirerek Bizans'ı yeniden kurmayı hedefliyordu. Bölücü ve ayrılıkçı Rum aydınları ile Avrupalı aydınların çalışmaları ve Filiki Eterya' nın faaliyetleri sonucu Rumlar arasında Osmanlı Devleti'ne karşı isyan düşüncesi doğmuş ve geliştirilmişti.

1788'den beri Yanya Valiliği'nde bulunan Tepedelenli Ali Paşa bölgedeki ayrılıkçı Rum faaliyetleri için engel teşkil ediyordu. Tepedelenli Ali Paşa zamanında yürütülen etkili istihbarat çalışmaları sayesinde Rumların yaptıkları bölücü faaliyetler hakkında günü gününe haber alınıyor ve gerekli tedbirler vakit

⁵⁷ Arzu İldem, *Türkler ve Yunanlılar*, İmge Yayınları, İstanbul, 2000, s.136

geçirmeksizin uygulanıyordu. Bölücü Rum hareketlerinin Tepedelenli Ali Paşa ve adamları tarafından engellenmeye başlanması bu durumdan çok rahatsız olan saraya yakın Rumları harekete geçirmiş ve Tepedelenli Ali Paşa aleyhinde yalan ve iftira kampanyası başlatılmıştır. Bu kampanyayı yürütenlerin başında Rum işbirlikçisi olan Padişâhın Mühürdârı Hâlet Efendi ile İstanbul Fener Patriği bulunuyordu. Tepedelenli Ali Paşa'nın, iftiralar sonucunda görevden alınması üzerine başlattığı isyan, 1820-1822 yılları arasında sürmüş, devlet ile vali arasında meydana gelen bu çatışma en çok bölücü Rumların işine yaramış, bölgede asayiş ortadan kalkmış, büyük bir istikrarsızlık ve kargaşa ortamı belirmiş, bu durumdan yararlanan Rum çeteleri ilk şiddet hareketlerine başlamışlardı.

Rumlar arasında, dış etkilerle yayılan milliyetçilik akımı, Etniki Eteryâ örgütünün kurulması ve devlete karşı isyan hareketlerinin planlanmasını hazırladı. İlk hareket, 1820'de örgütün de başında bulunan Aleksandr İpsilati'nin yönetiminde Eflak ve Boğdan'da başlatıldıysa da başarıya ulaşamadı. Fakat bu, Rumları yıldırmadı, gizli bir haberleşme şebekesi kurarak Mora ve Rumların çoğunlukta olduğu bazı Akdeniz adalarında paskalya günü isyanın başlatılması kararını aldılar. Ne var ki, vakitsiz sıkılan bir kurşun Mora İsyanı'nın daha önce (17 Mart 1821) başlamasına sebep oldu.⁵⁸

Devlet, böylesine geniş planlanmış bir hareketin bastırılması için gerekli hazırlığa sahip değildi. Adalar Rumları, özellikle Çamlıca, Suluca ve İpsara adalarına ait eşkıya gemilerinin Ege ve Akdeniz'deki faaliyeti ise denizyoluyla yapılacak yardımı imkansız kılıyordu. Karadeniz'de meydana gelebilecek bir hareket olasılığı, donanmanın tamamının Akdeniz'e gönderilmesini engelliyordu. Hem Mora'ya sevk edilecek Anadolu askeri, hem de adalara gönderilecek yardım bakımından denizyolunun kullanılmasında zaruret olduğu halde donanma hemen çıkarılamadı. Bu yüzden Teke ve Hamid sancaklarından toplanıp Antalya limanına indirilen askerler Mora'ya sevk edilemedi. Bu arada Kıbrıs, Sakız, Sisam, İstanköy gibi adalar ile Ege sahillerinde de hareketler başlamıştı.

⁵⁸ Uzunçarşılı, a.g.e. , s.145

Kıbrıs ileri gelenlerinin gönderdiği bir yazıdan anlaşıldığına göre; adadaki Rum halk, çok önceden adalarda ağırlıklarını hissettirmeye başlamışlar, gitgide azınlıkta kalan Müslümanlar ise onlarla hoş geçinmekten başka yol bulamamışlardı. Ancak, Rumlara, sadece Ada 'da söz sahibi olmak yetmiyordu. Türkleri tamamen yok ederek istiklallerini ilan etmek istiyorlar; bunun için de her fırsatta Türk ve Müslüman halka hakaret, eziyet, hatta işkence yapıyorlardı. Diğer adalarda durum daha da kötüydü. Sisam halkı isyan için hiç zaman kaybetmemişti. Sadece halka değil, adaya ticaret için gelenlere de saldırıyorlardı. Hatta ele geçirdikleri bir geminin kaptanı ve 8 denizcisini işkence ile öldürmüşler, adanın hakim ve voyvodasını da hapsedmişlerdi.

Çamlıca ve Suluca adaları eşkıya tekneleri Ege denizindeki saldırılarından birini Sakız'a yapmışlar; fakat ilk girişimleri, Müslüman halkın, Sakız metropoliti ile ileri gelen 40 Rum'u rehin alarak kaleye hapsedmeleri dolayısıyla başarısız olmuştu. Bu olaydan sonra Sakız adasındaki Rumlar, muhafız tayin edilen Vahid Paşa' ya itaat edeceklerine söz vermişlerse de, ilk fırsatta isyan etmek üzere bekliyorlardı. Aslında, adalar arasında dolaşıp eşkıyalık yapan İpsara ve Suluca gemilerinin çoğunda hisseleri vardı. Nitekim, Sakız Rumlarının da isyan için uygun bir fırsat bekledikleri çok geçmeden ortaya çıktı. 22 Mart 1821'de 17'si büyük olmak üzere 787 gemi Sakız önünde görüldü, ertesi gün de Çeşme'nin karşı tarafında Timiana Köyü sahiline çıktılar. İki saat kadar sonra ise Sakız Rumları da isyan bayraklarını açtılar. İmroz adası da eşkıya tecavüzüne uğradıysa da ada halkının eşkıyayla işbirliği yapmaması dolayısıyla savunması mümkün olabildi. Eşkıyanın bir kısmı öldürüldü, bir kısmı esir edildi, gemilerine de el konuldu.

Semadirek' te ise durum farklı oldu; ada halkı eşkıya ile birleşerek isyan etti. Çok geçmeden Girit de isyan eden adalar arasına katıldı. İlk hareket İsfakya'da (Skafion) başladı. Asiler, Ramazan Bayramı'nda ayaklandılar. Apokorono Kalesi'ni ele geçirip şehri yakıp yıktılar. Ellere geçirdikleri Müslümanları öldürdüler. İsfakya Muhafızı Lütfullah Paşa'nın gönderdiği kuvvet eşkıyayı dağıtmayı başardıysa da asiler yeniden kuvvet bularak Hanya'yı deniz ve karadan zorladıkları gibi Resmo Kalesi'ne de saldırıp hasar verdiler.

Adalardaki Rumlara ait eşkıya tekneleri bir taraftan da Anadolu sahillerine saldırıyor; Müslüman halkı öldürüp mallarını yağmalıyor, Rumları ise isyana kışkırtıyorlardı. Bu kışkırtmalara kapılan Ayvalık ve Yunt Adası halkı eşkıya ile birleşip Edremit tarafına saldırmış; hatta Yunt Adası halkı tabyalar inşa etmeye başlamış ve Kaptan Paşanın gönderdiği filikayı adaya yanaştırmamışlardı. Rumların bu davranışı üzere kadı ve voyvoda Ayvalık'a kaçmak zorunda kalmışlardı.

Trakya sahilindeki Maarız Körfez ve kalesi de eşkıya saldırısına uğrayan yerlerdendi. Bunlar, Sisam halkıyla da işbirliği yapmıyorlardı. Böylece Sisam eşkıyası, Sisam'dan Sakız Boğazı'na kadar olan yerleri kontrolleri altına alarak denizden geçişi imkansız hale getirmişler ve Kuşadası sahilinde Çanlı'ya çıkarak adaya hayvan sürmeye dahi cüret etmişlerdi. Ege sahilindeki kasabalar da zaman zaman Rum eşkıyasının baskınlarına uğruyordu. İzmir'in Seferhisar'a bağlı köylerinden İpsili de 1823'te Sisam Rumlarının baskınına uğradı. Müslüman halk öldürüldü, malları yağmalandı, evleri yakıldı.

Eşkıya teknelerinin tecavüzü adalar ve Ege sahillerindeki kasabalarla sınırlı kalmadı. Fransa, Rusya gibi anlaşmalı devletler bandırası çekerek Çanakkale Boğazı'ndan içeri girmeyi başaran Rum tekneleri Marmara Denizi'nde rastladıkları Türk kayalıklarına da saldırdılar.

İsyanın bastırılmasından sonra, isyan günlerinde korkarak adalardan kaçan suçsuz Rum vatandaşların yerlerine dönmelerini sağlamak amacıyla emirler çıkarıldı, taşınmaz mallarına el konulanların mal ve mülkleri iade edildi. Ancak, geri dönenlerin eskisi gibi "reaya" statüsüne girmeleri bazı şartlara bağlanmıştı. Her şeyden önce, başka bir devletin pasaportuna sahip olmamaları ve "cizye" ödemeleri gerekiyordu.⁵⁹

Büyük Avrupa devletleri, Kutsal ve Dörtlü ittifakların getirdiği genel prensipler çerçevesinde, Yunan isyanının başından itibaren tarafsız bir politika

⁵⁹ Uzunçarşılı, a.g.e. , s.158

izlemişler, konuyu Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olarak kabul etmişlerdi. Fakat, Çar I. Aleksandr'ın ölümü (Aralık 1825) ile Rusya'nın başına geçen I. Nikola'nın şiddetli bir Türk düşmanı olup Yunan asilerine aşırı sempati duyması ve Doğu Akdeniz'i Mehmet Ali Paşa gibi güçlü bir komutan ve idarecinin denetimine bırakmayı ülkesinin çıkarlarına aykırı bulması, Rusların Yunan meselesini devletlerarası bir problem haline getirmesine neden olmuştur.⁶⁰

Yunan meselesini Rusya'nın yararına çözümlenmek için harekete geçen Çar I. Nikola, ilk olarak Prut boylarındaki sınıra asker yığmaya başladı. Arkasından da 17 Mart 1826'da Babıâli'ye verdiği bir ultiमतomla Bükreş Antlaşması'nın (1812) uygulama şeklini gözden geçirmek istediğini bildirdi. Osmanlı yönetimi, bu durum karşısında, Rum isyanının Rusya tarafından genişletilmesinden çekinerek görüşmeyi kabul etti. Ruslarla yapılan temaslar Akkerman Mukavelesi (7 Aralık 1826) ile sonuçlandı. Bu belgede Yunan meselesinden hiç söz edilmemekteydi, fakat Rusya bu mukavele ile Balkanlar'da bazı avantajlar temin etmiştir. I. Nikola, Osmanlılar ile Akkerman Mukavelesi görüşmelerini yaparken bir yandan da İngilizler ile Yunan meselesi hakkında görüşmelere başlamıştı. Nitekim, İngilizler, Doğu Akdeniz'de muhtemel bir Rus nüfuzunun ortaya çıkabileceği düşüncesiyle harekete geçmiş ve Rusların Yunanlılar lehinde alınmasını teklif ettikleri önlemler hususunda görüşmeyi kabul etmişlerdi. Görüşmeler sonucunda, daha Akkerman Sözleşmesi yapılmadan, 4 Nisan 1826'da "Petersburg Protokolü" imzalandı. Buna göre:

"Yunanlılar, Osmanlı Devleti'ne vergi ile bağlı özerk bir devlet haline getirilecek ve bütün Türkler Yunanistan'dan çıkartılacak; İngiltere ile Rusya her türlü çıkar hesaplarından uzak olarak, bu öneriyi Osmanlı Hükûmeti'ne kabul ettireceklerdi".⁶¹

Petersburg Protokolü, Yunanistan Devleti'nin kurulması yolunda, devletlerarası diplomasi alanında atılan ilk adım oldu. Avrupa devletlerinden Avusturya ile Prusya protokola katılmayı reddederken Fransa ise kabul etti. Rusya ile İngiltere, protokol esaslarını Osmanlı Hükûmeti'ne bildirerek uygulamaya

⁶⁰ Osman Ergin Vakıflar, Belediyeler, Patrikhaneler, İstanbul, Siyasi İlimler Mecmuası Yayınları, 1944, s.45

konulmasını istediler. Osmanlı Devleti gönderilen notaya kesin bir şekilde olumsuz cevap verdi.

6 Temmuz 1827'de Londra'da imzalanan ve Petersburg Protokolü'nü teyit eden ayrı bir protokol, Osmanlı Devleti'nin Petersburg kararlarını kabul etmesi durumunda asilerle Türk yönetimi arasında bir mütareke yapılmasını, bunu takiben de Yunanistan Devleti'nin kurulacağını, eğer İstanbul bunu kabul etmezse Londra Protokolü (6 Temmuz 1827)'nde imzası bulunan üç devletin (İngiltere, Fransa, Rusya) Yunanlı "muhariplere" yardım etmesinin yanı sıra, Osmanlı Devleti'ne baskıda bulunacağını öngörüyordu.

Osmanlı Devleti, kendisine zorla kabul ettirilmeye çalışılan şartları reddedince, protokolde imzası olan devletler hemen harekete geçtiler. İngiliz, Rus ve Fransız donanmaları Mora'yı ve Çanakkale Boğazı'nı abluka altına aldılar. Navarin'de demirlemiş olan Osmanlı-Mısır birleşik donanması 20 Ekim 1827'de İngiliz-Rus-Fransız birleşik donanması tarafından yakıldı. Navarin olayından sonra, üç devlet büyükelçilerini İstanbul'dan çekerek Osmanlı Devletiyle ilişkilerini kestiler. Navarin olayı, Osmanlı deniz gücü açısından çok olumsuz bir dönüm noktasıdır. Birbirine denizlerle bağlı üç kıtaya yayılmış bulunan ve 16 bin mil kadar kıyısı olan Osmanlı Devleti, "donanmasız bir deniz imparatorluğu" durumuna düşmüştür. Osmanlı donanmasının yediği bu büyük darbeden sonra Rusya, emellerini gerçekleştirme fırsatı çıktığı için memnundu. Ancak, Rusya'nın aşırı istekleri ve davranışları, İngiltere ve Fransa'yı endişelendiriyordu. Nitekim Fransa ve İngiltere, Mehmet Ali Paşa'nın askerlerini Mora ve Girit'ten çıkarmak için aralarında bir protokol yaptılar. Paşa'nın Mora'daki askerlerini geri çekmeyi kabul etmesi üzerine, iki taraf arasında 6 Ağustos 1828'de bir sözleşme yapıldı. Eylül ayı başında da Fransızlar, Mora'ya asker çıkartarak işgal ettiler. Navarin olayından sonra büyük askerî güç ve moral kaybeden Osmanlı Devleti'nin bu durumundan istifade etmek isteyen Rusya, 1828 Nisan'ında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.

Batıdan ve doğudan iki cephe açan Ruslar doğudan Erzurum'a batıdan ise Edirne'ye kadar ilerlediler. Edirne'nin de düşmesi üzerine, Osmanlı Devleti barış

⁶¹ Ergin, a.g.e., s. 48

istemek zorunda kaldı. Osmanlı ve Rus temsilcileri arasında Edirne'de yapılan görüşmelerden sonra 14 Eylül 1829'da Edirne Antlaşması imzalandı. Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra imzalanmış şartları en ağır antlaşmalardan biri olan "Edirne Antlaşması" ile Osmanlı Devleti, Yunanistan Devleti'nin kurulmasını kabul ediyordu. Edirne Antlaşması'nın 10. maddesine göre Osmanlı Devleti; Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Londra'da 6 Temmuz 1827'de ve buna dayalı olarak yine Londra'da 22 Mart 1829'da aralarında yaptıkları, Yunanistan Devleti'nin kurulmasını ve bağımsızlığını öngören anlaşma ve protokolü kabul edecekti. Edirne Antlaşması'ndan beş ay sonra, 3 Şubat 1830 tarihinde İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan yeni bir "Londra Protokolü" ile bağımsız Yunanistan Devleti'nin kurulduğu ilan edildi. Osmanlı Devleti de 24 Nisan 1830'da Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul etmek zorunda kaldı.

Yunanlıların hâmisisi olan İngiltere, Fransa ve Rusya Mayıs 1832'de Yunanistan'a son şeklini veren bir anlaşma yaptılar. Bununla, Yunanistan'ın kuzey sınırını olarak "Arta-Volo hattı" kabul edildi. Böylece, Yunanistan'a Attik ve Mora yarımadaları bırakılmış oldu. Ayrıca bu yarımadaların çevresindeki tüm adalar ile kuzey Sporadlar, Ege'nin ikinci büyük adası Eğriboz dahil olmak üzere yüzlerce ada Yunanistan'a bağlandı. Kurulan Yunan Krallığı'na da Bavyera Kralı Louis'in oğlu Otto seçildi.

Bu arada üç büyük devlet, Yunanistan adına Osmanlı Devleti ile İstanbul'da son antlaşmaları doğrultusunda görüşmelere başladılar ve 21 Temmuz 1832'de taraflar arasında bir protokol imzalandı. İstanbul Hükümeti yeni Yunan sınırını ve statüsünü kabul etti. Yeni Yunan Devleti de topraklarındaki Türk mallarının bedeli olarak, Osmanlı Devleti'ne belli bir tazminat ödemeyi yükledi.

3- BALKAN SAVAŞLARINDA PATRİKHANE'NİN ROLÜ VE YUNANİSTAN

Balkan devletlerinden her biri bağımsızlıklarını kazanmak amacıyla kiliselerinde ve okullarında örgütler kurmuş, bağımsızlıklarının sonucunda ise

kurulan bu örgütler yasa dışı faaliyetlerine devam etmişlerdir. Osmanlı Devletinin bu dönemlerde içinde bulunduğu durum 1900'lü yılların başına gelindiğinde daha da ağırlaşmış ,bu yıllarda çeşitli gruplar ülkeyi kasıp kavurmaya başlamışlardır. Hanya ve Kandiye' de patlak veren ayaklanmaların ardından Girit Rumları da ayaklanmış ve Osmanlı Devletinin buralara müdahalesine sebep olmuştur. Bu isyanlarda Etniki Etery'a'nın Yunanistan'ın ve Patrikhanenin payı çok fazladır. Fener Rum Patrikhanesi ile işbirliği içinde hareket eden Atina kiliselerine gönderdiği emirlerle her türlü desteğin verilmesini istemiştir. Bu isyanların tamamen Patrikhane tarafından idare edildiğini söyleyenlerde vardır.⁶²

İkinci meşrutiyet süreci içerisinde Bulgaristan bağımsızlığını kazanmış, Bosna Hersek, Avusturya tarafından ilhak edilmiş, İtalya On İki adayı işgal etmiştir. Balkanlardaki çatışmalar bu dönemlerde daha çok şiddetlenmişti. 1909 yılında askeri darbe ile Başbakan olan Venizelos hiç vakit kaybetmeden Megola İdea'yı gerçekleştirmeye başlamıştır. Yunanistan'ın bir ayağını Asya'da diğer bir ayağını da Avrupa'da yapmak istiyordu.⁶³ Venizelos bu konudaki görüşlerini "Patrikhane Yunanistan'ın emrine girmelidir. Bu suretle birleşmiş bir Patrikhanenin ilerideki milli davalarında rolü pek büyük olacaktır." şeklinde ifade etmiştir.⁶⁴ Venizelos Anadolu'ya papaz kıyafetiyle gelerek kiliseleri örgütlemiş, İstanbul'a isyan tohumları ekmıştır.

Balkan savaşları sonunda Osmanlının savaşı kaybetmesiyle Patrikhane koyu bir Yunan milliyetçisi kesilmiştir. Savaş esnasında Megola İdea daha da çok perçinlenmişti. O dönemin Patriği 13. Yuvakim Figaro Gazetesine şöyle bir demeç verir: "Ben biçare bir rahipten başka bir şey değilim. Esir olmuş bir koyun sürüsünün zavallı bir çobanım. Cismani hiçbir iktidarım yoktur. Hayatım tehlikeli, mevkiim müşküldür. Her dakika ırkıma, mezhebime, milletime yabancı bir kuvvetin ahkamına tabıyım. Seleflerimin talihini acı çekişlerini siz bilirsiniz. Ben bir fikir ve gayeyi temsil ediyorum. Maddi aczime rağmen bu fikir bana kuvvet veriyor. Manevi kuvvetler mağlup edilemezler. Bizim kurtuluşumuzu müjdeleyecek olan ilk fecrin ilk parlamışını ölmeden evvel göreceğim olursam kendimi bahtiyar sayarım."⁶⁵

⁶² Şahin ,a.g.e. ,s.260

⁶³ BOA, D.H.E.U.M.A.YŞ (Dahili Emniyet Umumi Asayış), No.23

⁶⁴ Şahin ,a.g.e,s.160

⁶⁵ Mehmet Hocaoğlu, Belgelerle Yunan Barbarlığı, İstanbul, Arı Yayınları , 1998, s.87.

Balkan Savaşlarında Patrikhane, Makedonya, Tesalya ve Epir' deki Rumları harekete geçirerek Türk ordusunu arkadan vurmalarını sağlamış Türklere karşı yağma, baskın ve gasp işlerine girişmişti. Bu sırada Türklere kaçmaya başlamışlar onlardan boşalan yerlere Yunanlılar yerleşmişlerdir. Bu gelişmeler sonrasında D. Trakya ve B. Anadolu'da Rumları da bilhassa Türk ahalisi tarafından ürkütülerek kıskırtılmış ve onların Yunanistan'a göç etmeleri sağlanmıştır. Bu yıllarda başkent civarında bazı Rum evleri yıkılmış, 1914 Haziran'ında Patrik Rum okul ve kiliselerini kapattığını söylemiştir.⁶⁶ Bu durum karşısında Osmanlı Devletine göç eden Türklere Yunanlılardan boşalan yerlere yerleşmişlerdir. Bu durum Yunanlıları endişelendirmiş ama yine de soğukkanlı davranarak "Türklere ne yaparsa yapsın elli yıl sonra İyonya Hükümeti Anadolu'yu ihya edecektir."⁶⁷ Diyerek Türklere gözdağı vermişlerdir. Yapılan araştırmalarda Batı Trakya ve Yunanistan'a göç eden ve Osmanlıya sığınan Türklerin sayısının 240 bini aştığı kaydedilmektedir.⁶⁸ Fakat bu rakam Mansel'e göre 400 bin civarındadır.⁶⁹

4-BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE PATRIKHANE

a- Osmanlı Devletinin Savaşa Girmesi

19. yüzyılda yeni bir denge arayan Osmanlı İmparatorluğu için Almanya bir umut idi. Fakat Bismark "Doğu Sorunu" ile ilgilenmiyordu. Bismark'ın çekilmesi ve Almanya'nın 1890'dan sonra politikasını değiştirip, Osmanlı İmparatorluğu'nu kendisine hayat alanı olarak seçmesi ile Almanya yeni bir denge olarak belirdi. Doğal olarak bu ilişkiler Osmanlı İmparatorluğu'nu Alman nüfusu altına soktu. Almanya'nın ekonomik yayılması ve özellikle Bağdat Demiryolu Projesi en çok İngiltere'yi ve sırasıyla Fransa ve Rusya'yı etkiledi, onların Osmanlı Devleti'ne daha fazla düşman olmalarına yol açtı. İngiliz politikası Osmanlı aydınlarında ve özellikle II. Abdülhamit üzerinde olumsuz bir etki yaptı. İngilizlerin Arabistan'ı yutmak ve

⁶⁶ Philip Mansel, Konstantinopolis, İstanbul, Sabah Yayınları, 1996, s.89

⁶⁷ Adnan Sofuoğlu, Fener Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri, İstanbul, Atlas Yayınları, 1996, s.75

⁶⁸ Sofuoğlu, a.g.e, s. 76-77

⁶⁹ Mansel, a.g.e. s. 343

işgalleri altındaki Mısır Hıdivi'ni Halife yapıp, İslam Dünyası'nı kendi çıkarlarına göre yönlendirmek, Rusya'ya karşı koymak için büyük Bulgaristan'ı gerçekleştirmek istediğini arzusu içerisindeydi. Ermenileri desteklediğini düşünen II. Abdülhamit İngiltere'yi suçluyordu. Bu da Osmanlı İmparatorluğu'nu Almanya'ya daha çok yaklaştırdı. Almanya kültür ve ticaret yatırımlarını hızla arttırdı. Almanya ve Kayzer Wilhelm yeni bir kurtarıcı olarak görülmeye başlandı. Hatta İttihat ve Terakki 29 Nisan 1898'de İmparator Wilhelm'e başvurarak, II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi için destek olunmasını istedi.

Osmanlı-Alman yakınlaşmasının gelişmesini en çok Alman uzmanların etkisi olmuştur. II. Abdülhamit, gümrük, maliye ve en önemlisi polis örgütünde ve orduda yapacağı düzenlemeler için Alman uzmanlar getirtti. Bunların yanı sıra tıp eğitimini düzenlemek için de Almanya'dan profesörler getirildi. Bu ilişkilerin daha da güçlenmesi için, II. Wilhelm 1889'da ve 1898'de iki kez İstanbul'u ziyaret etti. Diğer yandan Osmanlı Ordusu'nun düzeltilmesi için 1882'de itibaren Almanya'dan subay getirilmesi başladı. Bunlar içinde en önemli kişi, uzun yıllar Türkiye'de kalan ve Türk subayları üzerinde etkili olan Colman von der Goltz oldu. Türk subayları da Almanya'ya gönderildiler. 1913 Kasım'ın da General Liman Von Sanders İstanbul'da 1. Ordu Komutanlığı'na atandı. Beraberinde gelen subaylar da emrinde görev aldılar. Burası Türk subaylarının eğitim yeri olarak düşünüldü. Artık yalnızca ordu üzerinde değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun her yerinde Alman nüfuzu çoğaldı.

Osmanlı İmparatorluğu üzerinde bu derece nüfuz sahibi olan Almanya'nın bu ilişkideki en büyük çıkarı, Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik üstünlüğü ele geçirmesiydi. Osmanlı topraklarını kendisine hayat alanı olarak seçmiş olan Alman İmparatoru II. Wilhelm 1898'de Ekim-Kasım aylarında İstanbul, Suriye ve Filistin'i ziyaret etmiş ve bu sırada "Anadolu Demiryolu" ve "Haydarpaşa Rıhtımı"nın yapım hakkı Almanya'ya verilmişti. 1899'da Bağdat bölgesinde de demiryolu yapım hakkını elde etti. Bağdat Demiryolu'nun geçeceği bölge dünyanın en önemli stratejik yerlerinden birisi idi. Alman uzmanların 1902'de Mezopotamya'da zengin petrol yataklarını bulmaları bölgenin önemini bir kat daha arttırdı. Hem petrol, hem de Almanya'nın Basra Körfezi ve Hindistan için doğurduğu tehlike, bölge üzerinde İngiliz-Alman çıkar çatışmasını hızlandırdı. Projenin gerçekleşmesi için Deutche

Bank Osmanlı İmparatorluğu'na 43 milyon Mark borç verdi. Osmanlı Bankası İngiliz-Fransız çıkarlarının, Deutche Bank da Alman çıkarlarının temsilcileri olarak rekabete giriyorlardı. Almanya'ya bu kadar geniş ayrıcalıklar tanınmasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda Alman desteğini sağlayamadı. Buna karşılık, Osmanlı İmparatorluğu toprakları emperyalist devletlerin çıkar çatışması alanı olurken, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın düşmanlığını kazandı. Böylece Bağdat Demiryolu Projesi ve Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ekonomik-politik-askeri nüfusu Osmanlı İmparatorluğu'nu da bu çatışmanın içine çekiyordu.

19. yy.da hep savunma antlaşmaları yapan Osmanlı İmparatorluğu, İttihat ve Terakki'nin iktidara el koymasından sonra aktif bir politika izlemeye başladı. Almanya ile yakın ilişkilere rağmen 1911'de İngiltere ile ittifak girişiminde bulundu, fakat İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'nun sorumluluklarını yüklenmek istemediği ve Rusya'yı karşısına almamak için bu isteği kabul etmedi. Fransa ile de aynı şekilde ittifak girişimi yapıldı fakat aynı nedenden dolayı kabul edilmedi. Hatta Mayıs 1914'te Rus Çarı Kırım'daki yazlığına geldiği sırada Talat Paşa kendisini ziyaret ederek ittifak önerisinde bulundu. Çar iyi niyet göstermekle beraber, Alman askeri kurulunun Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunmasından duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirdi ve bu girişim de sonuçsuz kaldı. Osmanlı İmparatorluğu Yunanistan ve Bulgaristan ile de anlaşma için girişimde bulunduysa da başarılı olamadı.⁷⁰ Büyük devletler Osmanlı Devleti'ni, özellikle Balkan Savaşı bozgunundan sonra askeri bir güç olarak görmüyorlar ve sorumluluğunu yüklenmek istemiyorlardı. Hatta Almanya bile, savaş çıkana kadar Osmanlı Devleti ile bir ittifak yapmaya yanaşmadı. İngiliz politikası Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın yanına itecek şekilde oluşuyordu. İngiltere için Almanya, Rusya'dan büyük bir tehlike idi. 1913'ten sonra bir savaş çıkacağı anlaşılmıştı. Almanya'nın karşısında Rusya'nın insan kaynaklarından yararlanmak ve Almanya'yı iki ateş arasına almak isteyen İngiltere, Rusya'yı Almanya'ya karşı tutabilmek için, Rusya'nın Boğazlar ve Anadolu üzerindeki ihtiraslarını kışkırtıyordu.

⁷⁰ Uzunçarşılı, a.g.e. , s.205

İngiltere, Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya iştah kabartıcı bir lokma gibi sunarak, kendi tarafında kalmasını sağlıyor ve olası bir Rus-Alman yakınlaşmasını engelliyordu. Osmanlı Devleti'ni de bu nedenle Almanya'nın yanına itiyordu.

Eğer İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti ile ittifak yapmayı kabul etseler Rusya'yı karşılığında alırlar ve Rus-Alman yakınlaşması gerçekleşebilirdi. Görülüyor ki Almanya ile bir savaş çıkarsa, Rusya'yı savaşa çekmek için Osmanlı Devleti üzerindeki Rus istekleri tatmin edilmeliydi. Savaş içindeki antlaşmalarla da zaten bu sağlanacaktır. Diğer yandan, 1907'de Reval'de Anglo-Rus yakınlaşması Genç Türkleri kamçılıdı. 1913'ten sonra ise İttihat ve Terakki Osmanlı Devleti'ni kurtarmak ve tüm Türkleri birleştirmek için Rusya'yı Alman yardımıyla yenmek istiyordu. 1914'te ülke yönetimini elinde bulunduran Enver Paşa, olası bir savaşta Almanya'nın Rusya'yı çok kısa bir sürede yeneceğine, Rusya'da devrim çıkacağına inanıyordu. Böylece Osmanlı Devleti bir süre Rus tehdidinden kurtulacak, Kafkasya'da toprak elde edebilecekti. İttihat ve Terakki'nin savaşa girilmesindeki acelesinin bir nedeni de buydu. Eğer savaşa girilmede gecikilirse, nimetlerinden yararlanılamayacağını düşünen Enver Paşa savaştan galip çıkarak, Balkan Savaşı'nın kayıplarının giderileceği, Ege'de üstünlük kurularak Yunan "Megalo İdea" sınırını engelleneceği kanısında idi. Kaldı ki Rusya'nın Boğazlara yapacağı bir saldırı İngiltere ve Fransa'yı ilgilendirmiyordu. İttihat ve Terakki'nin Almanya'nın yanında yer almasını hazırlayan bir başka neden de "Kapitülasyonlar" ve "Düyun-u Umumiye" idi. Dolayısıyla Osmanlı Devleti özellikle Fransa ve İngiltere'nin ekonomik boyunduruğu altında ezilmekteydi. Eğer savaşa Üçlü İtilaf yanında girilirse savaş sonrası hiçbir şey kazanılamazdı. Oysa Almanya ile birlikte olunursa, Almanya savaşı kazanacağına göre Osmanlı Devleti İngiliz-Fransız ekonomik baskısı ve kapitülasyonlardan kurtulacak, Rusya'da yaşayan Türkler de kurtulacaktı. Rusya'nın ve Balkan Devletleri'nin ihtirasları yanı sıra, 1914'te Osmanlı Devleti Yemen, Hicaz, Filistin, Suriye, Musul ve Irak'taki Arapların kinleri de buna eklenmişti. Ermeni sorunu da pusuda idi.

1914 yılının ilk altı ayı içinde Almanya Osmanlı İmparatorluğu'nun kötü askeri durumu yüzünden Anadolu'ya yönelik bir Rus saldırısına karşı Türk topraklarını, korumanın sorumluluğunu yüklemek istemediği Osmanlı Devleti ile bir

İttifak yapmayı düşünmüyordu. Almanya Halifenin dinsel gücünü kullanma amacındaydı, Osmanlı'nın iyi donanımlı bir ordu ile kendisine faydası olacağını düşünüyordu. İttihat Terakki liderleri Osmanlı Devletini yalnızlıktan kurtarmak için Almanya'ya ittifak teklifinde bulundu ve Alman elçisi Von Vangenhayn ile yapılan görüşmelerden sonra 2 Ağustos 1914 tarihinde savaşın başlamasının ertesi günü Osmanlı devleti Almanya ile ittifak anlaşması imzaladı ve seferberlik ilan etti. Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğini Almanya'nın yenilmezliği varsayımına bağlayan ve anlaşmanın baş sorumlusu Enver Paşa, Almanya'nın savaşı çok kısa sürede kazanacağını düşünerek, fırsatı kaçırmamak için bir an önce savaşa girmek istiyordu. Türk-Alman İttifakı'na göre:⁷¹

İki devlet Avusturya-Sırbistan arasında çıkan bir anlaşmazlıktan tam tarafsızlık göstermeyi kabul ediyor. Eğer Rusya askeri olarak karışır ve Avusturya ile Rusya savaşır ve Almanya da Avusturya'nın yardımına gitmek zorunda kalırsa, Osmanlı Devleti de savaşa girecektir. Almanya, savaş durumunda askeri heyetini Türkiye'de bırakacaktır. Almanya Rusya'ya karşı Türkiye'yi silahla koruyacaktır.

Bu anlaşmaya imza atanlar Osmanlı'nın savaşa girme nedenlerini şöyle sıralıyorlardı: İtilaf grubundaki devletlerin 19.yüzyıldan beri Osmanlılara karşı izlediği politikalar, son savaşlarda kaybedilen Osmanlı topraklarının geri alınması, Türk-Alman Dostluğu, Almanya'nın savaştan galip geleceği düşüncesi, Turan İmparatorluğu kurma düşüncesi olarak sıralanıyordu. İtilaf Devletleri de Osmanlı Devletinin tarafsız kalmasını istiyordu. Osmanlı Devleti savaşa girerse İngiltere'nin uzak doğuya giden yolu güvenlik altında olacak ve yeni cephele açılmayacaktı. İtilaf Devletleri, bunu gerçekleştirmek için yadıma hazır olduklarını ve hatta kapitülasyonları kaldırabileceklerini söylediler. Fakat buna itibar edilmedi ilk tepki de zaten Almanya'dan gelmişti.

Osmanlı hükümeti Almanya ile ittifak anlaşmasının imzalandığı gün genel seferberlik ilan edilmişti.(2 Ağustos 1914) Bu karardan iki gün sonrada Osmanlı Devleti tarafsızlığını ilan etmişti. Almanya Osmanlıyı bu tarafsızlıktan ayırmak ve

⁷¹Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1991,s.56

bir fiil Almanya safında savaşa katılmaya zorlamıştır. Çünkü Osmanlı savaşa girerse yeni cepheler açılacaktı. Böylece Almanya kendi yükünü hafifletmiş olacaktı. İtilaf devletleri kuvvetlerinin bir kısmını bu cephelere kaydıracaktı. Böylece Almanya kendi yükünü hafifletmiş olacaktı. Ayrıca Osmanlı Devleti, Süveyş Kanalı'nın denetimini ele geçirirse, İngiltere sömürgelerine giden yol kapatılmış olacaktı. Diğer taraftan Almanya, Osmanlı padişahının halifelik nüfusundan yararlanarak İngiliz sömürgelerindeki Müslümanları da etkilemeyi düşünüyordu. Boğazların denetiminin Osmanlı'nın denetimi altında olmasıyla da Rusya ya gidebilecek yardım engellenecek ve Rusya saf dışı bırakılacaktı. Bu düşüncelere sahip olan Almanya bir fırsatını bulup Osmanlıyı savaşa sokmak için elinden geleni yapacaktır.

Osmanlı Devleti Türkiye'de kalan Alman komuta heyetine, ordusunun dörtte birinin kumandasını, savaş ilanında vermeyi de kabul ediyordu. Bundan sonra Almanya'nın çabaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun en kısa zamanda savaşa fiilen girmesi için yoğunlaştı. İttihat ve Terakki liderleri de aynı görüşte idiler, Osmanlı İmparatorluğu'nu savaşa sokma görevini, Akdeniz'de bulunan iki savaş gemisi Goben ve Breuslav komutanı Amiral Şason'a verdi. Kabine üyelerinin büyük bir bölümünün harp taraftarı olmadığı halde, Alman Amirali Souchon, Harbiye Bakanı ve Başkomutan Enver Paşa' nın uygun görmesiyle, Türk Donanması Karadeniz'e çıkarıldı. Donanma Rus gemilerini batırma ve Rus limanlarını (Odesa, Sivastopol) topa tutmaya başlayınca , Rusya Osmanlıya karşı 2 Kasım 1914 'de savaş ilan etti. 5 Kasım 1914'de İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ne harp ilan ettiler. Osmanlı devletinin buna 14 Kasım 1914 de "cihat" (din uğruna savaş) ilan etmekle cevap verdi.

b- Birinci Dünya Savaşında Patrikhanenin Faaliyetleri

İtilaf devletleri ordularının İstanbul'u işgali sırasında Patrikhane işgalcileri kurtarıcı güç olarak görmüştür. Bu işgaller 10 Kasım 1918'den 16 Mayıs 1919'a ve hatta 16 Mayıs 1920 tarihine kadar devam etmişti. İstanbul'a gelen 55 gemiden 22'si İngiliz, 12'si Fransız, 17'si İtalyan, 4 tanesi de Yunan Devletlerine aitti.⁷²

⁷² Mansel, a.g.e.,s.354

Osmanlı Devletinin acizliğinden yararlanan Fransız Ordularının komutanı Mareşal Franchet d'Esperey , şehrin değişik yerlerinde gözlerine kestirdikleri evlerde yaşayan insanları dışarıya atmışlar buralara kendileri yerleşmişlerdi.⁷³ Birinci Dünya Savaşında, Yunanistan ile birlikte harekete geçerek bir taraftan da Rum ve Ermeni gazetelerinde Türkler aleyhine yalan yanlış haberler yayınlayan Patrikhane ,ayrıca görevlendirdiği tercümanlar vasıtasıyla Müttefikler nezdinde zihinleri yanıltıcı faaliyetlere girişmiştir.Yunanistan ve yabancı devletlerin görevlilerine Rum ve Türk nüfusları hakkında yanıltıcı bilgiler verilmiştir. Patriklik istatistikleri gerçekte taahhüt olarak bir hayal ürünüdür. Prof. Soteriadis veya onun bilgi aldığı bilinmeyen bir kaynak Vital Cuinet 'in nüfus rakamlarını değiştirerek Patriklik istatistiklerini yazmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda Rum Halkına dönük bir nüfus sayımı asla yapılmamıştır.⁷⁴ İstanbul'da bulunan Fransız, İtalyan ve Rum devlet adamlarının ayınlara katılması, Rumları ve Rum devlet adamlarını şımartmıştır. İtilaf devletlerinin desteğini de alan Patrikhane İstanbul'daki taşkınlıklarına daha çok devam etmiştir.Bununla da yetinmeyen Patrikhane İstanbul'a gelen İtilaf devletlerine ait gemilerin ihtiyaçlarını da karşılamıştır.⁷⁵

1918 Patriklik seçimlerinde Venizelos'un desteğini alarak işbaşına getirilen Dorotheos işgal kuvvetleri ile işbirliği yapmıştır.Dorotheos, kendisini ülkesinin kaybettiği toprakları almaya adayan bir kişiydi.Birkaç ay sonra Osmanlı Devleti ile Patrikhanenin tüm ilişkilerini yasaklamış, bununla da yetinmeyip Rum okullarında çocuklara devlet ve milletin resmi dili olan Türkçe'nin okutulmamasını istemiştir.⁷⁶ Savaş sonunda Venizelos Patrikhane ile işbirliği yaparak B.Anadolu ve Doğu Trakya'nın Yunan toprağı olduğunu ispata çalışarak buraların Yunanistan'a bağlanması için çalışmaya başlamışlardır.

⁷³ Ünal, a.g.e., s.56

⁷⁴ Justin McCarty, *Osmanlı ve Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus*, Ankara 1995, s.90

⁷⁵ Şahin,a.g.e.,s.164-165

⁷⁶ Mansel,a.g.e.,s.372-398

c-İzmir'in İşgali Dönemi Patrikhanenin Faaliyetleri

İzmir'in işgali sırasında, İzmirli Rumlar İtilaf devletlerinin şehri işgal için geldiklerinde burada azınlık değil çoğunluk olduklarını göstermek amacıyla hepsi körfeze gelip binlerce bayrak açmışlardı. Askerlerin İzmir'e gelişini kiliselerin çanlarını çalarak kutlayan Yunanlılar, gayrimüslimlere ait fabrikaların ve gemilerin de düdüklarını çaldırarak sevinç gösterilerinde bulunmuşlardı. Bunun haricinde patrikhanenin görevlendirdiği din görevlileri Ege kıyılarını dolaşarak burada bulunan itilaf devletleri askerini sürekli olarak devlete ait bazı konular hakkında görevlendirmiş ve hatta daha da ileri giderek yanlış bilgilerle onları tahrik etmişlerdi.⁷⁷

İzmir'e çıkan Yunan askerlerini Metropolit Hirisostomos „Kordonboyu'nda dualarla karşılamış, sevinç duaları yaparak askerleri takdis etmişti."Ne kadar çok Türk kanı içerseniz cennet size o kadar yakın olur."diyerek onları Türkleri katletmeye sevk etmiştir.

Yunanlıların o dönemlerde yaptığı mezalimlerden dolayı Türkler zor durumda kalmışlar, Kuşadası ve çevresinde bine yakın Türk hayatını kaybetmiştir.

Patrikhane 9 Mayıs 1919 tarihinde yayınladığı bildiride;

“Osmanlı tebaası olan Rumların Osmanlı Devletine karşı hiçbir bağları ve vecibeleri kalmamıştır. Osmanlı Devletinin Patrikhaneye ve Cemaate tanıdığı imtiyazlar da ihtiyacı kalmamıştır. “diye ilan etmişlerdir.⁷⁸ Yine aynı bildiride Anadolu Rumlarını Yunan Ordusuna katarak Kemalistlere karşı savaşmaya çağırılmıştır.22 Şubat 1921 yılında Rumların Türk zulmünden kurtulması için doğrudan doğruya Lozan Konferansına bir yazı ile başvurmuştur. Ayrıca Amerika'daki Yunanlılar tarafından sağlanan bir milyon Fransız Frangı Patrikhaneye Rumların özgürlüğü için ulaştırılmıştı.⁷⁹ Yunan donanmasının İstanbul'a girişi ile Fener Rum Patrikhanesine Bizans bayrağı ve Yunan bayrağı asıldı. Venizelos,

⁷⁷ Haydar Rüştü Öktem, Mütareke ve İşgal Anıları, Ankara, Yöntem Yayınları, s.70

⁷⁸ Sami Emirhan, Fener Rum Patrikhanesi'nin Dünü Bugünü ve Yarını, İstanbul, Han Yayınları, 1991s.35

⁷⁹ Sofuoğlu, a.g.e. , s.86

yaptığı faaliyetler dolayısıyla Fener Rum Patrikhanesine birkaç milyon drahmi vermiştir. Patrikhane bütün bu olaylardan sonra Yunanistan'ın Türkiye'deki otoritesi haline gelmiştir.

3- KURTULUŞ SAVAŞI SIRASINDA PATRIKHANENİN FAALİYETLERİ

a-Anadolu Rum Çetelerinin Yaptığı Zulümler

İstanbul'un fethedilmesi ve Osmanlıya karşı takınılan sert tavır Anadolu'da bulunan vatansever askerlerin yeni bir strateji belirlemelerine sebep olmuştur. Böylelikle Türk İstiklal savaşında yeni bir dönem başlamıştır. Kurtuluş savaşını başlatan M. Kemal Ankara'daki Temsil heyetinin tek hükümet olduğunu ve tüm sivil ve askeri memurların bu hükümetin kurallarına uymaları gerektiğini söylemiştir. Bu arada Türk aydınları da Anadolu'ya geçerek burada insanları örgütlemeye başlamışlardır. İstanbul ve Ankara hükümetleri arasında gerginleşen ilişkiler Servis Anlaşması ile tamamen kopmuştur.

Türk-Yunan Savaşlarını Üç safhaya ayırmak gerekmektedir. Bunlar 1920, 1921, 1922 tarihleridir. Birinci ve ikinci safhada silahça üstün olan bir grupla karşı karşıya kalan Türkler üçüncü safhada toparlanmış ve kesin zaferi kazanmışlardır. Patrikhane, Kurtuluş Savaşını fırsat bilmiş Türkler aleyhine içten ve dıştan faaliyet göstermeye devam etmiştir. Londra'da yayınlanan İslamîc News 'un 16.6.1921 tarihli nüshasında;

“Türkiye'nin işgal edilen topraklarında Türk köylü kadınlarına ve çocuklarına yapılan Yunan Mezalimini protesto etmek amacıyla 23 Haziran Salı günü saat 16:30'da Lord Lemington başkanlığında bir açık hava mitingi yapılacaktır”deniyordu.⁸⁰ Türk ordusunun önünden yenilerek perişan bir halde kaçan

⁸⁰ Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1984, s.15.

Yunan askerlerinin yapmış oldukları tahribat, milyonlarca insanın felaketine neden olmuştur.⁸¹

b-İstiklal Harbi Yıllarında Türk Ortodokslarının Fener Rum Patrikhanesine Karşı Yürüttükleri Propaganda Faaliyetleri

Türk İstiklal Harbi, Türk Milleti'nin, emperyalizme karşı başlattığı top yekun bir millî mücadele hareketidir. Bu hareket, Kuva-yı Milliye ruhu ile önce Güney' de, sonra Batı Anadolu'da doğdu; bilahare de bütün ülke coğrafyasına yayıldı. İşgalciler Kuva-yı Milliye'ye karşı yerli işbirlikçilerini de kullanmak istediler. Türklerin Anadolu coğrafyasını vatanlaştırmasından bu yana himayeleri altında bulunan ve huzur içerisinde yaşayan bir takım elen soylu Hıristiyan unsurlar, kolaylıkla işgalcilerin saflarına geçtiler. Bunlar içerisinde başrolü Rumlar ve Ermeniler çekiyordu. Türk idaresi altında asırlarca mutlu ve rahat bir şekilde yaşayan, ticaretle büyük zenginliğe ulaşan bu topluluklar, bir takım hayalî sevdalara kapılarak işgalci Yunanlılar' ın, İngiliz ve Fransızlar' ın yanında yer aldılar; Anadolu'nun istilasında işgalcilere kılavuzluk yaptılar. Millî ordunun toparlanmasına kadar -1921 yılı- geçen zamanda, düşmanın hain emellerine alet olan işbirlikçilere karşı, sesinin yükselten sadece Anadolu'nun İslam inancına sahip Türk'ü değildi. Türk olup da, ta' Selçuklular' dan bu yana gayr-i mislim olarak yani Hıristiyan olarak varlığını koruyan Türk Ortodoksları da karşı çıkanlar arasında idiler. Bunlara Osmanlı kayıtlarında Karamanlı (Türkleri) adının verildiği, düzenli aralıklarla yapılan tahrirlerde Hıristiyanlar arasında gösterildiklerinden ne kadar nüfusa sahip oldukları kesin bilinmemektedir⁸². Ortodoks Türklerin en yoğun olarak buldukları yerler Ankara, Sivas, Kayseri, Kastamonu, Konya vilayetleridir. Bunların en belirgin özellikleri ise, Türkçe'den başka dil bilmemeleri, ibadet vs.lerini Türkçe olarak yapmalarındır.

Türk Ortodoksları Anadolu'daki faaliyetlerine Papa Eftim'in önderliğinde başlamışlardır. Papa, Pavli Eftim Erenerol veya Papa I.Eftim diye de anılır. Türk

⁸¹ Kocabaş, a.g.e., s. 16

⁸² Mehmet Eröz, Hristiyanlaşan Türkler, Ankara, Pusula Yayınları, 1983, s. 31.

Ortodoks kilisesinin kurucusu olan Papa Eftim, 1884'de Yozgat Akdağmadeni'nde doğdu. Anadolu Hıristiyan Türklerinden Karahisarlıoğlu ailesindedir. Rüştüyü bitirdikten sonra manastıra girdi. Ankara Ortodoks kilisesine bağlandı. 1912'de Keskin metropolit vekili oldu. Papa Eftim Efendi, mütareke döneminin o buhranlı yıllarında Millî Mücadele hareketine en büyük desteği verenlerden birisi idi. Yukarıda da ifade edildiği gibi Fener Rum Patrikhanesinin Yunan gizli servisiyle olan münasebetleri bir yana, Anadolu'da bir Pontus Rum Devleti kurma çabaları ve Rum İzci Teşkilatlarını eşkıyahk hareketine yönlendirilmesi yolundaki kışkırtıcı faaliyetlerini tanımayan Eftim, bütün bu olanlara karşı çıkararak Fener Patrikhanesini tanımadığını ilan etti.

Papa Eftim Efendi, 1919 yılında İstanbul'a gelen Amerikalı General Harboud'a Rum ve Ermeni azınlıkların Türkler aleyhine yaptıkları menfi tahrik ve propagandalara kanmamasını dile getirdikten sonra Ankara'dan Harboud' a uzun bir telgraf yazmıştır. Eftim telgrafında; Anadolu Rumluğunun (burada kastettiği Hıristiyan Türklerdir) Türklerden bölünmez bir parça olduğunu, ortadaki hadiselerin dışarıdan gelen yıkıcı-bölücü tahrikler ve telkinler sonucu meydana geldiğini, Rumların Türklük camiasının huzurlu bir unsuru halinde asırlarca emniyet ve huzur içinde yaşadığını kaydetti ve General' den kararların asılsız propagandalara dayanarak verilmemesini, olayların mahallinde tahkikat yapılmasını istedi. Nitekim, Papa Eftim Efendi bu ve buna benzer konularda devamlı millî mücadele hareketinin yanında yer alacaktır. Yunan ileri harekâtının 1921 yılından itibaren Türk ordusu tarafından geri püskürtülmesinden sonra, lojistik desteğini büyük ölçüde yitiren Yunanlılar, Anadolu Rumlarından yardım istemek durumunda kaldılar, fakat istedikleri yardımın yapılmaması üzerine onları nankörlükle suçlamaya başladılar. 18 Nisan 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesine göre İzmir kiliselerinde Papazlar; "Yunanlıları siz istediniz, işte geldiler. Şimdi siz onlara niçin yardım etmiyorsunuz?" diye yakınmakta idiler⁸³. Rum papazlarının bu yakınmaları karşısında, 1 Mayıs 1921 tarihinde Safranbolu Rumlarının mühim bir telgrafi Hakimiyet-i Milliye gazetesinde neşredilmiştir⁸⁴. Bu telgrafta Anadolu Rumlarının

83 BOA, HR.MKT, No.93

84 BOA, HR.MKT, No.51

İstanbul Patrikliği ile irtibatlarını kesmek istedikleri, Patrikhaneden memnun olmadıkları, bundan dolayı da ayrılmak istedikleri ifade edilmekte idi.

Papa Eftim Efendi, 7 Kasım 1921 tarihinde yaptığı bir açıklamada Anadolu Hıristiyanlığının ırkken Müslüman Türklerle aynı olduğunu; aralarında yalnız din farklılığının bulunduğunu ifade etmekte idi. Fener patrikhanesinin kendilerini Rum ırkıdan göstermelerini bir türlü anlayamadıklarını belirten Papa Eftim Efendi, Anadolu Hıristiyanlarının kendi kaderlerini, aynı soydan geldiklerini ifade ettiği Türk kardeşleriyle beraber belirlemek arzusunda olduklarını söylemekte idi. Papa Eftim Efendi'den başka, Çorum Ortodoks eşrafından Gülistan oğlu Hrisantos ile Çorum Türk ortodoks kilisesi metropoliti Papa Nikola'nın 22 Aralık 1921 tarihinde TBMM hükümeti Adliye Vekaletine gönderdikleri raporda Anadolu Hıristiyanları adına dikkate değer açıklamalarda bulunuluyordu⁸⁵. Papa Nikola, asırlardan beri geniş bir din hürriyeti içerisinde bulduklarını ifade ettikten sonra, Anadolu'da Rum, Elen, Grek adıyla bir milletin bulunmadığını, Turan ırkıdan Türk milleti olup İsevîliği kabul eden Türklerin var olduğunu, Avrupa'nın yüzkarası olan Yunan ırkı ile hiçbir yakınlıklarının olmadığını belirtmekte idi. Papa Nikola ayrıca Keskin metropoliti Eftim'in beyanatına aynen katıldıklarını belirterek, ihanet yarışında Yunanlılarla beraber olan Fener Patrikhanesinden ayrılarak Türk Ortodoksları olarak ayrı bir patriklik teşkil etmek arzusunda olduklarını açıklamaktadır.

Türk Ortodokslarının ayrı bir patriklik tesis etmek yolundaki düşüncelerine Adliye Vekili Refik Şevket Bey de bir açıklamada bulunarak konuya berraklık kazandırmaya çalışacağını belirtmiştir. Adliye Vekili'nin gazetelerde kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplardan anlaşıldığına göre, Fener Patrikhanesinin adeta Yunan çıkarlarına hizmet ettiği vurgulanıyordu. Haliyle bu vaziyette bulunan bir patrikhanenin Anadolu'daki Türk Ortodoks cemaatini kucaklaması beklenemezdi. Adliye Vekili Refik Şevket Bey'in açıklamalarından çıkan sonuca göre TBMM hükümeti Türk Ortodokslarının isteklerine ılımlı bakmakta idi.

Anadolu'da mevcut Türk Ortodoks kiliselerinin hemfikir olarak Fener Patrikhanesinden ayrılma düşüncelerini devamlı surette liderleri konumunda bulunan

Papa Eftim'e açıklamaları, Eftim'in artık zamanı geldiği görüşünden hareketle Adliye Vekaleti'ne müracaatta bulunması konusunu gündeme getirmiştir. 27 Aralık 1922 tarihinde bir açıklama yapan Eftim Efendi, Türk Ortodokslarından aldığı vekalet üzerine TBMM hükümeti Adliye Vekaleti'ne müracaat ederek Anadolu Türk Ortodokslarının Anadolu'da müstakil bir patrikhane kurulması hakkındaki arzusunu açıklamıştı. Adliye Vekili Refik Şevket Bey'le Ankara'da görüşen Papa Eftim Efendi, bu konuda kendisine destek de temin etmiştir. Papa Eftim Efendi, sadece Fener Patrikhanesiyle mücadele etmekle kalmadı, Keskin ve civarından topladığı 500 kadar Türk Ortodoks gönüllü taburu ile İstiklal Harbine de katılmak istedi. Bu yolda TBMM hükümeti Müdafaa-i Milliye Teşkilatına müracaatta bulundu. Anadolu'nun Yunan istilasından kurtarılması yolundaki mücadelede en az Müslüman Türk kardeşleri kadar gayret sergilemek istediler. Kendisine bilahare TBMM hükümetince İstiklal Madalyası verilen Papa Eftim Efendi, Cumhuriyetin ilanından sonra Fener Sen Sinodu'nun cumhuriyete destek yolunda içtenlik göstermemesi ve Türk düşmanı birini patrik seçmesi üzerine bu patrikhane ile bütün bağlarını kesti. Galata Rum Merkezi de aynı şekilde davrandı ve Papa Eftim'e bağlandı. Papa Eftim Efendi'nin gayretleri sonunda 18 Mart 1926'da Türk Ortodoks Kilisesi teşkil edildi. Türk Ortodoks kilisesi teşkilinden bu yana, Fener Patrikhanesinin faaliyetlerinin karşısında yer almıştır. Hele millî meseleler söz konusu olunca hiç çekinmeden patrikhane ile mücadele etmiştir.

4-PONTUS DEVLETİNİ KURMA ÇABALARI VE PATRİKHANE

Gerek Patrikhane ve gerekse Yunanistan tarafından yönetilen bir dernek daha vardı ki o da Pontus cemiyeti ve teşkilatıdır. Merzifon'daki Amerikan Kolejinde 1904 yılında gizlice kurulmuş, 1908 yılında genişletilerek Batum' dan İnebolu'ya kadar olan Karadeniz safasında pek çok şubeler açılmışlardır. Zamanında Pont adıyla bir hükümetin olduğunu ileri süren Metropolitler, Yunan hükümetine katılmaya hazır olan bir Pontus Rum Hükümetini Kurma çabalarına girişmişlerdir. Patrikhane Pontus Cumhuriyeti adı altında yeni Rum Devletinin sınırlarını

⁸⁵ BOA, Y.A.Hus.(Yıldız Arşivi Hususi), No.55

belirleyecek bir haritada bastırılmış ve Anadolu'da bulunan bütün metropolitlere bu haritadan göndermiştir. Bu haritaya göre Pontus Rum Devletinin sınırları merkezi Samsun olmak üzere Batum' un kuzeyinden İnebolu'nun batısına kadar Karadeniz kıyılarıyla Trabzon, Ordu, Sinop, Kastamonu, Ankara, Yozgat, Sivas, Gümüşhane, Tokat , Amasya ve Çorum illerini kapsıyordu. ⁸⁶ Müterake' den sonra Fener Rum Patrikhanesi ile bağlantılarını daha çok artırmışlardır. Bir taraftan da silahlı çeteler kurmuşlar cephe gerisinde isyanlar çıkararak isyana kalkışmışlardır.

Rumların gerek iç gerekse dış politikada en çok propaganda aracı olarak kullandıkları, dış güçlere raporlar göndererek yardım istedikleri başka bir konu ise Rumların Pontus dedikleri yerde yaşayan nüfus sayıları ile ilgilidir. Rumların Pontus dedikleri 170.000 km'lik alanda I.Dünya savaşı öncesinde yaklaşık olarak 800.000 Rum, 450.000 Müslüman ve 750.000 Kürt, Ermeni, Acem, Laz ve çeşitli Hıristiyanlar ile biraz Musevi ve Pek az da olsa Avrupalı olmak üzere iki milyonluk bir nüfus yaşadığı iddia edilir.⁸⁷ Venizelos'un ortaya attığı başka bir iddiada ise Türk ve Rumların Sayısı şöyle gösterilmekteydi;

Vilayeti	Rumların Sayısı	Türklerin sayısı
Trabzon	353.533	957.866
Sivas	99.376	839.514
Kastamonu	424.919	938.435
Toplam	477.828	2.735.815

Venizelos, bu rakamları Fener Rum Patrikhanesinden aldığını söylemiştir. Rumların en fazla yaşadıkları şehir olan Trabzon'da dışarıdan getirilenler de dahil olmak üzere rakamın genel nüfusa göre yüzde otuzu aşmadığı görülmüştür. 1904 yılında kurulan Pontus Cemiyeti' nin bir de Pontus adı altında dergisi yayınlanmaya başlamıştır. Pontus Cemiyetinin en güçlü adamı Vasil Usta'dır. 1915 yılında Rusya'nın da desteğini alarak Rumlardan oluşan çeteler kurmuş olduğu bu çeteler ile pek çok faaliyet yürütmüştür. Pontus Cemiyetinin bayrağı da tamamen Yunan bayrağıdır. Ankara Hükümeti, ilk ciddi tedbirlerini 9 aralık kararnamesiyle

⁸⁶ Sofuoğlu, a.g.e, s.255

Merkez ordusu kurarak almıştır. Sivas'ta İstiklal Mahkemeleri Pontusculuk faaliyetleri için kurulmuştur. Mahkeme yedi Rumu casusluk, 42'sini eşkiyalık, 15'ini eşkiyaya himaye, 1 eşkiyaya ilhak, 199 Rumu ise pontusculuk faaliyetlerinden dolayı cezalandırmıştır.⁸⁸

5-LOZAN GÖRÜŞMELERİNDE PATRIKHANE

Lozan görüşmeleri sırasında Patrikhane sorunu ahali mübadelesi sırasında gündeme gelmiştir. Patrikhane problemi halledilemediği için oturma ertelenmiş ve daha sonradan ise Arazi ve Askerlik komisyonuna havale edilmiştir.⁸⁹ Özellikle Patriklikle ilgili görüşmeler oldukça uzamıştır İtilaf devletleri Patriğin İstanbul'da kalmasını ısrarla istemişler, Patrikliğin makam olarak Hıristiyan alemi için çok önemli olduğunu ve İstanbul'dan taşınması durumunda Hıristiyan aleminin yara alacağını belirtmişlerdir. Aynı zamanda Patrikliğin evrensel olduğu da söylenmiş ve Ortodoks liderinin Roma Devletinin de dini liderliğini yaptığını bunun Hıristiyan alemi için önemli olduğu ve azınlıklar verilecek olan haklarda bu konunun da önemli olduğu belirtilmiştir. İsmet Paşa genel oturumda yaptığı konuşmasında Patrikliğin siyasal ya da yönetime ilişkin işlerde bundan böyle hiç uğraşmayacağını sadece din alanına giren işlerle yetinebileceğini anlattı.⁹⁰

Konferans sırasında Rıza Nur, Rum patrikliğinin dünya işlerine ilişkin ayrıcalığını kabul ettirmek isteyenlere karşı çıkarak; "Türk devleti böyle bir isteği kabul edemez çünkü Patriklik devlet içinde devlet olmuştur" diyerek konu hakkındaki kesin hükmünü sergilemiş ve patrikhanenin devletin içindeki tutumunu da herkese göstermiştir.⁹¹ Görüşmelerde çok fazla sonuçlar çıkmaması üzerine Türk Hükümeti şu şartları öne sürer:

- Türk uyruğunda olmayan bütün Rumların İstanbul'dan çıkarılması

⁸⁷ Ali Güler, *Yakın Tarihimizde Pontus Meselesi ve Rum-Yunan Terör Örgütleri*, Ankara, Genel Kurmay Yayınları, 1995, s. 39

⁸⁸ Stefanos Yerasimos, *Milletler ve Sınırlar (Balkan, Kafkasya ve Ortadoğu)*, İstanbul, 1994, s.415

⁸⁹ Aybars, a.g.e., s. 194-195

⁹⁰ Seha Meray, *Lozan Konferansı Tutanaklar, Belgeler*, Ankara, Ankara Üniv Yayınları, 1970, s.190

⁹¹ Meray, a.g.e., s.194

- İstanbul doğumlu olmayan, Türk uyruğu bulunan bütün Rumların İstanbul'dan çıkarılması
- Son üç yıl içerisinde Türkiye'ye karşı düşmanca tavır almış bütün Rum derneklerinin İstanbul'dan uzaklaştırılması
- İstanbul Rumları yararına belirtilmiş kural dışılıktan yalnız Beyoğlu, İstanbul, ve Üsküdar Rumlarının yararlanması
- Evrensel Patrikliğin bütün kurumları ile İstanbul'dan uzaklaştırılması

Konunun her geçen gün daha çok içinden çıkılmaz bir hal almasından ve dış baskıların artmasından sonra Türk Hükümeti bu hükümlerin bir kısmından vazgeçmiş ama patrikliğin İstanbul'dan çıkarılması konusunda direnme kararı almışlardı.⁹² Bütün bu olaylar yaşanırken Türkiye'de TBMM 'de sinirli bir hava hakim oluyordu. Amacının sadece bozgunculuk olduğu Patrikhanenin sadece din maskesi altında Türkiye sınırları içinde kalmasını milletvekilleri tepki ile karşılıyorlardı. Görüşmeler devam ederken sivil rehinelere ve savaş tutsaklarının tutumu da gündeme gelmiştir. Buna göre,⁹³

- Batı Trakya Müslümanları ile İstanbul'un Rumları dışında, Türkiye ile Yunanistan arasında zorunlu nüfus mübadelesi yapılacaktır.
- İlk mübadele kafilesini, Rumların küçük Asya'dan toptan göçleri sırasında ailelerinden ayrılarak tutuklanan erkeklerin, Anadolu'dan Yunanistan'a geri gönderilmesi meydana getirecektir.
- Rum ve Müslüman halklarının mübadelesi insanlık ve sağlık nedenleri yüzünden 1923 Mayıs'ında yapılacaktır.
- Uluslararası Kızılhaç özel komisyonları, her iki tarafla da, mübadele işlerinin yürütülmesine göz kulak olacaklardır.
- Bu özel komisyonlar , düzenlenecek bir yönetmelik uyarınca tazminat için , her iki tarafa bırakılmış olan malların değerini hesaplamasıyla görevli olacaktır.
- Ekim 1918 tarihinde yerleşmiş olanların dışında İstanbul'da oturan tüm Rumların İstanbul'da kalmalarına izin verilecektir.

⁹² Eryılmaz, a.g.e., s.216

⁹³ Meray, a.g.e.,s.337

- İstanbul'un sınırı, bu şehrin son kanunda kabul edilmiş olan şehremaneti sınırı olacaktır.

Maddeler biraz rahatlatmış ama çözülmesi gereken sorun halen daha ortada durmaktaydı. Fransızlarda Ortodoks topluluğunu ruhani lidersiz bırakmanın yanlış olacağı görüşünde hemfikirdi. Görüşmelerde yaşanan hava iyice soğuyor fakat çözüm gelmiyordu. İtilaf devletleri patrikliğin bir Türk kurumu olduğunu ve bu yüzden Türkiye'de kalması gerektiğini söylemişlerdi. Sonuçta Fransız delegelerinden biraz daha ılımlı bir teklif geldi Buna göre, Patrikliğin bağımsız kiliselerle ilişkisinin olmaması, Patriğin Türk hükümetince uygun bulunan bir kişi olarak seçilmesi, Türk hükümetince Patrikhanenin denetlenmesi ve sadece ruhani bir makam olarak kalması istenmiştir. Yunanistan 'da bu konuda görüşlerini beyan etmiştir. Buna göre;⁹⁴

- Evrensel patrik, bütün Hıristiyan aleminin ve Ortodoks kiliselerinin başıdır. Bu sıfatla özerk bütün Ortodoks kiliseleriyle görüşmelerde bulunur.
- Evrensel Patriğin bulunduğu yer olan, büyük kilisenin yetki ve çevresine giren yetki ve çevresine giren bütün metropolitlerin, başpiskoposların ve piskoposların başıdır. Bunların atamalarını yapar, dinsel törenleri idare eder.
- Evrensel Patrik, İstanbul başpiskoposudur, her başpiskopos gibi dinsel ruhani haklarını kullanır.
- Bu üç unsura dokunulamaz
- İstanbul'da özerk bir başpiskoposluk kurmak imkansızdır. Çünkü, aynı dinsel yönetim içinde aynı dinsel yetkiyi kullanan iki Ortodoks piskoposunun bir arada olması mümkün değildir.
- 1-2-3. paragraflarda tanımlanan dinsel şartlar patriğe tanınmış olur yalnız Patrik naibinin atanmasını Türk hükümeti denetleyebilir.

Bu bildiri okunduktan sonra Türk Hükümeti Patrikliğin İstanbul'dan uzaklaştırılmasını resmen istemiştir.

20 Ocak 1923 tarihinde M. Kemal Hakimiyet-i Milliye gazetesine bir beyanat vererek Türk halkının hislerine tercüman olmuştur. "Bir fesat ve hıyanet ocağı olan ve memleketimizde nifak tohumları eken, uyuşmazlıklar yaratan, Hıristiyan hemşehrilerimizin huzur ve refahı için de uğursuzluğa sebep olan Rum Patrikhanesini artık topraklarımız üzerinde bırakmayız. Bu tehlikeli teşkilatı

memleketimizde muhafazaya bizi mecbur etmek için ne gibi vesile ve sebepler gösterilebilir. Türkiye'nin Rum Patrikhanesi için arazisi üzerinde sığınacak yer göstermeye ne mecburiyeti var? Bu fesat ocağının hakiki yeri Yunanistan değil midir? Büyük Millet Meclisi tarafından idare edilmekte olan yeni Türkiye Bab-ı Âli'nin taht-ı idaresindeki eski Osmanlı İmparatorluğu değildir."⁹⁵ İsmet Paşa, Patrikliğin siyasal ya da yönetsel işlerle uğraşmayacağını salt din konuları ile ilgileneceğini Konferans önünde delegelerin yapmış oldukları sözleri senet sayar ve Patrikhanenin İstanbul'dan çıkarılmamasına karar verir.

6-HEYBELİADA RUHBAN OKULU VE PATRIKHANE AÇISINDAN ÖNEMİ

Patrikhane Ortodokslar arasında bir din birliği sağlamaya çalışıyordu. Bu amaçla hem yeni Ortodokslara sağlam bir eğitim vermek hem de Megola İdea'yı amaçlarına ulaştırabilmek açısından bir ilahiyat okulu açma girişimlerinde bulundu. 1 Ekim 1844'te hizmete açılan okuldaki eğitim, şu dört ana aşamadan geçmiştir:⁹⁶

1. 1844 - 1919: Dört yıl ortaokul ve üç yıl teoloji eğitimi.
2. 1919 - 1923: Orta öğretimsiz, beş yıllık teoloji eğitimi.
3. 1923 - 1951: Birinci dönemdeki uygulamaya dönüldü,
4. 1951 - 1971: Dört yıl lise ve üç yıl teoloji.

Heybeliada Ruhban okulu adanın yerleşim yerinden uzakta, Ümit tepesi üzerinde 16.936 m²'lik bir alanda kurulmuş, ve Aya -Triada Manastırı üzerinde kayıtlı olarak oluşturulmuştu. Bina, 16.11.1989 tarih ve 31/2970 sayılı Başbakanlık İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğüne yazı ile tarihi eser olarak kaydettirilmiştir.⁹⁷ Okulda zengin bir kütüphane oluşturulmuş, bazı kitaplar Patrikhaneden getirilmiştir.⁹⁸

⁹⁴ Meray, a.g.e., s.340

⁹⁵ Şahin a.g.e., s. 263

⁹⁶ Elçin Macar, Fener Patrikhanesi, Ayraç Yayınları, Ankara, 1996, s. 67

⁹⁷ Macar, a.g.e., s. 68

⁹⁸ Macar, a.g.e., s. 69

Okul yaklaşık olarak 1 ve 2. katla beraber 5.900 m²'lik alana kurulmuştur. Ruhban Okulu üç katlı, yüz odalı binada 20 öğretmen ile birlikte 12 memur görevdedir. Öğretim iki kısımda yapılır. Birinci kısım üç sınıflı lise, diğer kısım ise 6 sınıflı ilahiyat şubesidir. İlahiyat şubesinde liseyi bitirenler okurlar. Burası yavaş yavaş bütün Hıristiyanlığın büyük bir üniversitesi haline gelecektir. Bu okul diğer vakıflar gibi cemaatlere bağlı değil, doğrudan doğruya Patrikhaneye bağlıdır ve beş kişilik bir misyon tarafından yönetilmektedir."⁹⁹ Okul kurulduğu andan itibaren Patrikhaneye bağlı onun emrinde çalışmaya başlamış ve her zaman Türkiye'den birtakım tavizler koparma yoluna gitmiştir. Özellikle 1960'lı yıllarda Türkiye'nin kuzeyinde bulunan Rusya'yı tehlike olarak görmesi onun Amerika'ya doğru yavaş yavaş gitmesine sebep olmuş ve daha sonradan NATO'ya girmesi esnasında Patrikhanede bu durumu çok iyi değerlendirmiş ve Amerika ile ilişkilerini artırmıştır. Amerika patrikhaneye kayıtsız kalmamış ve onu her konuda desteklemiştir.

1943 yılında Stalin, Sovyet ideolojisine ters düşse bile kilise kurumunu politik manevralarda kullanmış, Rus Ortodoks Kilisesi'ni en azından Yakın Doğu'da ve giderek uluslararası Ortodoks dünyasında prestij kazanabilmesi için kullanmak istemiştir. Patrikhanenin etkisini kavrayan Stalin istediğini elde etme ve Türkiye'den karışıklık çıkarmanın yolunun buradan geçtiğini kısa sürede fark etmişti. Stalin bu girişimden herhangi bir sonuç almamıştı; ancak, gene de hem Türkiye, hem de Yunanistan, Fener Patrikhanesi'ne bir Sovyet müdahalesi ihtimalini sürekli takip etti.

Ankara Hükümeti, Patrikhanenin Moskova'nın nüfuzuna girmesinden ve bir Sovyet müdahalesi için bahane oluşturabileceğinden rahatsızdı. Yunanistan ise, 19. yüzyılda Rumların elinde bulunan birçok ruhani liderliği ellerinden alan Arap veya Slav Ortodoksları gibi şimdi de Fenere el atabilecek bir Rusya'nın Ortodoks aleminin iç çevrimindeki Rus-Helen rekabetini yeniden gündeme getirebileceğinden çekinmekteydi.¹⁰⁰ Patrik 11. Bünyamin'in (Venyamin) ölünce yerine V. Maksimus seçilmiştir. Amerikan gizli servisleri Patrik Maksimus'un "Rus ajanı" olduğu

⁹⁹ Necdet Sevinç, *Ajan Okulları*, İstanbul, Ayraç Yayınları, 1975, s. 208.

¹⁰⁰ Hatipoğlu, a.g.e., 278-279

görüştüğüdür.¹⁰¹ Bu nedenle 1948 yılların başlarında onu görevden alıp yerine Athenegoras'ı getirmişler.¹⁰²

Amerika'da iken Fener Rum Patrikliğine seçilen Athenegoras, Amerika'dan Başkan Truman'ın yaveri ve özel uçağı ile İstanbul'a 26 Ocak 1949 günü gelir ve ertesi gün merasimle taç giyer. Athenegoras Yanya'da doğmuş ve 18 senedir Amerika'da yaşamaktadır. Kanunlara göre Patrikhanenin başına gelecek olan Patriğin Türk vatandaşı olma zorunluluğı vardır. Patrik her ne kadar Amerikan vatandaşı olsa da Amerika ile iyi ilişkiler kurma yolunda olan Türkiye bu ayrıntıyı atlamaştır. Başkan Truman'dan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye özel bir mesaj getirmiş olan Patrik, Ankara'da büyük itibar görmüştür. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilen ilk Rum Patriği olan Athenegoras'ın, asıl adı Aristokles Spiru'dur. 1903 yılında Yanya'dan İstanbul'a gelip Heybeliada Ruhban Okulu'na girmiş, 1910 yılında Ruhban Okulu'nun bitirdikten sonra Athenegoras adını almıştır.

Athenegoras'ın Patrik olması bu makama gelmesi ile ilgili haberler Türk basınında çok fazla yer almamış Türkiye bu konuya çok fazla ilgi göstermemiştir. O dönemlerde zor günler yaşayan Türkiye yakınında bulunan bu tehdide gözünü kapamıştır. Athenegoras, başa gelir gelmez hemen çalışmalarına başlamış ilk iş olarak Heybeliada'da bulunan Ruhban Okulunu yüksek okul haline getirmiş, yabancı öğrenci alma işini İstanbul Valiliğine onaylatmıştır.

Rum aileler çocuklarını papaz okuluna göndermek istemezlerdi. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Türk hükümetinin Patrikhane hakkında izlediği politikaydı. Athenegoras'ın Patrik olduğu 1949'da Heybeliada Ruhban Okulu'ndaki öğretmenler, Türk vatandaşı olan 16 öğrenciye ders veriyorlardı. İstanbul'daki erkek Rum liselerinde o tarihlerde 2.500 civarında öğrenci vardı. Patrik olduktan sonra Türk Hükümetine başvuran Athenegoras, Yunan uyruklu öğrencilere "öğrencilikleri süresince" Türkiye'de oturma izni aldı. Bununla yetinmeyen Patrik Athenegoras, okuldan mezun olan öğrencileri Patrikhanede "stajyer" adı altında görevlendirmeye

¹⁰¹ Kalpakçioğlu, a.g.e., s.242-243

¹⁰² Kalpakçioğlu, a.g.e., s. 233.

başladı. Bütün bu işler Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler iyi durumda iken devam etmiş, bozulunca ise yasaklanmıştır. Özellikle Kıbrıs'ta yaşanan olaylar, Enosis faaliyetlerinin yoğunlaşması sonucunda 1964 yılında tamamen yasaklanmıştır.¹⁰³ Kıbrıs'ı kana bulayan Başpiskopos Makarios da Heybeliada Ruhban Okulu'nun mezun ettiği "papaz"lardandır.

1964'te dönemin Milli Eğitim Bakanı Dr. İbrahim Öktem, "Rum azınlık ilkokullarına bugüne kadar tanınan ve mevzuat hükümlerini aşan özel hakların bundan böyle kaldırılacağını, Ruhban Okulu'ndaki yabancı öğrenci sayısının tahdit edileceğini ve Yunan Hükümetinin Türkiye'de eğitim görmüş 35 öğretmene Batı Trakya'da görev vermediğini, buna aynen mukabele edileceğini, Yunanistan'da Türk azınlık okullarına tanınmayan bu neviden haklar konusunda bundan böyle mütekaabiliyet esası ile sıkı sıkıya bağlı kalınacağını" açıkladı.¹⁰⁴

Türk Hükümetinin tavizci tutumlarından yararlanan Patrikhane adalarda bulunan Rum okullarını kendi kontrolü altına almıştı. Bu çalışmayı Meliton isimli bir papaz organize ediyordu. Meliton, Yunan vatandaşı olan bir papazdı. Daha önceden Türk vatandaşı olan için başvurmuşsa da bu başvurusu geri çevrilmişti. Yakovas ve Emilyanos gibi Türk düşmanı papazlar Patrik olduktan sonra, Meliton'u yanına alarak onu önce Türk vatandaşlığına kabul ettirmiş, ardından da İmroz ve Bozcaada Metropolitleri olarak görevlendirmişlerdir.

Gelişmeleri izleyen Türk Hükümeti adalarda bulunan okulların Türkçe eğitim yapmalarını ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olmalarını içeren kanunu tekrar yürürlüğe koymuşlardır. Bunun üzerine Yunanistan, konuyu Paris'teki UNESCO toplantısına getirmiştir. Türkiye, buradaki görüşmelerde konunun tamamen Türkiye'yi ilgilendiren bir iç mesele olduğunu dile getirmiştir. Milli Eğitim Bakanı İ. Öktem, konuyla ilgili gerekli açıklamaları yapmış; Türk delegesi Prof. B. Tuncel, de "Meselenin ele alınması halinde Türkiye, Yunanistan'da yaşayan Türk asıllı çocukların eğitimden mahrum bırakılması konusunu UNESCO'nun incelemesini isteyeceğini" söylemiştir. Bunun üzerine konu konferansın gündeminden

¹⁰³ Kalpakçioğlu, a.g.e., s. 243-244.

¹⁰⁴ Sofuoğlu, a.g.e., s. 194.

çıkarılmıştır.¹⁰⁵ Anayasa Mahkemesi'nin "Özel Yüksek Okulların Devletleştirilmesi" hakkındaki 12 Ocak 1971 tarih ve 1971-3 sayılı kararından sonra Heybeliada'da bulunan okul kapatılmıştır.

Bu karardan sonra, Heybeliada Ruhban (Papaz) Okulu da "özel yüksek okul" statüsünde değerlendirilmiş, okulun varlığını sürdürebilmesinin ancak Türk üniversitelerinden birisine veya bir ilahiyat fakültesine bağlanarak mümkün olabileceği belirtilmiştir. Patrikhane okulunun Türk üniversitelerine bağlanmasını istememiş, Heybeliada'da bulunan okulu kapatmıştır.¹⁰⁶

a-Bugünkü Hukuki Durumu

Okulun açılması durumunda nasıl bir eğitimin yapılacağını görevliler şöyle belirtiyorlardı. "Okul Patrikhaneye bağlı olacak ve denetimini Milli Eğitim Bakanlığı yapacak. 100 Öğrenciye eğitim verebilecek kapasitemiz var. Müfredat bir konsey tarafından belirlenecek ve Milli Eğitim Bakanlığı'na sunulacak. Öğretmenler de yine aynı konsey tarafından belirlenecek ve atamalar Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılacak."¹⁰⁷

Söylenen bu sözler arasında okula yabancı öğrenci istendiği ve alınacağı belirtiliyordu. Fakat Türkiye Anayasasına göre bu durumun uygun olmadığını Patrikhane görevlileri de biliyorlardı. Özellikle dini karakterli bir okulun açılması Anayasamızın 130. maddesine göre imkansızdır.

Fener Rum Patriği Bartholomeos da yazılı verdiği bir mülakatta bu konuda şunları söylemiştir: "İstanbul'da cemaatimiz sayısının çok azalmış olması ve de Heybeliada'daki Ruhban Okulu'nun 1971 yılından beri kapalı tutulmasından dolayı, Patrikhanemiz günümüzde zor bir yaşam mücadelesi vermektedir Ruhban Okulu'nun açılması ve de orada okuyacak yabancı tabiiyetli öğrencilerden mezuniyetlerini müteakip, kurumumuzda kalmayı arzu edenlerin Türk tabiiyetine geçişlerinin kabulü

¹⁰⁵ M.Hasan Vahapoğlu, *Osmanlılardan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar, Yönetimleri Açısından*, Ankara, Aydınlik Yayınları, 1990, s. 66

¹⁰⁶ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi Başlangıçtan 1988'e*, Ankara, 1989, s. 417

konularında Patrikhane olarak müteaddit defalar hükümetimize ricalarda bulunduk.¹⁰⁸

Bilindiği gibi 130. madde, bilimsel özerkliğe sahip üniversitelerin devlet tarafından kanunlarla kurulmasını emretmektedir. Dini özelliğe sahip bir okulun kurulması için bu maddenin değiştirilmesi gerekir. Anayasanın 132. maddesi ise, sadece, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Teşkilatı'na bağlı özel yüksek öğretim kurumları açılabilir, demektir. Ruhban Okulu bu maddenin de kapsamı dışındadır. Yukarıda ortaya koyduğumuz faaliyetleri dikkate alındığında Ruhban Okulu'nun, Milli Eğitim Bakanlığı ya da Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK)'na bağlı olarak faaliyet göstermesi istenmektedir.

b-Okulun Tekrar Faaliyete Geçirme Çalışmaları

Okulun tekrar açılma girişimleri için gerekçe olarak din adamı yetiştirme olayını göstermişlerdir. Fakat görünen bu maskenin altında aslında Megola İdea'larına ulaşma istediği yatmaktadır. Okul yetiştirdiği din adamları sayesinde amaca ulaşmayı daha da çok hızlandıracak bir basamak olacaktır. Aynı zamanda yıllardır üzerinde çalıştıkları Ekümeniklik davasının hız kazanmasına yardımcı olacaktır. Patrik okulun açılabilmesi için sürekli olarak yaptığı gezilerde bu olayı canlı tutmaya çalışmaktadır. Bununla da kalmayıp gezi düzenlediği ülkelerin devlet adamları ile görüşmeler yaparak onlara Türkiye'ye bu konuda ısrarcı olmaları gerektiğini de sürekli söylemektedir. Yunan Başbakanı Mitçotakis, 1 Şubat 1992'de de Türkiye'ye aynı amaçla ricada bulunmuştur. Avrupa Topluluğu Komisyonu Dönem Başkanı Jacques Delors, Türk Cumhurbaşkanı'na bir mesaj göndererek, okulun açılması talebinde bulunmuş, Dünya Kiliseleri Birliği ile Fransa Katolik Konseyi de Türkiye Başbakanı nezdinde aynı girişimleri tekrarlamışlardır.¹⁰⁹

Ruhban Okulu'nun yeniden açılmasıyla ilgili girişimlere ABD de katılmıştır. Nisan 1994'te Başbakan Tansu Çiller'e bir mektup gönderen ABD Başkanı Bill

¹⁰⁷Türkiye Gazetesi , 15.11.1997.

¹⁰⁸Hüdai Şentürk, "Fener'in Sinyalleri", Panorama, 20-26 Nisan 1994, s. 27.

¹⁰⁹Sofuoğlu, a.g.e., s. 215.

Clinton, ülkesinin Heybeliada Ruhban Okulu'nun yeniden açılması konusunda ilgili olduğu mesajını vermiştir. Konu sadece Türkiye'de bir eğitim kurumunun konumu olarak değerlendirilmemiştir. Clinton'ın devreye girmesi, Ruhban Okulu'nu yeniden açma girişimlerinin uluslar arası politikanın bir parçası olduğunu da göstermiştir. 22 Nisan 1994'te Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreu ile görüşen ABD Başkanı Bill Clinton, "İstanbul'daki Ekümenik Patrikliğin statüsü ve çalışma şartlarıyla ilgilenmesini Türk Hükümeti'nden istedim" ifadesini kullanmış ve konuyla doğrudan ilgilendiğini ifade etmekte bir sakınca görmemiştir.¹¹⁰

1994 yılı Ağustos ayının sonunda kapalı olan okulun kuruluş yıldönümü ile ilgili törenler düzenlenmiş, bu törenlere Türk devlet adamları da çağrılmıştır. Fakat Türk devlet adamları bu çağrıya yanıt vermemiş, toplantıya katılmamışlardır. Buna karşılık törende bütün Ortodoks liderleri hazır bulunmuştur. Her ne kadar toplantıda devlet adamlarımız bulunmasa da yapılan bu toplantıya çok sayıda gazeteci çağrılarak olay bütün dünyaya duyurulmuş, böylece okul tekrar gündeme getirilmiştir.

Ayin sırasında Ruhban Okulu'nun yeniden açılması isteği dile getirilmiş, ayından hemen sonra düzenlenen basın toplantısında da aynı istek tekrarlanmıştır. Basın toplantısında konuşan, Tarabya Metropolit ve okulun eski hocalarından Konstantin Harisiadis "okulun kapatılmasının haksızlık olduğunu ve tekrar açılmasını istediklerini" ifade etmiştir. 1950'de Heybeliada Ruhban Okulu'ndan mezun olan, bir dönem Patrik Vekilliği ve Adalar Metropolitliği de yapan Harisiadis, büyük bir tedirginlik içinde yaptığı konuşması sırasında konuşmalarının yanlış anlaşılması için sık sık gazetecileri uyarmıştır.

27 Nisan 1996 Cumartesi günü Avrupa Parlamentosu'ndan sağ partilerin oluşturduğu Hıristiyan Demokrat Grup üyesi 20 parlamenter, Fener Rum Patrikhanesi'ni gizlice ziyaret ederek 11 saat süren bir toplantı yaptılar. Görüşmede Patrikhanenin statüsü, Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması, Türk Yunan ilişkileri ve Türkiye'nin AB üyeliği ve Türkiye'deki insan hakları ihlalleri(?) tartışıldı. Toplantı sırasında Patrik Bartholomeus, Başkanlığını AP Hıristiyan Demokrat Grup

¹¹⁰ Nokta Dergisi, "Fener Rum Patrikhanesi Vatikan Olma Yolunda", 4 -10 Eylül, 1994, s. 26

lideri ve Belçika eski Başbakanı Wilfried Martines'in yaptığı parlamenterlerden Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması konusunda destek istedi.

Okulu yeniden açma girişimlerine 1997 yılı sonlarına doğru yeniden hızlandırıldığı görülmektedir. Konuyu uluslar arası arenada gündeme getirmeye çalışan Patrik Bartholomeus, Türkiye'yi bir oldu-bitti ile karşı karşıya bırakmaya çalışmıştır. Yanındaki 20 kişilik heyetle Yunanistan Hava Yolları'nın (Olympic) tahsis ettiği 400 kişilik Boeing 747 Jumbo jet uçağıyla 19 Ekim 1997'de ABD'ye giden Fener Rum Patriği Bartholomeos, bir ay süren gezisi sırasında görüştüğü ABD yetkililerinden Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması için Türkiye'ye baskı yapmalarını istemiştir.¹¹¹

Aynı gezide ABD başkanı Bill Clinton tarafından "300 milyon Ortodoks Hıristiyan'ın ruhani lideri" ve "ekümenik patrik" olarak tanıtılan Bartholomeos; "okulun açılmasını istediklerini ve bunun bir lüks değil, bir ihtiyaç olduğunu" belirtmiştir. 27 Kasım 1997 tarihinde toplanan MGK'na dayandırılan haberde şu ifadeler kullanıldı:¹¹²

"... Ancak bu maddenin özel din okulu açmak isteyen diğer çevrelere de aynı fırsatı vermesi tedirginlik yaratıyor. Uzun süredir Bakanlar Kurulu'nun gündeminde bulunan Ruhban Okulu'nun açılabilmesi için yasa değişikliği önerisi hükümetteki muhafazakar bakanların "İmam Hatiplerin orta kısımları kapatılıp papaz okulu açılmaz. Biz seçmenimize ne deriz itirazına takılıyor. Bu nedenle gerekli imzalar bir türlü tamamlanamıyor. Dışişleri Bakanlığı'nın Hükümete şu tavsiyelerde bulunduğu öğrenildi: Ruhban Okulu konusu Türkiye'nin dışarıdaki imajını gereksiz yere zedeliyor Okulun açılması Türkiye'nin dış ilişkileri açısından olumlu ve yararlı olacaktır Taviz vermiş durumuna düşmemek için bu konuda Amerikan Kongresi'nden gelmesi beklenen ciddi baskılar öncesinde bunun yapılması yararlıdır. Türkiye'nin Lozan Antlaşması'na göre azınlıkların dine eğitiminin gerektiğinde ulusal yasalarda gerekli düzenlemeler yaparak sağlaması yükümlülüğü vardır. Ruhban Okulu, İstanbul'daki Fener Patrikhanesi'ne din adamı yetiştirmek için

¹¹¹ Türkiye Gazetesi , 20.10.1997.

¹¹² Hürriyet Gazetesi, 28.10.1997

kurulmuştur. Okul faaliyette olmadığı ve sadece Türk vatandaşı olan din adamlarının Patrikhanede çalışma koşulu olduğu için Patrikhane din adamı sıkıntısı çekmektedir. Bu nedenle çeşitli formüllerle Yunanistan'dan din adamı getirme yoluna gitmektedirler. Bu da aramızda yeni bir sorun yaratmaktadır..."¹¹³

Aralık 1997 yılında Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılması gündeme gelmiş, dönemin Başbakanının bu beklentiye uygun bir cevap vermediği görülmüştü.¹¹⁴

¹¹³ Sabah Gazetesi, 20.09.1997.

¹¹⁴ Sofuoğlu, a.g.e., s. 245.

V.BÖLÜM

A-CUMHURİYET DÖNEMİNDE PATRIKHANE

Lozan anlaşması sırasında siyasi ve idari faaliyetlerde bulunmamak, sadece dini görevleri yürütmek şartıyla, Türkiye'de kalmasının Türk heyetince kabul edildiği Patrikhane bu şartlarla Türkiye sınırları içindedir. Lozan'da varılan sözlü anlaşmanın ardından Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Patrik seçimini denetlemeye başlamıştır. İstanbul Valiliği 6 Aralık 1923 günü Patrikhane'ye gönderdiği yazıda, Patrik adayının Türkiye vatandaşı olması ve seçim sırasında Türkiye'de görevli bulunması gerektiğini bildirmiştir. Bu arada Patrik IV. Meletios, Barış Antlaşmasının, imzalanmasından sonra istifa etmek zorunda kalmıştır. Yerine İstanbul Valiliği'nin bildirisine uygun olarak Kadıköy Metropolidi Grigorios 6 Aralık 1923 günü patrik seçilmiştir. Bundan sonraki seçimde Türkiye'nin denetimi zorlanmak istenmiştir. Türkiye'nin istemediği Konstantin Araboğlu, patrik seçilmiş, Türkiye'de Araboğlu'nu 29 Ocak 1925'te trenle Selanik'e göndermiştir. Sonuçta Araboğlu'nun yerine İzmir Metropolidi Vasilios ile Kadıköy Metropolidi Ioakim, Patriklik için aday olmuşlar; ancak Türk Hükümeti, Kurtuluş Savaşı sırasında Patrikhane'nin bastığı ve Türkler'in Rumlar'a mezalim yaptığını iddia eden "Kara Kitap"ın yazarı olduğu gerekçesiyle Ioakim'i istememiş ve III. Vasilios patrik seçilmiştir.

Bu dönemden sonra, Türkiye ile Yunanistan arasında iyi ilişkiler kurulmaya başladığından Patrik'e Türkiye'de itibar gösterilmeye başlanmıştır. Lozan'dan sonra "Başpapaz" olarak hitap edilen patriklere 7 Ocak 1930'da seçilen Fatios'tan itibaren Türk makamları "Patrik" diye hitap etmeye başlamışlardır. Bu arada Türkiye'ye gelen Yunanistan Başbakanları, örneğin Venizelos (1931) ve Çaldaris (1933-1934) Patrik'i Fenerde ziyaret etmişlerdir.

Tezkereden çıkarılan sonuçlar şunlardır:¹¹⁵

- Patrik yalnız Türk tabiiyetine haiz olan ve ruhani daireleri Türkiye’de bulunan Türk vatandaşı Metropolitler arasından seçilecek
- Seçilecek Patrik de T.C vatandaşı olacak ve ruhani dairesi de Türkiye’de bulunacak
- Hükümet Laik Rumları her ne surette olursa olsun Patrikhaneye iştiraklerini reddetmiştir.Çünkü, Patrik yalnız ekaliyetlerin ruhani reisi olup görevi din işlerini yürütmektir.
- Metropolitlerden üç kişilik bir komisyon kurulacak ve en az üç kişilik aday listesi Vilayetlere bildirilecektir.
- Uygun olmayan adaylar Vilayetçe çıkarılacaktır.
- Adaylar arasında Patrik, noter huzurunda gizli oyla seçilecektir.

1-PATRIKHANENİN II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI FAALİYETLERİ

Daha önceden Patrikhane ile ilgili yapılan düzenlemelerden sonra, Patrikhane konusu Cumhuriyet döneminin başlarında bir iki küçük olaylar hariç herhangi bir problem oluşturmamıştır. Fakat 1949 yılında, ABD Başkanı Truman ,Patrikhaneye yakın ilgi göstermeye başlamıştır. O dönemde boşalan Patriklik makamına seçimler yapılırken ilk defa Türk vatandaşı olmayan Biri, Athenagoros Patrik olmuştur.ABD Patrikhanenin manevi önceliğinden yararlanarak Sovyetler Birliğindeki Ortodokslara etkili olamaya çalışmaktaydı.Bu iş için ise en uygun kişi Athenagoros olarak görülmüştü. Başkanın özel uçağı ile gelen Athenagoros gönüllü olarak Patrik seçilmiş, o dönemlerde Türkiye ile Amerika ilişkileri son derece iyi olan Türkiye ise bu işe gönüllü olarak izin vermişti. 1949 yılından sonra aniden Türkiye’de bulunan Metropolit sayısı yediden yirmiye çıkmıştı.Atina Kilisesi’nin izniyle Fener Patrikhanesi Girit Kilisesini manevi nüfusu altına aldı ve Aynaroz’u da Patrikhaneye bağladı. Bütün bu değişimler yaşanırken Patrik Athenagoros Türkiye’den izin almıyordu.Bunlar yetmiyormuş gibi Amerika ve Kanada’ya en kurnaz Metropolit olan Yakovas’ı göndererek buralarda yaşayan bir milyon üç yüz bin Rum’u

¹¹⁵ Akşam Gazetesi, 13 Temmuz 1972

organize hale getirmişti. Rum senatörler ABD senatosuna seçtirip Türkiye'ye karşı bir lobi kurmuşlardı. Bu lobiler günümüze kadar etkinliklerini devam ettirmektedirler. Patrik Athenagoras, bu ve benzeri faaliyetlerin yanında, Türkiye'deki kurumlar da el atmış, halkına bazı telkinlerde bulunmuştur. Athenagoras' un diğer bir faaliyeti, Rum okullarının müfredatına ve idaresine müdahale etmek olmuştur. İstanbul'da buluna bütün Rum okullarında istisnasız olarak sinsi bir program takip edilmiş burada yetiştirilen öğrencilere Türklerden nefret etmeleri gerektiği ve bir gün İstanbul'un kendilerinin olacağı fikriydi.

Zagrofyon Rum Lisesi'nde Rumca basılmış olarak ele geçen bir beyanname duruma daha çok açıklık kazandırmaktadır.¹¹⁶

“Bulduğunuz şartlar sizi birçok müşküllerle karşılaştırabilir; fakat ecdadınızın bize vermiş olduğu terbiye ve fikir ruhlarımızda daima yaşamaktadır. Elen milletlerinin kanında bu fikir daima olarak cevelan etmektedir. Zorlukları yenecek, hedeflerinize ulaşacaksınız. Size muvaffakiyetler dilerim. Ceddinizin size vasiyetlerini unutmayın...”

Patrikhanenin Cumhuriyet döneminde en büyük destekçileri Diaspora Rumları olmuştur(özellikle ABD'ye göç edenler) Tek görevi din işleri olası gereken Patrikhanede mimar, mühendis, doktor, hukuk danışmanı, film ve fotoğraf elemanı, gazeteci gibi pek çok eleman çalışmaktadır. İhtiyaç duyulan paranın çoğu ABD'den bir kısmı da Yunanistan'dan gelmektedir.¹¹⁷

2-PATRİKHANE VE KIBRIS MESELESİ

a-Kıbrıs Sorununun Ortaya Çıkışı

Yunanistan ile Türkiye arasında Patrikhaneyi de ilgilendiren en yeni sorun Kıbrıs'tır. Kıbrıs'ın bir sorun olarak nasıl ortaya çıktığını anlayabilmek için olayların tarihsel boyutuna inmek gerekmektedir.

¹¹⁶ Şahin, a.g.e. ,s.384 -

¹¹⁷ Türkiye Gazetesi, 13 Mart 1994

Yıldırım Beyazıt, Bizanslıların elinde bulunan Yunan Yarımadası'ndaki Selanik, Teselya, Atina ve Mora' yı Osmanlı hegemonyası altına almıştı. Osmanlılar 1402 Ankara Savaşı'nda Timurlenk' e yenilince, bunu fırsat bilen Bizans İmparatoru Emanuel, bu toprakların yeniden Bizans derebeyleri hakimiyetine girmesini sağladı. Bizans, 1453'de Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle birlikte yıkılınca, Bizans İmparatorluğunu bir Helen İmparatorluğu olarak kabul eden Yunanlılar, büyük bir şok yaşadılar.

Fatih Sultan Mehmet, Mora Yarımadasındaki eski Bizans prenslerinin kendi aralarındaki çekişmelere son vermek için 1458'de ordusuyla yeniden Mora'ya girdi ve yarımadaı üçe böldü. Buna göre; Patras, Korent ve Mora'nın kuzeyi Osmanlıların doğrudan idaresinde kalacak, diğer bölgeler de iki Bizanslı kardeş tarafından yönetilecekti. Bizans prenslerinin 1459'da yeniden ayaklanmaları üzerine 1460'da tekrar Mora üzerine yürüyen Fatih, bütün yarımadaı işgal ederek doğrudan Osmanlı yönetimine bağladı.

Böylece Yunanistan'ın son ve kalıcı fethi Fatih Sultan Mehmet tarafından gerçekleştirilmiş oldu. 1461'de ise Trabzon Grek Devleti'ni (Pontus Rum Devleti) ortadan kaldırdı. Buna göre Yunanistan, Yıldırım Beyazıt'ın 1397'deki fethinden, Yunan bağımsızlığına kadar geçen 433 yıl süresince Türk egemenliğinde kalmıştır. Fatih Sultan Mehmet 1453'de Bizans'ı tarihten sildiği zaman bugünkü Yunanistan sınırları içinde sadece 60 bin Yunanlı yaşamaktaydı. Bunun da çoğu, Roma, Latin, Venedik, Frenk, Haçlılar ve Cenevizlilerin çiğneyip geçtikleri köleler halinde, çoğu çobanlıkla geçinen zavallı insanlardı.¹¹⁸

Gerçekten de Fatih Sultan Mehmet, Yunan Yarımadası'ndaki tüm diğer işgalcileri kovarak, Türk idaresindeki 433 yıl içinde engin hoş görüsüyle bir Yunan ulusunun doğmasına, kültür ve ekonomilerinin gelişmesine imkan yaratmıştır. Kendilerini dünya edebiyatı, kültürü, sanatı ve bilimin öncüleri sayan Yunanlıların 433 yıl Türk egemenliğinde kalmış olmaları Bizans'ın Türkler tarafından yıkılması ve hala "Konstantinopolis" diye adlandırdıkları İstanbul'un Türklerin elinde olması onların psikolojilerinde olumsuz bir şekillenmeye neden olmuştur.

Başta Ruslar olmak üzere, İngiliz ve Fransızlar, Osmanlı imparatorluğuna karşı sürdürdükleri yayılma stratejilerinde, Yunanlıların bu tarihi-psikolojik saplantılarını iyi değerlendirmişler ve yayılmacı Yunan ideolojisi Megalo İdea'yı şekillendirerek onları Türkler üzerine saldırtmışlardır.

Yunanistan, küçük bir yarımada devleti olarak büyümesinin, Osmanlı İmparatorluğu'ndan, (daha sonra ise Türkiye'den) toprak almakla mümkün olacağını düşünmüştür. Rusya'nın Boğazlar' dan sıcak denizlere inme, İngilizler ve Fransızların Akdeniz ve Balkanlarda egemenlik kurma hesapları ile çakışınca, stratejik emellerini gerçekleştirmede söz konusu üç devletin her zaman desteğini görmüştür. Bunlar içinde özellikle Rusya'nın rolü dikkate değerdir; Rus çaricesi 2. Katerina' nın girişimiyle Avusturya-Macaristan İmparatoru 2. Jasef'le 1789'da yapılan ve "Grek Projesi" adı ile tanınan anlaşmaya göre "Osmanlılar Avrupa'dan çıkarılacak, Katerina, torunu Konstantin için İstanbul'u Ortodoksluğa geri verecek ve orada bir Grek İmparatorluğu kurulacaktı." Katerina, Kırım'ın Kerson bölgesinde yapılan bu anlaşmada 2. Josefi "İstanbul Yolu" yazılı zafer takları altından geçirmişti.¹¹⁹

Rusya'nın asıl amacı, uydu Grek devleti aracılığıyla İstanbul Boğazlarına sahip çıkarak Akdeniz'e inmek ve aynı zamanda bir Akdeniz devleti olmaktı. Rusya sadece bununla kalmamış, Rus ordusunda subay olan Yunan kökenli askerleri kullanarak 1769'da 1. Mora ayaklanmasını, 1787 Türk-Rus Savaşı sırasında 2. Mora ayaklanmasını ve 1821'de Bağımsızlık ayaklanmasını organize etmiştir. Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu aleyhine yayılma stratejisi, Kurtuluş Savaşı'ndan ve daha sonra 2. Dünya Savaşından sonra Türkiye'yi kuşatma stratejisi olarak gelişmiştir. Bu nedenlerdir ki, 12 adalar, Girit ve Rodos, bin bir entrika ile Yunan egemenliğine sokulmuş ve Türkiye, bir yay gibi Ege Denizi'nden kuşatılmıştır.

Kuşatmanın Akdeniz'den tamamlanması için Kıbrıs'ın da Yunan egemenliğine girmesi ve yayın Güneyinin de tamamlanması gerekmektedir. Kıbrıs'ta

¹¹⁸ Nurettin Türsan, Yunan Sorunu, Ankara, Genel Kurmay Yayınları, 1987, s.13

¹¹⁹ Albert Sorel, Avrupa ve Fransız İhtilali, Cilt 1 , Ankara, MEB Yayını ,1998, s.371-398

"Yunan Sorunu"nın temel deneni budur. Yunanistan, yayılma stratejisini, "Megalo İdea" adını verdiği milli hedef üzerine oturtmuştur.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethederek patrikliği yeniden kurması ile birlikte Megalo İdea fikri doğmuş ve 2. Katerina'nın "Grek Projesi" ile yürürlüğe girmiştir.¹²⁰Zaman içinde Ortodoks kilisesi, Yunanlı yazarlar, şairler ve Rusya tarafından beslenen bu fikir, 1791'de bir harita şeklinde düzenlenmiştir. Rigas Ferreros adlı milliyetçi bir Yunanlı şair tarafından 1791'de Bükreş'te hazırlanan ilk Megalo İdea Haritası, 1796 yılında Viyana'da basılmış ve daha sonra Yunan yayılcılığının temel belgesi haline gelmiştir.

Megalo İdea'nın öngördüğü temel fikir, Bizans İmparatorluğu ile Pontus Rum devletinin yeniden ihyası, hatta bir Mekadon olmasına karşın ısrarla Yunanlı saydıkları Büyük İskender'in fethettiği tüm yerleri yeniden fethederek Büyük Helen İmparatorluğunun kurulmasıdır. Bu büyük imparatorluğun başkenti de ısrarla "Konstantinopolis" diye adlandırdıkları İstanbul olacaktı.¹²¹Megalo İdea haritası içinde yer alan bölgelerin Yunanistan'a katılması, daha sonraları kurulan bütün gizli yer altı örgütlerinin hedefi olmuştur. Örneğin, 1814 yılında Rus Çarı 1. Aleksandır'ın yaveri olan Aleksandır İpsilantis tarafından kurulan Filiki Eteryaya adlı örgütün programında şu hedeflerin elde edilmesi öngörülmektedir.

1. Yunan Ulusuna bağımsız bir ülke sağlamak
2. Batı ve Doğu Trakya ile Selanik'in Yunanistan'a İlhakı
3. Ege adalarının İlhakı
4. Girit ve Rodos Adasının İlhakı
5. Kuzey Epir'in İlhakı (Güney Arnavutluk)
6. Batı Anadolu'nun İlhakı
7. Kıbrıs'ın İlhakı
8. Pontus Rum devletinin kurulması (Karadeniz Bölgesinde)
9. İstanbul'un ele geçirilmesi ve Grek-Bizans İmparatorluğunun kurulması

Megali İdea çerçevesinde hazırlanan bu program doğrultusunda 25 Mart 1821 Yunan İsyanı başlatılmış ve Yunanistan, 1830 yılında bağımsız bir devlet haline gelmiştir.

¹²⁰ Sorel ,a.g.e., s. 28.

¹²¹ Fuat Kürşat , Egeli Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi, Ankara, Suret Yayınları, 1978. s. 28-29.

Yunanistan'ın, daha sonra yukarıda belirtilen bölgelerin "ilhakı" için uyguladığı Strateji "ENOSİS" sloganı çerçevesinde sürdürülmüştür.

Yunan isyanını hazırlayan Filiki Eterya 6 yıl içinde, yani 1820'ye gelindiğinde, 17 bini İstanbul'da olmak üzere Balkanlar, Avrupa, Türkiye, Suriye, Mısır'a, Kıbrıs'ta 400 bine yakın üye yazmıştı.¹²² Yunan bağımsızlığının kazanıldığı 1830'da 1 milyondan az nüfusu ve 50 bin km kara civarında toprağı olan Yunanistan, Megalo İdea çerçevesindeki yayılmacı politikası sayesinde yüz yıldan az zamanda bugünkü toprakları işgal ederek kat kat büyümüştür. Yunan Başbakanı Kolettis, 15 Ocak 1840'da Meclis'te yaptığı konuşmada "Hedefimiz, Türkleri Avrupa'dan söküp atmaktır" diyerek bu amacı ortaya koymuştur.

Bugün Yunanistan, Kıbrıs'ta, "Kuzey Epir" diye adlandırdıkları Güney Arnavutluk'ta, Makedonya'da, hatta Doğu Bulgaristan'da yayılmacı faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir.

Yunanistan'ın toprak ve nüfus olarak yayılmacısını yıllar itibarı ile gösteren sayılar şöyledir:¹²³ 24 Haziran 1830 Londra Protokolü Eğriboz-Kuzey Sporat, Kiklat adaları ve Mora'da bağımsız Yunanistan kuruldu. 47,516 km² 13 Ağustos 1914 Londra B. Elçiler Konferansı Gökçeada-Bozcaada-Menteşe Adaları-Rodos ve Meis dışında işgal ettiği Yunanistan'a verildi. 108,311 Km² (%227,94) 8 Haziran 1865 İstanbul Anlaşması İngiltere ile Yunanistan arasında yapılan antlaşma gereği yedi ada Yunanistan'a terk edildi. 50,211 km² (%5,67) 27 Kasım 1919 Neully Antlaşması Batı Trakya'yı Bulgaristan'dan aldı. 129,880 km² (%273,33) 2 Temmuz 1881 İstanbul Antlaşması Teselya ile Epir ve Narda'nın bir kısmı Yunanistan'a verildi. 67,270 km² (%41,57) Yunanistan İstilasası (1922) Yunanistan Batıdan aldığı destek ile Anadolu'yu istila hareketine girişmiştir. Ancak Türk ordusundan aldı acı dersle Anadolu'yu terk etmek durumunda kalmıştır. 24,213 km² (%524,48) 30 Mayıs 1913 Londra Antlaşması Selanik - G. Makedonya'nın bir kısmı ve Girit Yunanistan'a verildi. 97,237 km² (204,64) 10 Şubat 1947 Paris Antlaşması Mentese adaları ile

¹²² Türsan, a.g.e. ,s. 37

¹²³ Türsan, a.g.e. ,s. 9

Rodos ve Meis Adası Yunanistan'a verildi. 251,895 km² (%530,12) 10 Ağustos 1913 Bükreş Antlaşması Bu Antlaşma ile Epir'in bütün Drama-Kavala ile birlikte güney Makedonya'nın büyük kısmı Yunanistan'a verildi. 102,730 km² (%216,20) 1963-1974 Olayları Kıbrıs adasını ele geçirmek ve Enosis'i gerçekleştirmek için Türk toplumuna çeşitli baskılar ve tecavüzler yapılmıştır. Sampson darbesi son adım olmuştur. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Megalo İdea'nın Resmen ve açıkça bir milli strateji olarak dile getirilmesi 1844 yılında olmuştur. 1844 yılı Ocak ayında Yunan Meclisinde konuşan Yanni Koletti adlı milletvekili şu ifadeleri kullanmıştır:

"Yunan krallığı Yunanistan değildir. Sadece Yunanistan'ın en küçük ve en fakir bir parçasıdır. Yunanlı, sadece krallık ülkesi halkı değildir. İyonya, Selanik, Serez, Edirne, İstanbul, ya da Trabzon ve Girit, Sisam adası ve Yunan tarihine ve Yunan ırkına bağlanan tüm bölge ve yörelerde yaşayan halklardır. Elenizmin iki büyük başkenti vardır. Atina, krallığın başkentidir. İstanbul ise büyük başkent, tüm Yunanlıların ümit ve hayallerinin kentidir." ¹²⁴ Nitekim, 1864'de yapılan Yunan Anayasasında Kral I. Yorgi'ye "Helenlerin Kralı" adı verilmişti.

18 Ekim 1910'da iktidara gelen Yunan Başbakanı Venizelos ise "Büyük Yunanistan Programı" adını verdiği stratejisinde şu hususları öngörmüştür:

1. Ege Denizi Yunan denizi olacak...
2. İki kıtaya uzanan (Avrupa-Asya) ve beş denize açılan Yunanistan kurulacak
3. Bizans-Grek İmparatorluğu yeniden yaratılacak.

Bu çerçevede 1830-1913 döneminde ancak 63 bin km kare olan Yunan toprakları Balan Savaşları sonunda 1913 Bükreş antlaşması ile tam bir kat büyüyerek 120,000 kilometrekareye çıktı. Balkanlarda en büyük Türk kendi olan Selanik'i ele geçirdi. 2 milyonluk nüfusu 4,5 milyona çıktı. Halbuki Balkan Savaşlarından önce Balkanlarda 5 milyon Türk yaşamaktaydı. Venizelos, Bükreş antlaşmasından sonra, o zamanki İçişleri Bakanı Emanuel Repulis'e "Şimdi artık gözlerimizi doğuya çevirme zamanı geldi" derken, hedefi Ege, Anadolu ve Kıbrıs'tı. Venizelos, Kral Konstantin'e yazdığı 30 Ocak 1915 tarihli mektubunda "Yunanistan'ın Küçük Asya'da istediği toprakların 125,000 km kare'yi geçtiğini, yani Balkan Savaşı ile bir kat büyümüş olan

Yunanistan'a eşit olduğunu" bildiriyordu. Böylece Büyük Yunanistan 250.000 kilometrekareyi geçecekti.¹²⁵

Venizelos 1 Mart 1915'de krala yazdığı bir başka mektupta ise, şöyle diyordu:

"İngiltere, Doğu Akdeniz'deki çıkarları, bizim çıkarlarımızla mükemmelen bağdaşabilecek bir devlettir. S1913 Ocak ayında Londra'da Maliye Bakanı Lloyd George, Deniz Bakanı Winston Churchill ve bendeleri arasında geçen görüşmeleri de bilen majesteleri için bu koşullar altında İngiltere tarafından Kıbrıs'ın Yunanistan'a terk edileceğini kabul etmek için hiç de aşırı bir iyimserlik olmayacaktır"¹²⁶

Venizelos, 30 Aralık 1918'de, Paris'te toplanan Barış konferansında verdiği toprak isteklerinde ise şu bölgeleri talep ediyordu:

- Kuzey Epir (Güney Arnavutluk)
- Trakya-İstanbul ve çevresi
- Batı Anadolu
- Rodos ve Onikiada
- Pontus ve Kıbrıs

Venizelos, 3 Şubat 1919'daki On'lar Konseyi Toplantısı'nda, Kıbrıs'la ilgili olarak yaptığı konuşmada da şöyle diyordu:

"Kıbrıs adası konusunda niçin kesin bir istemde bulunmadığımız akla gelebilir. Bunu yapmayışımızın çeşitli nedenleri vardır. En önemlisi elli yıl önce İyonya Adaları'nı vermek suretiyle Yunan krallığının büyümesine yardım eden ilk devlet niteliğini kazanan ve savaş sırasında Kıbrıs'ı Kral Konstantin'e önermiş olan İngiltere'nin, sonunda Kıbrıs'ı da Yunanistan'a verecek kadar lütfekar davranacağına inanmakta oluşumuzdur. Kısacası, Yunanistan, Kıbrıs, Rodos, Meis, Oniki Adalar, İmroz, Bozcaada dahil olmak üzere bütün Doğu Akdeniz adalarını istemektedir."¹²⁷

Yunanistan'ın bu hedefleri bugün de geçerlidir. Uzun yıllar Yunanistan'da gazeteci olarak görev yapmış olan Cem Başar, 1982 yılı Ocak ayında Selanik'teki Yunan 3. Kolordu Karargah Kilisesi'nde yapılan Pazar ayininde papazın, ellerini göğe açarak subay ve erlere şöyle seslendiğini ifade etmektedir:

¹²⁴ Türsan, a.g.e., s. 29

¹²⁵ Türsan, a.g.e., s. 46

¹²⁶ Türsan, a.g.e., s. 47

¹²⁷ Türsan, a.g.e., s.51

"Ayasofya'nın 62 çanı, milyonlarca canlı ve ölü Yunanlıya, Fatih'in toplarının gürlmesiyle o gece Konstantinopolis'te yarım kalan ayine devam edileceğini müjdelemek için bir gün gene coşku ile çalacak. Bu efsaneyi gerçekleştirecek olan siz Yunan askerlerisiniz. Meryem Ana sizleri Türklerin mermilerinden koruyacak. İstanbul'u aldıktan sonra siz de soylu ve kahraman dedeleriniz gibi Hazreti İsa'nın ve tarihin huzurunda ölümsüzleşeceksiniz. Ulu Tanrı bu duanızı kabul eylesin¹²⁸

"Türkler ile savaşmak gerekirse Yunanlı canavar kesilecektir. Biz, Asya'nın derinliklerinden gelen bu barbar milletin, Anadolu'daki Yunan topraklarına, İstanbul'a, İzmir'e, Kıbrıs'a yerleşmesini unutamıyoruz. Bu bize ızdırıp veriyor. Türkler bir savaş anında karşılarında kin ve nefret dolu savaşçılar bulacaklarını hatırlarından çıkarmasınlar¹²⁹ 1980 yılında Yunan Milli Araştırmalar Enstitüsü tarafından yapılan bir ankete göre, Yunan halkının %60'ı Türkiye'yi düşman olarak görmektedir.¹³⁰

b- Kıbrıs'ta Kilise Faaliyetleri

1931 ENOSİS isyanından sonra II. Dünya Savaşı sonuna kadar Kıbrıs'ta bir baskı dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde yapılan kısıtlamalar, sadece ENOSİS taraftarı Rumlara değil, isyana karışmayan, ENOSİS' e karşı olan ve İngiliz yönetimini tercih eden Kıbrıs Türklerine de uygulanmıştır. İngilizlerin isyanı fırsat bilerek Türklere yönelik ilk kısıtlama ve baskısı, 1 Mayıs 1931'de toplanan 2. Ulusal Lefkoşe Kongresi'nden (Milli Kongre) sonra uyanan Türk milliyetçiliğinin önünü kesmek için Kongrenin faaliyetlerini yasaklaması ve aldığı kararları geçersiz saymasıdır. Rumlara yönelik ilk baskılar ise, Kiliseler üzerine yoğunlaşmıştır. Vali Storrs' un hazırladığı 6 Şubat 1932 tarihli raporda, kilisenin para kaynaklarının denetlenmesi öngörülmektedir:

¹²⁸ Başar ,a.g.e. ,s.18

¹²⁹ Başar, a.g.e. ,21

¹³⁰ Başar, a.g.e. ,26

" Kilise, ayaklanmacı ENOSİS hareketini yıllardan beri maddi açıdan desteklemiştir. Bu amaçla kiliselerde açıktan bağışlar toplanmıştır."¹³¹

Kilise konusundaki bir başka benzer gözlem; 1933'te Storrs' un yerine atanan Vali Stubbs tarafından yapılmıştır. Stubbs, 28 Kasım 1933'te Sömürgeler Bakanı'na sunduğu raporda ENOSİS' in etkisiz hale getirilmesi için önce Kilisenin etkisiz hale getirilmesi gerektiğine dikkat çekerek şu ifadeyi kullanmıştır: "Eğer kilisenin Kıbrıs'taki toplumsal etkinliği ortadan kaldırılsa, Pan Helenizm söndürülecektir."¹³²

Stubbs döneminde, 1933 yılı sonunda 4 İngiliz, 1 Rum ve 1 Türk'ten oluşan "İcra Organı" oluşturulmuş, bunlara 3 Rum ve 1 de Türk katılımıyla bir "Danışma Konseyi" meydana getirilmiştir. Bütün üyelerin atama ile geleceği bu Konseyde, 2 Türk, 4 Rum ve 4 de İngiliz'in bulunması kararı alınmıştır. Ancak Rumlar bu temsiliyetle yetinmemişler ve özellikle yurt dışına sürgüne gönderilen 1931 isyanının elebaşları aracılığıyla İngiltere, Fransa ve Yunanistan'da yoğun bir propaganda ve ENOSİS faaliyeti içine girmişlerdir. Bu bağlamda, İngiltere'deki güçlü örgütlerine ek olarak Fransa'da da "Kıbrıs Komitesi"ni kurmuşlardır.

1932 Ağustosunda, Yunanistan'ın "aşamalarla ENOSİS" politikasını ön plana çıkardığı bir yıl olmuştur. Bu çerçevede Yunanistan, 5 Ağustos 1932' de İngiltere'ye bildirdiği resmi görüşünde; Kıbrıs'ın önce bir Rum vali yönetimine verilmesini, daha sonra 12 Adaların İtalya'dan alınmasıyla birlikte Kıbrıs'ın statüsünün de ele alınmasını istemiştir.

Yunanistan'ın uygulamaya koyduğu "aşamalı ENOSİS" planı çerçevesinde hareket eden Kıbrıs'taki Yunan konsolosu, kışkırtmalarına devam ediyordu. Kıbrıs Valisi Palmer, Yunan konsolosunun kışkırtmalarını 15 Şubat 1935'te Sömürgeler Bakanlığı'na gönderdiği bir mektupta kınamıştır.¹³³ Kıbrıs'taki ENOSİS'çiler ikiye bölünmüş durumdaydılar. İlimli olan birinci grup, Danışma Meclisi'ne girilip, mücadeleye orada devam edilmesini savunurken, ikinci grup, İngiliz yönetimi ile her türlü işbirliğine karşı olan ENOSİS' cilerden oluşuyordu. İki grup arasındaki

¹³¹ İsmail Sabahattin, *Kıbrıs Sorununun Kökleri (İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaaları)*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul 2000,s.341

¹³² Sabahattin, a.g.e. , 25

¹³³ Ses gazetesi, 29 Nisan 1935, Sayı: 1.

mücadelede fanatik ENOSİS' ciler, ılımlı ENOSİS' çilerden olan Kavanin Meclisi üyesi Triyandafilidis' i öldürerek, ılımlılara göz dağı vermişlerdir. Bu arada hükümet binalarına da saldırılar başlamıştır. 1933-34 yılları içinde 4 hükümet binası ENOSİS' ci Rumlar tarafından yakılmıştır. Diğer yandan Kavanin Meclisi'nde üye olan diğer 3 Rum'a da istifa etmeleri yolunda yoğun baskı yapılmaktadır.

6 Mart 1933'te ölen Başpiskopos 3. Cyril' in yerine vekalet eden Baf Piskoposu ENOSİS'çi Leontions, ateşli demeçleri ve devam eden ENOSİS faaliyetleri nedeniyle 250 sterlin cezaya çarptırılmıştır. 1938-40 yılları arasında göz hapsinde tutulan Başpiskopos Vekili Leontions'un Baf belediye sınırları dışına çıkması yasaklanmıştır. Bu arada, borç içinde kıvranın ve adayı terk eden Türklerin mallarını satın alan Rumlar, Kıbrıs'ı tamamen Rumlaştırma mücadelesini tirmandırıyorlardı. 29 Nisan 1935'te yayın hayatına başlayan "Ses" gazetesinde yayınlanan bir yazıda, borçların köylüleri yutup bitirdiği belirtilerek şu ifadeler kullanılıyordu:

"Bu yutulmak ve bitirilmek sonunda, Türk köylüsü ile Rum köylüsü arasında çok büyük bir fark vardır ki, onu söylemeden geçemeyeceğiz. Çünkü ancak bu fark bilinmelidir ki, Türk köylüsünün ve ada Türklüğünün vahim durumu daha iyi tasvir edilebilecektir. O fark da borçlu Rum köylüsünün malı satıldığı zaman gene Rum'a geçmesi, yani neticede adada Rum varlığının Rum'da kalması, ve halbuki borçlu Türk köylüsünün malı satıldığı vakit gene Rum'a geçmesi ve neticede adadaki Türk varlığının sönmesidir.¹³⁴

1935 yılı da siyasi nedenlerle olmasa bile Türklerle Rumlar arasında kavgaların çıktığı bir yıldır. Örneğin, Haziran 1935'te Omorfo'da Ayairini'li Türklerle, Omorfo'lu Rumlar arasında hayvan otlatma yüzünden büyük bir kavga meydana gelmiştir. 24 Haziran 1935 tarihli Ses' de yayınlanan bu haberin yanında bir başka dikkat çekici haber yer almaktadır. Haberde, Atina Metropoliti'nin İngiltere Başpiskoposuna başvurarak, 1931 isyanından sonra adadan sürülen papazların dönmelerine izin verilmesi için yardım istediği belirtiliyordu. Öte yandan kamu

¹³⁴ Ses gazetesi, 29 Nisan 1935, Sayı: 2

görevlerinde Türkler aleyhine ayrımcılık uygulaması doruğa çıkmıştı. Bu ayrımcı tutumun bir kanıtı olarak Tapu Dairesi'nde 1915 yılında 71 olan Türk memur sayısı, 1933'e 44'e inmiş, aynı sürede Rum memurların sayısı da 77'den 106'ya çıkmıştı. İnşaat Dairesi'nde de 106 Rum'a karşılık, sadece 6 Türk çalıştırılıyordu.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, Kıbrıs'ta Rum-Türk kavgasının kısa bir dönem ikinci plana atıldığı gözlenmektedir. Yunanistan'ın Almanya tarafından işgali, bunun en önemli nedenlerinden biridir. İngiltere bu dönemde Kıbrıs'tan asker almak istediği için, özellikle Kıbrıs Rumlarına yönelik olarak şu sloganı işlemeye başlamıştır: "Özgürlük ve Yunanistan için savaşın!" Bu çağrıya uyan ve İngilizlerin askere gidenlere iyi bir maaş verdiğini gören işsiz Rumlardan 20 bin kadarı, paralı asker olarak savaşa katılmış ve çoğu Yunanistan'a gönderilmiştir. Bu sırada 10 bin civarında Türk de, yine paralı asker olarak özellikle Orta Doğu, Habeşistan-Kuzey Afrika cephesinde "katırcı" olarak lojistik destek sağlama göreviyle savaşa katılmışlardır.

Costas Kyrıs bu dönemde Yunanistan'ın tarafsız kalması karşılığında Almanya tarafından yapılan Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesi teklifini reddettiğini yazmaktadır. Yine aynı şekilde Alman radyosunun Yunanca yayınlarında ve Alman propagandistlerinin Kıbrıs'ta dağıttıkları propaganda broşürlerinde "Britanya tiranlığına karşı ayaklanmaları ve Nazi ideolojisi ile Almanya saflarını tercih etmeleri halinde, Kıbrıs Rumlarına ENOSİS sözü verildiğini iddia etmektedir. Bu dönemde, İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Sir Michael Palairret'in adanın Yunanistan'a verilmesi yönündeki çabaları ile, Dışişleri Bakanlığı Yunanistan İşleri Uzmanlarından Philip Nichols'un çabaları sonuçsuz kalırken, 21 Mart 1941 tarihinde Atina'da İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Anthony Eden ile görüşen Yunanistan Başbakanı Aleksandr Koryzis, adanın Yunanistan'a bağlanmasını veya en azından bu konuda bir söz verilmesini istemiştir. Bunun savaşa Yunanistan için önemli bir moral kaynağı olacağını belirtir. Eden ise verdiği yanıtta "Bunun gibi duyarlı ve karmaşık bir sorunu tartışmanın kendi yetkisini aştığını" belirterek konuyu geçiştirir.

Koryzis, bunun üzerine Mart sonunda Yunanistan'ın Alman işgali altında bulunduğu süre boyunca Kralın ve Yunan hükümetinin bir Yunan toprağında faaliyet göstermeleri için, Kıbrıs'ın veya bir parçasının Yunanistan'a verilmesini önerdiler. Bu öneri Eden tarafından reddedildi.

Almanya'nın Yunanistan'ı işgalinden sonra ise 9 Nisan 1941'de Başbakan Koryzis, 11 Nisan 1941'de ise Kral George, 40 bin Yunan askerinin kendi komutasında Pelopones'den Kıbrıs'a gelmesini ve burayı üs olarak müttefik operasyonlarında kullanmalarını istemiştir. Eden ise, 14 Nisan 1941'de bu istemi yeniden reddetmiş ve Kralın, egemenlik iddia etmeden herhangi yabancı bir devlet başkanı gibi Kıbrıs'ta çalışma yapabileceğini söylemiştir. Koryzis'iny erine geçen Emanuel Tsouderos ise, 1 Mayıs 1941'de Girit'te yaptığı açıklamada, "Kıbrıs'ın kişisel bir hediye olarak Kral'a verilmesini" ister. Eden, bu öneriyi de reddeder ve ilhakı düşünmek için zamanın uygun olmadığını söyler. 31 Mayıs 1941'de ise İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve Sömürgeler Bakanlıkları Yunanistan'a verdikleri iki yeni memorandumda, Kıbrıs'ın geleceğinin ancak savaştan sonra genel bir barış anlaşması çerçevesinde ele alınabileceğini bildirmekteydiler.

2 Haziran 1941'de ise Dışişleri Bakanı Eden'e politikasını bildiren Başbakan Churchill, Kıbrıs'ta Türklerin hiçbir zaman ENOSİS'i kabul etmeyeceğini, bu nedenle adanın Yunanistan'a verilmesine gerek olmadığını belirterek şöyle demiştir: "Sanırım siz de bilirsiniz ki, adada bize sadık olan ve Yunanlıların eline bırakılmaya şiddetle karşı koyacak olan hatırı sayılır Müslüman bir nüfus vardır."

Churchill'in bu açıklaması, Kıbrıs Türk halkının mücadelesinin olumlu sonuç verdiğini göstermektedir. Ancak, Aralık 1942'de sürgündeki Yunan hükümetinin Başbakan Yardımcısı Kanolopoulos, İngiliz hükümetine verdiği yeni bir muhtırada, savaştan sonra Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesini istedi. İngiliz yönetimi ise Türkiye'nin tepkisinden çekindiği için böyle bir söz vermekten kaçındı.

2-PATRİKHANE'NİN BUGÜNKÜ SİYASİ FAALİYETLERİ

Fener Rum Patrikhanesi, 1990'dan itibaren şu dört önemli hedefi gerçekleştirmek için açıkça çalışmaktadır:

1. Ekümenik unvanını alarak, 1500-2000 kişilik bir cemaatin "Azınlık Kilisesi"nin dini makamı olmaktan çıkarak, Vatikan benzeri özel ve özerk bir evrensel, siyasi-dini makam haline gelmesi,
2. 1971 yılında kapatılan Heybeliada Ruhban (Papaz) Okulu'nu açmak, buraya yabancı öğrenci de almak,
3. Ayasofya'nın tekrar kilise haline getirilerek, ibadete açılması,
4. Patrik seçiminde, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak zorunluluğunu kaldırtmak.

Patrikhane, tarihte olduğu gibi bugün de Türkiye'nin aleyhinde pek çok çalışma yürütmektedir. Ruhban Okulu'nu yeniden açma girişimleri, "Ekümenik (Evrensel) Patriklik" iddiaları ve faaliyetleri, Patrikhane'nin günümüzdeki istek ve çalışmalarının başlıcalarını oluşturmaktadır. Patrikhane'nin günümüzdeki çalışmaları ile Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik yeni stratejileri arasında tam bir paralellik vardır. Rusya, Ermenistan, İran, Suriye, Arnavutluk ve Bulgaristan'la Yunanlı devlet adamları askeri tarzda anlaşmalar imzalamışlar, Türkiye'deki PKK olaylarına destek vermişlerdir. Bu hareketlerle amaçlarına ulaşmayı kolaylaştırmayı sağlamışlardır.¹³⁵

Yunanistan'ın sağladığı özel bir uçakla Vatikan'a giderek Katolik dünyasının ruhani lideri Papa 2. Jean Paul ile görüşen¹³⁶, Yunanistan'da askeri törenlerle karşılanan, ABD Başkanı Clinton tarafından Devlet Başkanlarına düzenlenen bir protokolle ayrılan, adı New York'ta sokaklara verilen, Amerika'da, ilk kez "Başkomutan ve İlk Başkan" George Washington'a verilmiş bulunan "Amerikan Kongresi Onur Madalyası"nı alan ve nihayet gittiği bütün bu sözde gezilerde de Türkiye'yi dünya kamuoyuna şikayet ederek, "Türkiye'de hak arayamadıklarını ve

¹³⁵ Ali Güler, *Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü*, Ocak Yayınları, Ankara 1999. s.32

¹³⁶ Güler, a.g.e., 38

ikinci sınıf insan muamelesi gördüklerini" iddia eden Fener Rum Patriği Bartholomeos' un Lozan'da oluşturulan hukuki statü gereği, bugün için nüfusları 1500-2000 kişi kalmış olan bir azınlık kilisesinin dini lideri gibi hareket etmediği ortadadır.¹³⁷ 20 Ekim 1997 yılında çok sayıda gazeteci, Yazar, ve derneklerin katıldığı Karadeniz'i Kurtaralım başlıkları altında bir "Hoşgörü" toplantısı düzenlenmiş, toplantıya katılan Patrik Bartholomeos Bizans Bayrağı altında konuşma yapmıştır. Konuşmasında Pontus Devleti fikrinden de bahsetmiştir. Karadeniz'i Kurtaralım sloganı her ne kadar çevreci bir düşünce olarak karşımıza çıksa da bunun altında aslında Patrikhanenin kendi reklamı vardır.

Heybeliada Ruhban Okulu'nun ne amaçla açılmak istendiğini anlamak için, okulun geçmişte nasıl bir rol üstlendiğini bilmek gerekir. Okulun faaliyette bulunduğu 127 yıl içinde mezun ettiği ve 12'si Patriklik, 343'ü Piskoposluk makamlarına oturan 930 öğrencinin faaliyetleri incelendiğinde de okulun rolü ortaya çıkmaktadır.

Fener Rum Patrikhanesi, Türk-Yunan ilişkileri ve büyük devletlerin özellikle Balkan Politikaları ve bölgedeki nüfuz mücadeleleri çerçevesinde bir ileri karakol gibi kullanılmıştır ve kullanılmaktadır. Milli Mücadele yıllarında adeta bir terör örgütü gibi çalışan okul, Yunanistan'ın Anadolu'yu işgali sırasında önemli bir terör merkezi olmuştur. O dönemin Patrik Vekili Doroteos Mamelis, Trabzon Metropoliti Hrisantos, Samsun Metropoliti Germanos, İzmir Metropoliti Hrisostomos, Edirne Metropoliti Palikaryos adeta terör örgütlerinin liderleri gibi çalışmışlardır. Bütün bu isimler, Heybeliada Ruhban Okulu mezunlardır. Sonraki dönemlerde; Türkiye Cumhuriyeti aleyhinde faaliyet gösteren Patrik Athenegoras, Metropolitler Emilyanos, Meliton, Baş Piskopos Makarios da bu okuldan mezun olmuşlardır. 1971'de okulun bir Türk üniversitesine bağlanmasına karşı çıkılarak kapatılmasının gerçek sebebi, Heybeliada Ruhban Okulu'nun Türkiye aleyhine faaliyetleridir.

¹³⁷ Akşam Gazetesi , 23.10.1997.

SONUÇ

Fatih Sultan Mehmet zamanında ikinci evresini yaşayan Patrikhane, o dönemden sonra hızla gelişmeye başlamıştır. Osmanlı Devletinde yaşayan bütün Ortodoksların dini ve dünyevi lideri sayılan bu kurumun başında bulunan Patrik de yetkilerle donatılmıştır.

Ancak devletin otoritesinin zayıflamaya başladığı 18 ve 19. yüzyıllarda Patrikhane, devlet aleyhine birçok faaliyete girişmiştir. Başta Yunan İsyanı olmak üzere Patrikhanenin karıştığı diğer isyanlarda da buna alet olan din adamları yakalanmış ve cezalandırılmışlardır.

Patrikhanenin Kurtuluş Savaşındaki yıkıcı ve bölücü tavırları yüzünden pek çok kişi hayatını kaybetmiştir. Bu olayları bilen ve yakından takip eden M.Kemal, Patrikhane' nin kesinlikle Türk topraklarından çıkarılmasını yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinde böyle bölücü bir kurumun asla yerinin olmadığını belirtmiş, Türkiye'nin kendi yapısına son derece aykırı bu kuruma kendi topraklarında bir yer ayırmasının mümkün olmadığını Patrikhanenin asıl yerinin ise Yunanistan olduğunu söyleyerek bu kurum hakkındaki görüşlerini açık ve net bir şekilde ortaya koymuştur. 1923 tarihinde Lozan konferansında Türkiye'de kalmasına izin verilmeyen, fakat daha sonraki görüşmelerde bir takım şartlar içerisinde buna izin verilen Patrikhane, eski statüsüne dönmek için mücadeleler vermektedir.

Bugün Patrikhanenin başında bulunan Bartholomeos ısrarla Ekümeniklik statüsünü tanıtmakta, başka bir deyişle Megola İdea' nın Lozan'da kaldırılan Tüzel Kişiliğini geri alma ve ona bağlı olarak temel hak ve özgürlükleri iade etme amacıyla çeşitli hareketlere girişmekte, diğer yandan Talim ve Terbiye tarafından Grek yayılcılığının Harp Okulu sayılan Ekümenik Patriklik Uluslararası Rahipler Özel Yüksek Okulu'nu tekrar açma imtiyazlarının verilmesini istemektedir. Lozan'a göre ve aynı zamanda Anayasamıza göre bu mümkün değildir. Okulun tekrar açılması için

Patrikhane, Yargıtay ve Danıştay nezrinde davalar açmış fakat davaları kazanamamıştır. Konuyu Yunanistan, UNESCO genel konferansına götürmüş, orada da sonuç alamamıştır.

Patrikhane, Hıristiyanlık alemi için son derece önemli olan bir konuyu uluslararası platforma taşıyarak Türkiye'nin dış baskı görmesine neden olmuştur. Bugün Patrikhanenin yaptığı bütün çalışmalar özellikle Lozan Anlaşmasından itibaren gelen olumsuz imaj nedeniyle sürekli olarak Türk kamuoyu tarafından takip edilmektedir.

YARARLANILAN YAYINLAR

ARŞİV KAYNAKLARI

BOA, HR.MKT.No.93

BOA, HR.MKT. No.74

BOA, HR.MKT. No.59

BOA, DH.EUM.AYŞ.No.23

BOA, DH.EUM.AYŞ.No.63

BOA, DH.EUM.AYŞ.No.58

BOA, Y.A Hus. No.26

BOA, Y.A Hus.No.55

KİTAPLAR VE MAKALELER

Adam, Baki, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Diyanet İşleri Yayınları, Ankara, 1988

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi Başlangıçtan 1988'e*, MEB Yayınları, Ankara, 1989

Alan, Gülbadi, "Anadolu'daki Rumlar ve Pontus Meselesi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10, İstanbul, 2001, s. 231-244

Alçitepe, Galip, *Yunanistan Kıbrıs Rum Kesimi PKK Üçgeni*, Esra Yayınları, Konya, 2000

Armaoğlu, Fahir, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1991

Aydın, Mahmut, *Kilise Hukukunun Doğuşu ve Gelişimi*, Su Yayınları, Samsun, 1993

Aybars, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1975

Ayni, M Ali, *Milliyetçilik*, Adalet Yayınları, İstanbul, 1998

Baloğlu, Zeki, *Grek İmparatorluğu Patrikhane ve Rahipler Okulu*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 2000

- Başar, Cem, *Yunan Oyunu*, Sembol Yayınları, İstanbul, 1988
- Bayar, Celal, *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş*, Sabah Yayınları, İstanbul, 1995
- Berkes, Niyazi, *Patrikhane ve Ekümeniklik*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000
- Bilsel, Cemil, *Lozan*, Sosyal Yayınları, İstanbul, 2000
- Bozkurt, Gülnihâl, *Alman ve İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu(1839-1914)*, Ankara, 1989
- Clarence, Johnson, *İstanbul 1920*, (Çev.Sönmez Taner), Toplumsal Tarih Yayınları, İstanbul, 2000
- Çavuşoğlu, Naz, *Azınlık Hakları*, Su Yayınları, İstanbul, 1999
- Çelik, Mehmet, "Fener Patrikhanesinin Batı Destekli Ekümeniklik Davası ve Siyasi Açıdan Doğurduğu Tehlikeler", *Harp Akademileri Dergisi*, Sayı: 335, İstanbul, 2000, s. 35-45
- Dosdoğru, Hulusi, *6/7 Eylül Olayları*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987
- Emirhan, Sami, *Fener Rum Patrikhanesinin Dünü Bugünü Yarını*, İstanbul, Hani Yayınları, 1991
- Engelhard, E, *Tanzimat ve Türkiye*, (Çev.Ali Reşad), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999
- Ercan, Yavuz, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, Ses Yayınları, İstanbul, 1994
- , *Osmanlı İmparatorluğunda Bazı Sorunlar ve Günümüze Yansımaları*, MEB. Yayınları, Ankara, 2002
- Ergin, Osman, *Vakıflar, Belediyeler, Patrikhaneler*, Siyasi İlimler Mecmuası Yayınları, İstanbul, 1944
- Eröz, Mehmet, *Hıristiyanlaşan Türkler*, Pusula Yayınları, Ankara, 1983
- Eryılmaz, Bilal, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul, 1990
- Giannakakis, Basil, *International Status Of The Ecumenical Patriarchate*, Cambridge, 1959
- Gülen, Nejat, *Heybeliada*, Yöntem Yayınları, İstanbul, 1982
- Güler, Ali, *Türkiye'de Gayrimüslimler*, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 1996
- , *Yunan-Rum Terörü*, Turan Yayınları, Ankara, 1989
- , *Osmanlı Devletinde Azınlıklar*, Turan Yayınları, İstanbul, 1997

- Gökaçtı, Mehmet, *Geographika Yeniden Keşfedilen Yunanistan*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001
- Hatipoğlu, M., *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan*, Ankara, Yön Yayınları, 1997
- Haydaroğlu, İlknur, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990
- Hirschon, Renée, *Mübadele Çocukları*, (Çeviren, Sönmez Taner), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000
- Hocaoğlu, Mehmet, *Belgelerle Yunan Barbarlığı*, Arı Yayınları, İstanbul, 1998
- İstavridis, Vasil, *The Ecumenical Patriarchate*, New York, 1969
- İdem, Arzu, *Türkler ve Yunanlılar*, Boyut Yayınları, İstanbul, 2000
- İncik, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, TTK. Yayınları, Ankara, 1992
- , *Fatih Devri Tetkikleri*, TTK. Yayınları, Ankara, 1987
- Kalpakçioğlu, Ö., *Yunanistandan Dost Olmaz*, Arkadaş Yayınları, İstanbul, 1993
- Karal, Enver, "Tanzimattan Önce Garplaşma Hareketleri", *Tanzimat*, İstanbul, 1940
- Kırşchirlioğlu, E., *Türkiye'de Misyonerlik Hareketleri*, Bedir Yayınları, İstanbul, 1963
- Kitsikis, Dimitri, *Yunan Propagandası*, Meydan Neşriyat, İstanbul, 1963
- , *Türk-Yunan İmparatorluğu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996
- Kocabaş, Süleyman, *Günümüzde ve Tarihte Türk-Yunan Mücadelesi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1984
- Kutlu, Mehmet, "Fener Rum Patrikhanesi", *Hava Kuvvetleri Dergisi*, Sayı:341 İstanbul, 2002, s.86-96
- Kurt, Yılmaz, *Pontus Meselesi*, Ankara, TBMM Yayınları, 1995
- Küçük, Cevdet, "Patrikhanenin Dünü Bugünü" *Türk Dünyası İncelemeleri*, Cilt:1 İstanbul, 1994
- Kürşat, Fuat, *Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi*, Suret Yayınları, İstanbul, 1978
- Macar, Elçin, *Fener Rum Patrikhanesi*, Ayraç Yayınları, Ankara, 1996
- Mansel, Philip, *Dünyanın Arzuladığı Şehir Konstantinopolis*, Sabah Yayınları, İstanbul, 1996
- Meyendoorff, John, *The Byzantine Legacy In The Orthodox Church*, New York, 1982

- Meray,Seha, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar ve Belgeler*, AÜ. Yayınları, Ankara, 1972
- McCarty, Justin, *Osmanlı Topraklarındaki Müslüman Azınlık Nüfus*, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara,1995
- Ortaylı,İlber, *Tanzimattan Günümüze Yönetim Gerçeği*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1985
- Şahin, Süreyya, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996
- Salıxık,Selahattin, *Türk-Yunan İlişkileri ve Etniki Eterya*, Işık Yayınları, İstanbul, 1968
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Yayınları,İstanbul, 2000
- Sebahattin,İsmail, *Kıbrıs Sorununun Kökleri*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, 2000
- Şentürk, Hüdayi, "Fenerin Sinyalleri" *Panorama Dergisi*, Nisan, İstanbul,1994, s.23-35
- Şimşek, Halil, *Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç*, Harp Akademileri Yayınları, Ankara, 1995
- Sofuoğlu, Adnan, *Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri*, Atlas Yayınları, İstanbul,1996
- Sonyel, Salahi, *Minorities And The Destruction Of The Ottomon Empire*, TTK. Yayınları, Ankara, 1993
- Sorel, Albert, *Avrupa ve Fransız İhtilali*, C.1, MEB.Yayınları, Ankara,1999
- Sönmezoğlu, Faruk, *Türkiye Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler*, Der Yayınları, İstanbul, 2000
- Taşdemirci,Ersoy, "Türk Eğitim Sisteminde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:10, 2001,s. 65-73
- Türsan Nurettin, *Yunan Sorunu*, Yay Yayınları, Ankara,1987
- Tümer, Günay, *Dinler Tarihi*, MEB. Yayınları, Ankara, 1988
- Üçok, Çoşkun, "Osmanlı İmparatorluğu ve Rum-Ortodoks Kilisesi Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkiler" *Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Genelkurmay Yayınları, Ankara,1986
- Özgüç, Adil, *B.Trakya Türkleri*, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1974
- Vaner, Semih, *Türk-Yunan Uyuşmazlığı*, Metis Yayınları, İstanbul, 1990

c- GAZETELER

Türkiye Gazetesi, 15.11.1997.

Sabah Gazetesi, 20.09.1997.

Hürriyet Gazetesi , 21.12.1997

Akşam Gazetesi, 13.07.1972

Ses Gazetesi, 29.04.1935

ÖZGEÇMİŞ

Arzu Ersöz Tüğen, 28 Nisan 1973 tarihinde Samsun'da doğdu. Babasının memuriyeti nedeniyle öğrenim hayatını farklı okullarda tamamladı. İlkokulu İstanbul Burak Reis İlkokulu ile İstanbul Abdi İpekçi İlkokulunda bitirdi. Ortaokulu Edirne Keşan Atatürk Ortaokulunda Lise'yi ise Edirne Keşan Lisesi ve daha sonra da Erzurum M. Akif Ersoy Lisesinde tamamladı. 1992 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Coğrafya Öğretmenliğini bölümünü kazanıp, 1996 yılında mezun oldu. Halen daha Kocaeli Zübeyde Hanım Kız meslek Lisesinde Coğrafya öğretmenliği yapmaktadır.